

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ BİLİM DALI**

**27 MAYIS'TAN 12 MART'A ADALET PARTİSİ
VE TÜRKİYE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMAN TARIM

Danışman

Prof. Dr. Ramazan ÇALIK

Konya-2013

Osman TARIM	ADALET PARTİSİ	Yüksek Lisans Tezi	2013
-------------	----------------	--------------------	------

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
Bilimsel Etik Sayfası	iii
Tez Kabul Formu	iv
Önsöz/ Teşekkür	v
Özet	vi
Summary	vii
Kısaltmalar ve Simgeler Sayfası	viii
Giriş:.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: İHTİLALDEN DEMOKRASİYE.....	9
1.1. Milli Birlik Komitesi ve Faaliyetleri.....	9
1.1.1. Milli Birlik Komitesi'nin Kuruluşu.....	9
1.1.2. Orduda ve Üniversitede Değişim.....	18
1.1.3. Kurucu Meclis ve 14'lerin Tasfiyesi.....	20
1.1.4. Yassıada.....	24
1.2. İktidarın Devredilmesi.....	26
1.2.1. Silahlı Kuvvetler Birliği.....	27
1.2.2. Yeni Anayasa.....	30
1.3. Asker Yeniden Sokakta.....	32
1.3.1. Seçimler ve Koalisyon.....	32
1.3.2. 22 Şubat ve 21 Mayıs.....	36
İKİNCİ BÖLÜM: ADALET PARTİSİ İKTİDARI.....	43
2.1. Adalet Partisi.....	43
2.1.1. Kuruluşu.....	43
2.1.2. Özellikleri.....	44
2.2. Yeni Bir Yüz: Süleyman Demirel.....	47
2.2.1. Demirel'in Genel Başkanlığı.....	47
2.2.2. 1965 Seçimleri ve İktidara Yükseliş.....	52
2.2.3. Ordu-Adalet Partisi İlişkileri.....	55
2.3. Adalet Partisi'nin Politikaları.....	59
2.3.1. Ekonomi.....	59
2.3.2. Dış Politika.....	63
2.3.2.1. AP Öncesi Dış Politika.....	63
2.3.2.2. AP'nin Dış Politikası.....	66
2.3.3. Kamu Yönetimi.....	68
2.3.4. Milli Eğitim.....	71
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ADALET PARTİSİ'NİN DÜŞÜŞÜ.....	74
3.1. Sorunlar ve Çözümler.....	74
3.1.1. AP'de Yaşanan Sorunlar.....	74
3.1.2. 1969 Seçimleri ve Bölünme.....	77
3.2. 12 Mart'a Giden Yol.....	82
3.2.1. Ordu İçerisindeki Cuntalar.....	82
3.2.2. Öğrenci ve İşçi Hareketleri.....	85
3.2.3. Muhtıra.....	92
Sonuç.....	100
Kaynakça.....	103
Özgeçmiş.....	109

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

	Adı Soyadı	Osman TARIM
	Numarası	084202052004
Öğrencinin	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐
	Tezin Adı	27 Mayıs'tan 12 Mart'a Adalet Partisi ve Türkiye

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın tarihine askeri müdahaleler damgasını vurmuştur. Ordu, birbirine benzer gerekçelerle ülke yönetimine el koymuştur. Bu müdahalelerde, Atatürk ilkeleri, laiklik, demokratik düzen, sosyal hukuk devleti ve çağdaş uygarlık düzeyi, en sık kullanılan gerekçeler olmuştur. 27 Mayıs 1960, 21 Şubat 1962, 22 Mayıs 1963, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 tarihlerinde askerin siyasetin içerisinde yer aldığı ve ülke yönetiminde etkili olduğu görülmüştür. Müdahalelerin yaşandığı dönemlerde siyasi istikrarsızlık, ekonomik sıkıntılar üst safhalara ulaştığı için halk askeri bir kurtarıcı olarak karşılamıştır. Ancak zaman ilerledikçe müdahalelerin Türkiye'nin sorunlarını çözmede yeterli olmadığı anlaşılmıştır.

Tezde Türk siyasi tarihinin önemli bir dönüm noktasını oluşturan 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, darbe sonrası kurulan MBK yönetimi, karşılaşılan sorunlar ele alınmıştır. Demokrasiye geçiş çabaları, 1961 seçimleri ve İnönü hükümetleri ile birlikte, esas olarak incelenen ise Adalet Partisi ve 12 Mart 1971'e kadar devam eden tek başına iktidar yıllarıdır. Tez hazırlanırken döneme ait kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu kaynaklarda, olaylara ilişkin farklı değerlendirmeler, objektif olarak aktararak, dönemin aydınlatılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Tez, giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve çok partili hayata geçiş süreci ile Demokrat Parti iktidarı ve askeri müdahale sürecine değinilmiştir. Birinci bölüm, 27 Mayıs yönetimini ve demokrasiye geçiş sürecini, ikinci bölüm Adalet Partisi iktidarını, üçüncü bölüm ise Adalet Partisi'nin düşüş sürecini içermektedir. Sonuç kısmında genel değerlendirme yapılarak çalışmaya son verilmiştir.

Tezi hazırlamamda büyük yardımlarını gördüğüm değerli hocam Prof. Dr. Ramazan ÇALIK'a teşekkürü bir borç bilirim.

Osman TARIM

Mart 2013

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Osman TARIM		
	Numarası	084202052004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Prof.Dr. Ramazan ÇALIK		
Tezin Adı		27 Mayıs'tan 12 Mart'a Adalet Partisi ve Türkiye		

ÖZET

Araştırmamda 27 Mayıs 1960 müdahalesinden 12 Mart 1971 muhtırasına kadar geçen süreçte Türkiye'de yaşanan siyasi olayları ele alarak günümüze ışık tutmayı amaçladım. Türkiye'de asker ilk kez yönetime 27 Mayıs 1960'ta müdahale etmiş ve bu tarihten sonrada hep siyasetin içerisinde olmuştur. Özellikle 1961 seçimleri ve sonrasında yaşanan olaylar ordu içerisinde cunta faaliyetlerinin ne kadar tehlikeli bir boyuta geldiğini göstermiştir.

Türkiye, siyasi istikrarın yaşandığı dönemlerde hızla büyür ve gelişirken siyasi istikrarsızlıkla birlikte bu durumun tersini yaşamaktadır. 12 Mart döneminden sonra Türkiye düşünüldüğünde ise siyasi istikrarın ne kadar önemli olduğu görülecektir. Tarih geçmişten ders alınması için vardır. Bizler çok değil bundan 40-50 yıl öncesi olayları nedenleri ve sonuçlarıyla iyi etüt edebilirsek, günümüzde ve gelecekte benzer hataları yapma şansımızı azaltırız.

Adalet Partisi, 11 Şubat 1961'de kurulmuş, Demokrat Parti'nin devamı görüntüsü vererek halk desteğini sağlamıştır. AP, 1965-1971 yılları arasında ülkeyi tek başına yönetmiş, ülkede istikrar sağlanmış ve Türkiye bu dönemde ekonomik olarak önemli bir gelişme göstermiştir. Ancak ülkede yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlar 12 Mart müdahalesini getirmiş ve ülke kriz içersine girmiştir. Adalet Partisi, 12 Eylül askeri müdahalesiyle kapanarak tarihteki yerini almıştır. Ancak ortaya koyduğu siyasi fikirler günümüzde de devam etmektedir. Araştırmamda Türkiye'nin on yılı ile birlikte, bu on yılın önemli bir bölümünü teşkil eden, Adalet Partisi yer almaktadır.

Tel: 0 332 223 2446 Fax: 0 332 241 05 24
<http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr>

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Osman TARIM		
	Numarası	084202052004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Prof.Dr. Ramazan ÇALIK		

Tezin İngilizce Adı Adalet Party and Turkey from May 27 to March 12

SUMMARY

In my research, I aimed to shed light on the present by addressing the political events from the intervention of 27 May 1960 to the memorandum of 12 March ,1971 in Türkiye. In Türkiye, Troops have intervened the administration for the first time on 27 May, 1960 and then they have always been in politics. In particular, The events 1960 elections showed that The Military Activities were of a dangerous dimension.

Turkey grows and evolves (develops) rapidly in the periods of political stability ; but lives in inverse of this situation with the political instability. After the period of March 12 , political stability will be seen how important for Türkiye. History, is for taking lessons from the past. If we can survey the events with the causes and results for 40 – 50 years ,not alot, we reduce our chances of making similar mistakes.

Adalet Party was founded on February 11, 1961 and provided public support with the image of The Democratic Party by giving more. Adalet Party ruled the country alone between 1965 and 1971. The stability was provided in the country and Türkiye showed a significant improvement in the economy during this period. However, political , social and economic problems which were lived in the country brought the intervention of March 12, then the country has entered in crises. Adalet Party was closed because of the military intervention on September 12, and has taken place in history. However the political ideas suggested by Adalet Party continue today. In my research, Turkey's ten years and Adalet party which is an important part of this decade, are located in.

Alaaddin Keykubat Kampüsü Selçuklu/ KONYA
 Tel: 0 332 223 2446 Fax: 0 332 241 05 24
<http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr>

KISALTMALAR

AP	: Adalet Partisi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e.	: Adı geçen eser
Bk.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: Birlik Partisi
C.	: Cilt
CENTO	: Merkezi Anlaşma Örgütü
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CMKP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
DEV-GENÇ	: Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Federasyonu
DP	: Demokrat Parti
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
GP	: Güven Partisi
GSMH	: Gayrı Safi Milli Hâsıla
Kur.	: Kurmay
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MDD	: Milli Demokratik Devrim
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MP	: Millet Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik İttifakı
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Ord.	: Ordinaryüs
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
Prof.	: Profesör
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SKB	: Silahlı Kuvvetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÖS	: Türkiye Öğretmenler Sendikası
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

23 Nisan 1920 kurulan Büyük Millet Meclisinin Milli Mücadeleyi başarıya ulaştırması yurttta yeni bir dönemin kapısını açmıştır. Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanı ile birlikte millet egemenliğine dayalı yeni bir devletin kuruluşu gerçekleşmiştir. Hilafetin kaldırılması ise laik bir devlet anlayışının temellerini atmıştır.

Atatürk, Türk milleti için en iyi yönetimin demokrasi olduğunu düşünmekte ve kurulacak siyasi partilerle bunun gerçekleşeceğine inanmaktadır. Bu amaçla 1923'te kurulan Cumhuriyet Halk Fırkası, kısa zamanda, meclis çoğunluğuna sahip olarak, yeni rejimin hem koruyucusu hem de bir parçası haline gelmiştir. 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ise iktidara bir alternatif olmuş ancak Şeyh Said İsyanı ve İzmir Suikasti nedeniyle hükümet tarafından kapatılmıştır. 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası yeni bir muhalefet partisi olarak ortaya çıkmış ancak rejim karşıtlarının bu partide toplanması nedeniyle kısa sürede kapatılmıştır.¹

1945 senesine kadar Türkiye tek parti iktidarı tarafından yönetilmiş ve Atatürk'ün arzu ettiği demokratik bir sistem kurulamamıştır. II. Dünya Savaşı'nı Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi demokrasi ülkelerinin kazanması, Almanya, Japonya ve İtalya'daki tek parti iktidarlarının yıkılmasıyla birlikte dünyada büyük bir değişim yaşanmış ve demokrasiyle yönetilen ülkelerin sayısı artmaya başlamıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den boğazlarda askeri üs ile Kars ve Ardahan'ı istemesi, Türkiye'nin yeni müttefikler arayışı içersine girmesine neden olmuştur. Diğer yandan ABD ise komünizme karşı cephe oluşturma çabası içersinde olmuştur.²

Türkiye bir yandan Atlantik ötesinde ortaya çıkan bu yeni güç ile yakınlaşırken diğer yandan çok partili hayata geçmeye başlamıştır. Hükümetin onayıyla Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi, 7 Ocak 1946'da ise Demokrat Parti kurulmuştur. 21 Temmuz 1946'da Türkiye ilk çok partili seçimini yapmış ve

¹ Mete Tuncay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması(1923–1931)**, İstanbul 2005, s. 42-272.

² Necdet Ekinci, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Dış Etkenler**, İstanbul 1997, s.264-280.

mecliste Demokrat Parti 62 milletvekiliyle yer almayı başarmıştır. Seçimlerin “açık oy, kapalı sayım” usulüyle yapılması demokratik olmasa da sonuçta Türkiye çok partili hayatla tanışmıştır. 1950’de yapılacak seçimler ise Türkiye için yeni bir başlangıç olacaktır.³

1950 seçimleri Türk demokrasi tarihinin belki de en önemli olayıdır. 27 yıllık CHP iktidarı sona ermiş, DP ezici bir çoğunlukla iktidara gelmiştir. 29 Mayıs’ta mecliste yapılan seçimle Türkiye’nin üçüncü Cumhurbaşkanı Mahmut Celal Bayar olmuş, Adnan Menderes Başbakan, Fuat Köprülü ise dışişleri bakanlığına getirilmiştir.

DP’nin iktidara gelmesiyle birlikte 27 yıldır devam eden politikalarda da değişimler gözlemlenmiştir. En önemli gelişme ise ekonomide olmuştur. CHP’nin ekonomiyi devlet tekelinde ve kontrolünde tutan, özel sektöre fazla yer vermeyen devletçi politika bırakılmış yerine özel sektörün desteklendiği, batı ekonomileriyle uyumlu liberal bir ekonomi modeli benimsenmiştir. Tarım sektörü desteklenmiş, çiftçiye kullanılmayan tarım arazileri verilmiş, uygun kredilerle tarımda hızlı bir makineleşme sağlanmıştır. Karayolların ve köprülerin yapımına önem verilerek köylerin dışarıya açılımı gerçekleştirilmiş, bu durum ticaret ve ekonominin gelişmesine ayrı bir katkı sağlamıştır. DP’nin ilk yıllarında üretimde hızlı bir artış sağlamış sadece tarım sektöründe değil, ekonominin tamamında hızla bir büyüme içerisine girilmiştir.⁴ Ekonomide sağlanan bu gelişmeler halkın DP’ye olan inancını artırmış ve ileride yapılacak olan seçimleri kazanmasında temel faktör olmuştur. Fakat ekonomide bu sıçramanın bazı olumsuz yanları da dikkat çekmektedir. 1940’ların sonlarına kadar dengeli giden devlet bütçesi yılda ortalama 296,5 milyon lira açık vermektedir. 1950 ile 1960 yılları arasında açık 2.565 milyondan 9.342 milyona yükselmiştir.⁵

Ekonomide hızlı büyüme ve uygulanan liberal politikalar dışa bağımlılığı artırmış bu durum DP’ye yapılan önemli eleştiriler içerisinde yer almıştır. Ancak laiklik konusunda yapılan eleştiriler daha sert ve yıpratıcı olmuştur. Gerek DP ve

³ Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, İstanbul 2008, s.47-54.

⁴ Yaşar Baytal, “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 40 (Kasım 2007), s.550-552.

⁵ Stanford J.Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, c.II**, İstanbul 1983, s.480.

gerekse CHP maalesef muhalefet yapmayı ve muhalefete hoşgörüle yaklaşmayı başaramamış ülkede yeni gerginliklerin oluşmasına neden olmuşlardır. 9 Aralık 1953'te CHP'nin mal varlığına çıkarılan bir yasa ile el konulması, 27 Ocak 1954'te Millet Partisi'nin kapatılması DP'ye olan muhalefetin sertleştiği, karşılıklı suçlamaların yapıldığı, il ve ilçe teşkilatlarında kavgalara varan tartışmaların olduğu bir dönemde çıkarılmış ve ülke 1954 seçimlerine bu ortamda gitmiştir.⁶

1954 seçimleri DP için tam bir zafer olmuş oylarını %56'ya çıkararak 503 milletvekili çıkarmış, CHP ise %34'e gerileyerek 31 milletvekili çıkarmış ve tam bir hayal kırıklığı içerisine girmiştir. Bu sonuçlarda 1950-1954 döneminde uygulanan ekonomi politikaların büyük katkısı olmuştur. Yine bu dönemde Amerikan sermayesinin ülkeye girmesi, Kore Savaşı nedeniyle dünyada tarım ürünlerinin fiyatında artış bunun Türk çiftçisine yansımaları gösterilebilir.⁷

1954'den 1957 seçimlerine kadar geçen DP iktidarı döneminde ilk yıllardaki olumlu havanın dağılmaya başladığı görülür. DP halkın seçimlerde kendisine büyük bir destek vermesinin aldığı güçle hareket etmeye başlamış ve demokratikleşme çabalarını rafa kaldırmıştır. DP yöneticileri, halkın demokratikleşmeden çok ekonomide yaşanan rahatlama nedeniyle kendilerini iktidara taşıdığına inanıyordu. Ancak ekonomide de bu dönemde olumlu hava kaybolmuş durumdaydı. Dış ticaret açığı büyümüş, seçim döneminde tarım ürünlerine verilen yüksek fiyatlar nedeniyle enflasyon yükselmiş, iç ve dış borç ödemelerinde gecikmeler olmaya başlamıştır. ABD'den 300 milyon dolar dış borç talep edilmiş, 30 milyon dolar alınabilmiştir.⁸

Ekonomideki bu olumsuz hava 1955 yılında patlak veren Kıbrıs sorunu ile birlikte unutulmuş ülkede Hürriyet gazetesi ve özellikle Kıbrıslı Türklerin gayretleriyle bir kamuoyu oluşturulmuştur. Hükümet ise 6/7 Eylül 1955'de, Londra'da yapılan Kıbrıs görüşmeleri sırasında, başta İstanbul olmak üzere belli başlı şehirlerde patlak veren ve azınlıkların mal ve canına mal olan olaylarla zor durumda kalmıştır. Hükümet başlangıçta olayları komünistlerin başlattığını iddia etmiş fakat elde edilen

⁶Cem Eroğul, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, İstanbul 2003, s.126-129.

⁷ Baytal, a.g.m.,s.554-555.

⁸ Nevin Coşar, "Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, LX/1 (2005), s.36-40.

deliller özellikle yabancı kamuoyunda bu olayların hükümetin tertibi olduğu inancı yaygınlaşmış ve hükümet türlü suçlamalarla karşı karşıya kalmıştır.⁹

Adnan Menderes içte ise parti grubunun yoğun baskısı altında kalmıştır. Özellikle hükümetin ekonomi politikalarını eleştiren parti içi muhalefet ayrıca gazetelerde iddia edilen yolsuzlukların araştırılmasını istemekte, basına yapılan baskıyı eleştirmektedirler. Bu eleştiriler 19 milletvekilinin partiden kopmasıyla sonuçlandı. Bunlar arasında dört kurucudan biri olan Fuat Köprülü en dikkat çekici isimdi. Diğer yandan hükümetle ilgili yolsuzluk iddiaları üzerine 22 Kasım 1955'te gensoru verilmiş, bu da hükümetin istifasıyla sonuçlanmıştır. DP ayrılmalar, parti içi muhalefet ve basında oluşan olumsuz hava içerisinde seçimlere gitmiş ve tek başına iktidara gelmeyi yine başarmıştır. Fakat bu iktidar yılları diğer dönemlerden farklı olacaktır.¹⁰

27 Ekim 1957'de yapılan seçimler DP'nin güç kaybettiği, muhalefetin ise güçlendiği bir dönemin başlangıcı sayılır. Seçim sonunda DP % 47,3 ile 424 milletvekilliği, CHP % 40,6 ile 178 milletvekilliği çıkarırken, Cumhuriyetçi Millet Partisi % 7 oy oranıyla 4 milletvekilliği çıkarmayı başarmıştır.¹¹

Seçim sonunda kurulan beşinci Menderes hükümetini türlü sorunlar beklemektedir. Bunun ilki basınla ilişkilerdir. Daha muhalefet yıllarında basının desteğini arkasına alan DP, 1946'da mecliste gündeme getirerek değiştirdiği basın kanunuyla gazetelerin kapatılma yetkisinin hükümetten mahkemelere geçmesini sağlamış ve özgürlükçü bir tutum sergilemiştir. DP'nin ilk iktidar yıllarında da iyi ilişkiler devam etmiştir.¹² Ancak basın ile ilişkiler 1954-1957 yılları arasında bozulmaya başlamıştır. Basın DP'ye karşı tutumunu değiştirmiş ve gittikçe artan bir muhalefet yapmaya başlamıştır. Bunda hükümetin sert tutumunun önemli etkisi bulunmaktadır. Gazeteler verilen kapatma cezaları, gazetecilerin tutuklanmaları kamuoyunda tepkiyle karşılanmaktadır.¹³ DP'nin bunların dışında en önemli sorunu

⁹ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk.Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6/7 Eylül Olayları**, İstanbul 2010; Komünist suçlamaları ve savunmaları için bk. M.Hulusi Dosdoğru, **6/7 Eylül Olayları**, İstanbul 1993.

¹⁰ Eroğul, a.g.e.,s.179-181.

¹¹ Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, 6.Baskı, İstanbul 2000, s.257.

¹² Nuran Yıldız, "Demokrat Parti İktidarı(1950-1960) ve Basın" **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, LI/1 (2001), s.482-483.

¹³ a.g.m.,s.491-495.

ise ekonomi olarak görünmektedir. 1950’de başlatılan liberal ekonomi modeli plansız yürütülmektedir. Bunun sonucu olarak mal kıtlığı, karaborsa artmış uzun kuyruklar oluşmaya başlamıştır. Tekel maddeleri, Sümerbank ürünleri, kömür, kâğıt ve ulaştırmaya yapılan yüksek zamlar tepki oluşturmaya başlamıştır.

Diğer yandan muhalefet seçimlerle güçlenmiş, sesini daha fazla yükseltmeye ve uzlaşmaz bir politika içerisine girmeye başlamıştır. DP hükümetine karşı birlikte hareket eden muhalefete tepki olarak “Vatan Cephesi Ocakları”nın kurulması ülkede ciddi ayrılıklar oluşturmaya başlamıştır. Hangi partiden olursa olsun bütün vatandaşların ülkenin geliştirilmesi için iktidarı destekleme amacıyla kurulan Vatan Cephesi kırsal bölgelerde destek bulurken şehirlerde özellikle aydınlar arasında rahatsızlık yaratmıştır.¹⁴ Ayrıca 1953’te çıkarılan bir kanunla üniversite üyelerine siyaset yasağı getirilmesi tepkilerin bir diğer nedeni olarak görülmektedir.

Orduda ise daha 1951’den itibaren küçük büyük cuntalar oluşmaya, DP iktidarının devrilmesi için toplantılar yapılmaya başlanmıştır. Ordudaki tepkilerin en önemli nedeni olarak laiklik karşıtı uygulamalar gösterilebilir. Atatürk’ün getirdiği esasların tartışılır hale gelmesi ve bu iktidarın ülkeyi eski düzene götüreceği endişesi yaratmaktadır. Ayrıca bu dönemde orduda yapılan tasfiye hareketi ve Adnan Menderes’in ordu ile ilgili yaptığı açıklamalar da tepkiyi artırmaktadır. Diğer yandan ülkenin tamamen batıya açılması, iç ve dış politikada batı çıkarlarına dönük kararlar alınması milliyetçi subaylarda rahatsızlık yaratmaktadır. ABD ile yapılan anlaşmalar gereği ülkeye gelen subayların ordudaki konumları da tartışma konusu olmaktadır. Özellikle stratejik yerlerde Amerikan subaylarının bulunması genç subaylarda bağımsızlığın tehlikede olduğu düşüncesinin yaygınlaşmasına neden olmuştur.¹⁵

DP’ye karşı bilinen ilk ihtilal örgütünü 1951’de Kurmay Yarbay Faruk Ateşdağlı kurmuştur. Bunu 1952’de Muzaffer Özdağ’ın kurduğu örgüt izlemiştir. Ancak 27 Mayıs İhtilali’ni yapan örgüt Yüzbaşı Orhan Kabibay ve Yüzbaşı Dünder Seyhan tarafından 1954’de kurulmuştur. Yine aynı dönemde Kurmay Binbaşı Sadi Koçaş’ın bir örgüt kurduğu bilinmektedir. 1956’da ise Kurmay Binbaşı Talat Aydemir’in kurduğu örgüt dikkati çekmektedir. Çünkü bu örgüt bünyesinde bazı

¹⁴ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul 1999, s.348.

¹⁵ Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşar, **İhtilalin İçyüzü**, İstanbul 1965, s.29-67; Aydemir, İhtilalin Mantığı, s.263-270; Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkisi ve 27 Mayıs İhtilali**, İstanbul 1997, s.38-55.

ihtilal örgütlerini birleştirmeyi başarmıştır. Bu örgütler ülkede koşullar gereği müdahale yapmaktan ziyade gelişmeleri takip etmeyi önemli ve kritik noktalara kendi arkadaşlarının tayinlerinin yapılmasını sağlamayı tercih etmişlerdir.¹⁶ Görüldüğü üzere orduda genç subaylar arasında ciddi bir rahatsızlık söz konusudur. Ayrıca bu örgütlerin kurucu ve üyelerinin içerisinde general düzeyinde subay bulunmaması da dikkat çekicidir.

Kurulan tüm bu örgütler 1957'de yapılan seçimler nedeniyle bekleme kararı almışlar ve seçimlerden sonra hareketlerini hızlandırmışlardır. Faruk Güventürk'ün başını çektiği örgüt önce İsmet İnönü ile görüşüp destek istemişler fakat olumsuz cevap alınca Milli Savunma Bakanı Sami Ergin'e yapacakları darbenin başına geçmesini teklif etmişlerdir. Teklifi reddeden Sami Ergin kimseyi ihbar etmeyerek gizli bir destek vermiştir. Ancak Samet Kuşcu isimli binbaşının ihbar mektubu tüm örgütü ortaya çıkarmıştır. Yapılan soruşturma ve mahkeme sonucunda ilginç bir şekilde ihbarcı Samet Kuşcu 2 yıl hapis cezası alırken, yargılanan 9 subay beraat etmiştir.¹⁷

16 Şubat 1959'da ülke gündemi ve yaşanan siyasi gerginlik bir anda değişmiştir. Kıbrıs Devleti'nin kuruluş anlaşmasını imzalamak için Londra'ya giden Adnan Menderes'in uçağı düşmüş, bu olay ülkede derin bir üzüntüye neden olmuştur. Kazayı ufak sıyrıklarla atlatan Adnan Menderes ülkeye gelişinde büyük ve coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanmış, karşılamada İsmet İnönü de yer almıştır. Bu olay ülkedeki gerginliği bir nebze olsun azaltmıştır. Ancak bu durum geçici olmuş ve ülke yeni gerginliklerle hızla ihtilale doğru ilerlemiştir.¹⁸

29 Nisan 1959'da Uşak'ta CHP'nin DP'ye karşı başlattığı büyük taarruz yürüyüşünde halkın birbiriyle çatışması, İnönü'nün başından yaralanması ülke için korkutucu olmuştur. Ülke gitgide bir çatışma ortamına girmeye başlamıştır. Anadolu'da DP'liler ile CHP'liler birbirleriyle görüşmemeye, aynı kahveye gitmemeye başlamıştır. 23 Mart 1960'da Kayseri'de yaşananlar ise DP'yi telaşlandırmaya başlamıştır. Çünkü Kayseri'de yaşanan olayları incelemek için gelen İnönü'nün şehre girmesi engellenmek istenmiş ancak subayların bu emri

¹⁶ Özdağ, a.g.e.,s.75-87.

¹⁷ İpekçi, Coşar, a.g.e.,s.80-100.

¹⁸ Eroğul, a.g.e.,s.228-230.

uygulamaması ve İnönü'ye hürmet etmesi orduda İnönü etkisini gündeme getirmiştir.¹⁹

DP ülkede kendisine karşı oluşan muhalefeti susturmak, kaybetmeye başladığı otoriteyi yeniden kazanmak için Nisan 1960'ta "Meclis Tahkikat Komisyonu" kurulmasına karar vermiştir. DP'liler ülkede yapılan serbest seçimlerle üst üste üç dönem halkın kendilerini iktidara getirdiğini ancak CHP'nin iktidarı bırakmayı kabullenemediğini ve yeniden iktidar olmak için gayr-ı meşru yollara başvurduğunu, basınla hareket ederek ordu ve halkı kışkırttığını iddia etmektedir. Kurulan bu komisyonlarla suçlular belirlenerek gerekli cezalara çarptırılacaklardır. Ancak bu tutum muhalefetin daha sert tepki göstermesine neden olmuş, olaylar azalacağına hızla artmıştır.²⁰

Üniversiteler, DP karşıt öğretim üyelerinin ve bu öğretim üyelerinin etkilediği öğrencilerin gösterilerine tanık olmuş, özellikle CHP gençlik örgütleri bu olaylarda önemli bir rol üstlenmiştir. "Hürriyet İsteriz, Adalet İsteriz" sloganlarıyla gösteriler yapan öğrenciler polisle çatışmıştır. Gençler, olaylara müdahale eden askerlere ise tezahürat yapmıştır. Hükümet sıkıyönetim ilan ederek, üniversiteleri kapatarak olayları önleme çabası içerisine girmiştir.²¹ Ancak 5 Mayıs'ta yaşananlar durumun gittikçe kötüye gittiğini göstermektedir. Tarihe 555K olarak geçen "beşinci ayın beşinde saat beşte Kızılay'da" olarak şifrelenen protesto hareketinde göstericilerin arasında kalan Adnan Menderes'in bir gazetecinin aracına bindirilerek kurtarılması olayların ciddiyetini göstermiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise bu dönemde ipleri eline alarak Adnan Menderes'i ikinci planda tutmaya başlamıştır. 21 Mayıs'ta ise Harbiyelilerin yürüyüşü ve Zafer Anıtı'nda İstiklal Marşı ve Harbiye Marşı'nı okuyarak dağılmaları artık sona geldiğini göstermektedir.²²

Dokuz subay olayından sonra faaliyetlerini durduran ihtilal örgütleri bir süre sonra yeniden faaliyete geçmiştir. İlk faaliyete geçen ise Sadi Koçuş'un örgütü olmuştur. Bu örgüt önce Kara Kuvvetleri Komutanı Necati Tarcan'a liderlik teklifi götürmüştür. Fakat teklifi kabul eden Tarcan'ın ölümü üzerine yerine geçen Cemal

¹⁹ Aydemir, a.g.e.,s.281-289; Eroğul, a.g.e.,s.231-239.

²⁰ Özdağ, a.g.e.,s.142-152.

²¹ Mehmet Ali Birand, Can Dünder, Bülent Çaplı, **Demirkırat; Bir Demokrasinin Doğuşu**, 7.Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995, s.164.

²² Eroğul, a.g.e.,s.245-247.

Gürsel'e aynı teklif iletilmiş ve kabul görmüştür. Gürsel'in liderliği bu örgütü birleştirici kılmıştır. Kısa süre sonra Osman Köksal grubuyla ve sonra da Alpaslan Türkeş, Mustafa Kaplan, Rifat Baykal, Orhan Kabibay, Sami Küçük, Muzaffer Yurdakuler, Orhan Erkanlı, Dünder Seyhan bu örgüte katılmışlardır.²³

Ülkede yaşananlarla birlikte hızla müdahale noktasına gidilmesi üzerine Cemal Gürsel izne ayrılmış ve Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e bir uyarı mektubu bırakmıştır. Mektupta ülkedeki gidişattan bahsetmekte yapılması gerekenler anlatılmaktadır. Mektup hemen yasaklanmış ve yayın yasağı getirilmiştir. Gürsel'in ayrılması üzerine örgüt ihtilalin başına geçecek yeni bir lider bulmuştur. Bu lider Orhan Kabibay'ın teklif götürdüğü ancak zorlukla ikna ettiği Cemal Madanoğlu'dur.²⁴

Örgüt liderine kavuşur kavuşmaz hemen harekete geçme kararı almıştır. Çünkü ülkede yaşananlar ihtilal için gerekli ortamı hazırlamış bulunmaktadır. Hareket tarihi olarak 25 Mayıs belirlenmiş fakat 26 Mayıs'ta Yunanistan'a gitmesi beklenen Adnan Menderes'in aniden Eskişehir'e hareket etmesi üzerine 27 Mayıs tarihine ertelenmiştir.

Böylece Türkiye hafızasına kazınan önemli bir tarih belirlenmiş olmaktadır. Halkın seçtiği bir iktidar halk adına yapılacak bir askeri darbe ile son bulacak ve bundan sonra yaşanacaklar Türkiye'nin demokrasi yolculuğunun çakıl taşlarını oluşturacaktır. Ülke genç subaylardan oluşan bir komite tarafından yönetilecek zorluklarla da olsa kısa sürede seçimler yoluyla demokrasiye geçiş sağlanacaktır. Ancak Cumhuriyet'in ilk günlerinden bu yana devam eden ordunun tarafsızlığı ilkesi 27 Mayıs'la birlikte sona erecektir.²⁵

²³ İpekçi, Coşar, a.g.e.,s.101-136.

²⁴ Hulusi Turgut, **Türkeş'in Anıları; Şahinlerin Dansı**, İstanbul 1995, s.110-116; Özdağ, a.g.e.,s.170-171.

²⁵ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, 2.Baskı, İstanbul 2009,s.111.

BİRİNCİ BÖLÜM: İHTİLALDEN DEMOKRASİYE

1.1. Milli Birlik Komitesi ve Faaliyetleri

1.1.1. Milli Birlik Komitesi'nin Kuruluşu

26 Mayıs akşamı Harbiye'de toplanan ihtilal komitesi yapılacakları planlayarak görev dağılımı yapmıştır. Bu toplantı sırasında Cemal Madanoğlu, darbeden vazgeçilmesini ve Cumhurbaşkanı'ndan Menderesin görevden alınmasını istenmesini teklif etmiştir. Fakat Alpaslan Türkeş'in isteğiyle bu fikirden vazgeçilmiştir.²⁶ Ayrıca diğer yandan harekât sırasında tutuklanacakların listesi hazırlanmıştır. Ancak harekât sırasında bu listeye sadık kalınmamış bütün Demokrat Parti milletvekilleri tutuklanmıştır. Dönemin Harbiye komutanı Sıtkı Ulay, halkın destek gösterileri yaptığını ve hoş olmayan durumlar oluşabileceğini düşünerek milletvekillerinin güvenliği sağlamak amacıyla tutuklamaların yapıldığını ileri sürmektedir.²⁷

Plan gereği saat 3.00'te harekât başlatılmıştır. Alpaslan Türkeş, hiçbir güvenlik tedbiri olmayan, Radyoevini rahatlıkla ele geçirerek ihtilalin başladığını bildiren radyo konuşmasını yapmıştır. Konuşmasında ülkenin içerisinde bulunduğu durumdan dolayı ihtilal yapıldığı, halkın güvenliği için dışarı çıkmaması gerektiği, en kısa sürede partiler üstü bir yönetim kurulacağı ve seçimlerin yapılacağı, Türkiye'nin imzaladığı anlaşmalara ve NATO ile CENTO'ya bağlı olduğu belirtilmiştir.²⁸

Radyodan bu bildiri okunurken Çankaya Köşkü'nde de Celal Bayar ihtilale direnmek istemiştir. Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nın komutanı Osman Köksal Celal Bayar'ın direnişini kırarak kendisini tutuklamıştır.²⁹ Sabaha kadar devam eden harekât başarıyla tamamlanmış, kilit noktalar ele geçirilmiş, önemli bir direniş olmamıştır. Harekât sırasında tutuklananlar Harbiye'ye gerilmiştir. Geriye Eskişehir'de olan Başbakan Adnan Menderes'in tutuklanması kalmıştır.

²⁶ Turgut, a.g.e.,s.138.

²⁷ Sıtkı Ulay, **Harbiye Silah Başma!**, İstanbul 1968, s.97.

²⁸ Radyo bildirisinin tam metni için bk.Turgut, a.g.e.,s.88.

²⁹ Birand vd., a.g.e.,s.100-101.

İhtilal haberini Eskişehir’de alan Adnan Menderes, kendisini burada rahat hissetmemiş ve Kütahya’ya hareket etmiştir. Bu sırada Radyodan ihtilal haberini alan Eskişehir’deki Ana Jet Üssü Komutanlığı’nda da hareketlilik başlamıştır. Harekâttan bir gün önce haberdar olan ve hemen katılan Albay Muhsin Batur, kendisine Adnan Menderes’in tutuklanması görevinin verilmesini kabul etmiştir. Fakat Adnan Menderes’in konvoyuyla Kütahya’ya hareket ettiği bilgisine ulaşılmıştır. Tuğgeneral Tulgan derhal Kütahya Hava Eğitim Komutanı Albay Süleyman Demet aranarak bilgi verilmiş ve Adnan Menderes’in tutuklanması istenmiştir.³⁰

Kütahya’da Vali Yardımcısı ve Albay Süleyman Demet tarafından karşılanan Adnan Menderes Valiliğe geçmiş ve orada kendisine Kütahya, Afyon ve Uşak valiliklerine gönderilen emir okunmuştur. Emirde hükümetin kaçtığı ve görüldükleri yerde askeri birlikler gelinceye değin zorla alıkonulması istenmektedir. Bu emir gereği Adnan Menderes alıkonulmuş ve Eskişehir’den gelecek olan Muhsin Batur beklenmeye başlanmıştır. C 47 tipi bir uçakla Kütahya’ya gelen Muhsin Batur Adnan Menderes’i teslim alarak Eskişehir’e götürmüştür. Adnan Menderes Muhsin Batur’a tutuklanıp tutuklanmadığı, suçunun ne olduğunu sormuş, Muhsin Batur ise emniyet altına alındığını, kendisine suç izafe yetkisinin olmadığını, idarenin orduya geçtiğini söylemiştir. Eskişehir’de beş dakika kalan uçak yeni emirler alarak Ankara’ya yönelmiştir.³¹ Ankara’da subaylar tarafından karşılanan Adnan Menderes Harbiye’ye götürülmüş, Harbiye önündeki kalabalık nedeniyle mutfak kapısından içeri alınmıştır. Adnan Menderes’in de ele geçirilmesiyle ihtilal başarıya ulaşmıştır.³²

27 Mayıs İhtilali bazı evlere hüznü ve gözyaşı getirirken bazı evlerde büyük bir coşkuya neden oldu. Sabahın erken saatlerinden itibaren balkonlardan sarkıtılan bayraklar adeta bir bayram havası oluşturmuştu. Sokağa çıkmanın yasak olmasına rağmen halk dışarıda sevinç gösterileri yapmaktaydı. Tankların üzerinde insanlar, ellerde Türk bayrakları, büyük bir şölen havası hâkimdi. Bu duruma ihtilalcı askerler de şaşırıyor, bu kadarını da beklemiyorlardı. Bir anda kendilerini ülkenin kurtarıcısı gibi görmeye başladılar.³³

³⁰ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1944-1973, Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim, 1960-1961**, Ankara 1998, s.62.

³¹ Toker, a.g.e.,s.63-68.

³² Ulay, a.g.e.,s.109.

³³ Birand vd.,a.g.e.,s.205-206.

Meydanlarda bunlar yaşanırken ihtilalciler büyük bir sorun ile karşı karşıyaydılar. İhtilalin gerçek lideri Tümgeneral Cemal Madanoğlu'ydu fakat rütbesi orgeneral olmadığı için kendisinden üst rütbeli subaylara emir vermesi düşünülemezdi. Emir-komuta zincirinin bozulması söz konusuydu. Bu durumda daha önce teklif götürülen, örgütün başına geçmeyi kabul eden fakat bir süre sonra orduda yaşananlardan dolayı köşesine çekilen ve emekliliğini İzmir'de bekleyen Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel en iyi aday olarak görünüyordu. Hemen temasa geçilerek olumlu cevap alındı. İzmir'den uçakla yola çıkan Orgeneral Cemal Gürsel, Genel Kurmay Başkanlığı'na gelerek ilk Milli Birlik Komitesi toplantısına başkanlık yaptı. Fakat gerek bu toplantıda daha önce ihtilal örgütünde yer almayan pek çok subayın olması gerekse Genel Kurmay binasındaki kalabalık Gürsel'i rahatsız etti.³⁴

Cemal Madanoğlu ise ihtilaldan önce tanıştığı ve 27 Mayıs sabahı sıkıyönetim karargâhına getirttiği Prof. Nedim Ergüder'den birkaç profesör adı yazmasını istemiştir. Ergüder ise bir kâğıda Sıddık Sami Onar, Naci Şensoy, Hüseyin Nail Kubalı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Ragıp Sarıca, Tarık Zafer Tunaya, İsmet Giritli ve Muhammer Raşit Seviy'in isimlerini yazmıştır. Bu hocalar kısa sürede Ankara'ya getirilmişlerdir. Hocaları Genel Kurmay Başkanlığı'nda Cemal Madanoğlu karşılamıştır. Daha sonra Cemal Gürsel'le bir araya gelen hocalarla bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda Gürsel neler yapabileceklerini sormuş bu soruya şaşırın Onar, siz ihtilal yaptınız istediğiniz her şeyi yapabilirsiniz, cevabını vermiştir. Gürsel ise amaçlarının yönetimi bir an evvel sivillere devretmek olduğunu bu yüzden fakat mevcut sistemin yetersizliğini dile getirmiştir. Gürsel, ülkenin ihtiyaçlarına uygun yeni bir anayasa yapılmasını, bunun için bir komisyon kurulmasını, komisyonda yetkinin Sıddık Sami Onar'da ve diğer hocalarda olacağını bildirerek, 15 gün içerisinde Anayasa taslağının hazır olmasını istemiştir. Onar ise 15 günün çok az olduğunu ama en kısa sürede teslim edileceğini bildirmiştir. Gürsel, 3 ay içerisinde seçimlere gitmek istediğini, yeni anayasada nisbi seçim sistemi, çift meclisli bir yapı, din istismarını engelleyen hükümler ve toprak reformunun olmasını istemiştir.³⁵

³⁴ Özdağ, a.g.e.,s.235.

³⁵ İpekçi, Çoşar, a.g.e.,s.268-269.

Gürsel, hocalar gittikten sonra komite mensuplarıyla bir araya gelerek hepsine yaptıkları çalışmalardan dolayı teşekkür etmiş ve artık görevlerini tamamladıklarını ve kışlarına dönmeleri gerektiğini bildirmiştir. Bu tavır karşısında komite üyeleri şaşkınlığa uğramış fakat Sezai Okan'ın bu duruma sert tepki göstermesi üzerine Gürsel isteğinden vazgeçmiştir.³⁶ Gürsel, gerek hocalarla yaptığı görüşme ve gerekse komite üyelerinin görevlerine dönmelerini istemesiyle, ihtilalin bir an evvel sonlanmasını, yönetimin hızlı bir şekilde devrini sağlamaya çalışmaktadır. Gürsel, özellikle küçük rütbeli subayların başlattığı bu hareketin ordunun iç yapısına ters olduğunu, ileride sıkıntılar yaşanacağını, bu yüzden hızlı bir sivilleşme ile bu durumun düzeltileceğini düşünmektedir. Fakat işin o kadar kolay olmadığını anlaması uzun sürmeyecektir. Çünkü Prof Onar'ın başkanlığında bir Anayasa Komisyonu'nun oluşturulması, ihtilalin niteliğinin değişmesine neden olmuştur. Bu durum artık bir hükümet darbesinden çıkmış ve devrime dönüşmeye başlamıştır. Anayasa'nın oluşturulması ve yapılacak olan reformlarla 27 Mayıs Devrimi dile getirilmeye başlanmıştır.³⁷ 27 Mayıs'a en büyük desteği ise üniversite profesörleri verecektir. Onar başkanlığında oluşturulan Anayasa Komisyonunun hazırladığı ilk rapor yaşananların bir hükümet darbesi değil bir ihtilal olduğu belirtilmiş ve askerlerin geçerliliğini yitirmiş bir hükümeti iktidardan uzaklaştırdığı ifade edilmiştir.³⁸

İhtilal CHP'de son derece olumlu karşılanmıştır. Ana Muhalefet lideri İsmet İnönü, ihtilali saat:5.00'de damadı Metin Toker'den öğrenmiş, Tuğgeneral Güvener ise harekât ile ilgili kendisine bilgi vermiştir. Ferit Melen, üç gün sonra maaşların dağıtılacağını ve hemen giderek maliyeye duruma el koymayı teklif ederken diğer CHP'liler ise kimin hangi bakanlığa getirileceğini tartışmaktadırlar.³⁹ Yaşananlar da göstermektedir ki ülkenin seçilmiş bir iktidarı silah zoruyla devrilmesine rağmen siyasetten hiçbir tepki görmemiş aksine herkes bu durumdan kendisine pay çıkarma çabasına girmiştir. Oysaki ihtilal komitesinin en çekindiği isimlerden biri Milli Mücadele kahramanı İsmet Paşa'dır. Ama tepkiler korktukları gibi olmamış İnönü

³⁶ Turgut, a.g.e.,s.149.

³⁷ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye(1945-1980)**, İstanbul 1994, s.195.

³⁸ Hanife Kuru, "27 Mayıs 1960 İhtilal Dönemi; İktidar-Muhalefet İlişkileri", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, III/VIII (1999), s.244.

³⁹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam, 1950-1964**, C.III, 6.Baskı, İstanbul 2000,s.446-447; Toker, a.g.e.,s.13-14.

Gürsel'le yaptığı telefon konuşmasında, memleket için hayırlı bir iş yaptınız, diyerek destek mesajı vermiştir.⁴⁰ Bu durum ileride yaşanacak ve uzun yıllar milletin hafızasına kötü bir anı olarak yerleşecek olan olayların başlamasına etkisi olacaktır. Komite muhalefetin desteğini almanın rahatlığıyla hareket edecektir.

Seçimlerle oluşturulan meclisin seçtiği Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise kendisine sunulan istifa teklifini şiddetle reddetmiş ve tarihe korkak bir adam olarak geçmek istemediğini söylemiştir. Sıtkı Ulay, eserinde yapılanın ihtilal olduğunu, Bayar'ın istifa edip etmemesinin bir önemi olmadığını, ihtilalin hukuklu ya da hukuksuzunun olamayacağını dile getirmektedir.⁴¹ Ancak görülmektedir ki komite üyeleri yaptıkları işin sıkıntısını yaşamakta ve her şeyi hukuka uygun hale getirmeye çalışmaktadırlar. Oysaki yapılan baştan sona hukuksuzluktur.

Aynı gün Alpaslan Türkeş de Celal Bayar'la bir görüşme yapmıştır. Görüşmede Türkeş Bayar'a bir söylentiden bahsederek, DP'nin kendisine karşı bir ihtilal oluşursa halktan bir direniş gösterilmesi amacıyla silahlı milisler oluşturduğu duyumunu aldıklarını söylemiş, Bayar ise bir vatansever olarak böyle bir şey yapmasının mümkün olmadığını dile getirmiştir.⁴² Sonuçta bu dönemde DP ile ilgili pek çok söylenti ortalarda dolaşacak ve bu söylentilerin hiçbirisinin aslının olmadığı ortaya çıkacaktır. Bu da DP ile ilgili nasıl bir karalama kampanyası yapıldığını ve ihtilalin haklılığının ortaya konmaya çalışıldığının bir göstergesidir.

27 Mayıs sabahı ülkede bir ihtilal olmuş fakat ihtilalcıların kimler olduğu henüz tam olarak öğrenilememiştir. Bu amaçla 27 Mayıs 1960 saat:15.00'te komite adına Alpaslan Türkeş yerli ve yabancı basın mensuplarının katıldığı bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıda Türkeş, harekât ve lideri hakkında bilgi vermiştir. Harekâtın 3-4 saat sürdüğünü, herhangi bir direnişle karşılaşmadığını belirtmiştir. Ayrıca en kısa sürede demokratik nizama dönebilmek için Ord. Prof. Sıddık Sami Onar başkanlığında bir hukukçular heyetinin yeni bir anayasa hazırlamak amacıyla çalışmalara başladığını söylemiştir.⁴³

Gürsel ise bir gün sonra basının karşısına çıkmıştır. Gürsel toplantıda, üç ay içerisinde seçimlere gidileceğini, kendisinin seçimlere katılmayacağını, sade bir

⁴⁰ Özdağ, a.g.e.,s.252.

⁴¹ Ulay, a.g.e., s.112.

⁴² Yılmaz Öztuna, Ayvaz Gökdemir, **Türkiye'de Askeri Müdahaleler**, İstanbul 1987, s.45.

⁴³ Öztuna, Gökdemir, a.g.e.,s.40.

vatandaş olarak köşesine çekileceğini, yargılamaların yeni meclis tarafından yapılacağını ifade etmiştir.⁴⁴

İhtilalin ilk günlerinde MBK kesin hatları ile oluşmuş değildi. Ortada tam bir kargaşalık vardı. Orhan Erkanlı bunu anılarında şöyle anlatmaktadır; “Bakanlar Kurulu’nun toplantı salonuna girince şaşkınlığım bir kat daha arttı. 50-60 kişilik bir kalabalık, kabine toplantısı yapılan masanın etrafında kısmen oturmuş kısmen ayakta, her kafadan bir ses çıkıyor. Bunlar kimdi? Çoğunu tanıımıyordum. MBK denen topluluk bu muydu?”⁴⁵ Her subay ihtilalde kendisinin de bir payı olduğunu söylüyor ve komiteye girmeye çalışıyordu. Toplantının yapıldığı salonun kapısı zorlanıyor, içeriye girmeye çalışanlar güçlükle engelleniyordu. Bu duruma bir çözüm bulmak amacıyla bir komisyon kurulmasına karar verildi. Komisyonda Ankara grubunu temsilen Ekrem Acuner, Suphi Karaman, Sami Küçük, Sezai Okan ve Alpaslan Türkeş yer alırken, İstanbul grubunu temsilen ise Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı ve Ahmet Yıldız bulunmaktaydı. Komisyonda iki fikir ele alınmıştır. 20 kişilik bir komite veya 70 kişilik bir geniş komite olmak üzere iki fikir ele alınmış ancak rakamlar üzerinde anlaşma sağlanamayınca isimler üzerinden inceleme başlamıştır. Liste yapılırken adayın 27 Mayıs’a hizmeti ve kişisel değeri dikkate alınmıştır.⁴⁶ Sonuçta Cemal Gürsel devlet başkanı ve MBK’nin başkanlığını üstlendi. Gürsel başkanlığında 38 subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi kurulmuştur. Komitede en yaşlı subay 65 en genci ise 27 yaşındadır. 32 üye kurmay subay iken yine 32 subay karacı, 3’ü havacı, 2’si denizci ve 1’i jandarmadır. Komitede 2 orgeneral, 2 tümgeneral, 1 tuğgeneral, 9 albay, 6 yarbay, 11 binbaşı, 7 yüzbaşı bulunmaktadır.⁴⁷ MBK üyelerinin çoğunluğu otuz beş-kırk altı yaş arasındaydılar. Mesleki kariyerlerinin ilk yılları çok partili hayat dönemine denk gelmekteydi. Subayların çoğunluğu alt-orta sınıftan gelmekte, yirmi kadarının ailesi devlet memuruydu. Üyelerin önemli bir kısmı küçük kasabalarda doğmuş taşralı gençlerdi.⁴⁸

⁴⁴ Özdağ, a.g.e.,s.253.

⁴⁵ Orhan Erkanlı, **Anılar, Sorunlar, Sorumlular**, İstanbul 1972, s.18.

⁴⁶ İpekçi, Coşar, a.g.e.,s.300.

⁴⁷ Özdağ, a.g.e.,s.270.

⁴⁸ Kemal H.Karpat, **Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset**, İstanbul 2010, s.325.

İlk günlerin kuvvetli adamları arasında Madanoğlu, Türkeş, Sami Küçük, Osman Köksal ve Ahmet Yıldız bulunmaktadır. Bu üyelerden Madanoğlu Ankara Kumandanlığı'na, Türkeş Başbakanlık Müsteşarlığı'na, Küçük komite çalışmalarının organizasyonuna, Köksal Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanlığı'na, Ahmet Yıldız Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nü üzerlerine alarak veya muhafaza ederek güçlerini artırmışlardır.⁴⁹

Siyasi parti faaliyetleri 27 Mayıs sabahı 3 numaralı bildiriyle duyurulmuş, 13 numaralı bildiriyle de yeni anayasa yürürlüğe girene kadar yasaklanmıştır. Diğer yandan Harbiye'de tutuklu bulunan DP'lilerin durumu konusunda üniversite hocaları yine etkili olmuştur. Türkeş, Gürsel'le yaptığı görüşmede DP'lilerin yabancı bir ülkeye sürgün edilmesini önermiş ve kabul görmüştür.⁵⁰ Yapılan görüşmeler sonunda İsviçre DP'lileri kabul edeceğini bildirmiştir. Fakat buna karşın hocalar böyle bir durumda meşruiyetlerinin kaybolacağını, DP'lilerin yargılanması gerektiği uyarısını yapmış, bunun üzerine tutuklu 191 DP'li yargılanmak amacıyla Yassıda'ya sevk olunmuştur. Böylece tarihte derin izler bırakan Yassıda davalarının önü açılmış oldu.⁵¹

İhtilal hükümetinin üç bakanlık dışında sivillerden oluşması kararının alındığı 27 Mayıs'taki komite toplantısından sonra 28 Mayıs'ta yapılan MBK toplantısında herkes kendi adaylarını ve özelliklerini ortaya koymuştur. Adayların sağlıklı ve geniş bir araştırma sonucu belirlenmediği görülmektedir. Hükümet, komitenin Ankara kanadının 27-28 Mayıs gecesi yaptığı görüşmeler ve aldıkları tavsiyeler doğrultusunda yaptığı seçimin bir sonucudur. Hükümet saat:17.00'de radyodan 27 numaralı tebliğ ile ilan edilmiştir. Hükümet üyeleri aşağıdaki gibidir;

Başvekil ve Milli Müdafaa Vekili	:Org. Cemal Gürsel
Devlet Vekili	:Amil Artus
Devlet Vekili	:Şefik İnan
Adliye Vekili	:Abdullah Gözübüyük
Dâhiliye Vekili	:Tümğ. Muharrem İhsan Kızıloğlu
Hariciye Vekili	:Selim Sarper

⁴⁹ Erdoğan Örgülü, **Üç İhtilalin Hikayesi**, Ankara 1966, s. 7.

⁵⁰ Alpaslan Türkeş, **27 Mayıs ve Gerçekler**, İstanbul 1995, s.50-51.

⁵¹ Kuru, a.g.m.,s.245; Örgülü, a.g.e.,s.8.

Maliye Vekili	:Ekrem Alican
Maarif Vekili	:Prof. Fehmi Yavuz
Nafia Vekili	:Daniş Koper
Ticaret Vekili	:Cihat İren
Sihhat ve İctimai Muavenet Vekili	:Prof. Nusret Karasu
Gümrük ve İnhisar Vekili	:Fehni Aşkın
Ziraat Vekili	:Feridun Üstün
Münakaat Vekili	:Tuğg. Sıtkı Ulay
Çalışma Vekili	:Prof. Cahit Talas
Sanayi Vekili	:Muhtar Uluer
Basın Yayın ve Turizm Vekili	:Zühtü Tarhan
İmar ve İskân Vekili	:Orhan Kubat ⁵²

Oluşturulan bu hükümet için teknokratlar hükümeti denilmiştir. Ancak zaman içerisinde sanıldığı gibi dünyaca meşhur kişilerden oluşmadığı görülecektir. İhtilal zayıf bir hükümetle yola çıkmıştır. Haliyle bu hükümet çok da uzun süreli olmayacaktır.

MBK hükümetin kurulmasından geçici bir anayasa oluşturulmasına karar vermiştir. Görevi üstlenen Muzaffer Özdağ ve Numan Esin'in hazırladığı 27 maddeden oluşan geçici anayasa MBK tarafından 11 Haziran'da onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu geçici anayasa'yla birlikte TBMM'nin yetkileri MBK'ne geçmiştir. MBK böylece ileride yapacağı icraatların hukuksal zeminini sağlamış oldu.⁵³

Bu dönemde MBK'nin hem CHP ile hem de hükümet ile sorunlar yaşamaya başladığı görülmektedir. Başlangıçta CHP, ihtilale destek vermiş, ihtilali adeta sahiplenmiştir. Bu durum MBK üyelerinin bir bildiri yayınlayarak bu rahatsızlığı dile getirmesine neden olmuştur. Bildiride bazı kimselerin Milli İnkılâp Hareketi'nin kendilerine mal edildiği, vatandaşlar arasında propaganda yapıldığı, diğer parti mensuplarına baskı yapıldığı dile getirilmiştir. Bildiride ayrıca Milli İnkılâp'ın hiçbir şahsa ve zümreye mal edilemeyeceği vurgulanmış amacın halkın refahı ve

⁵² Özdağ, a.g.e.,s.256-257.

⁵³ a.g.e.,s.266.

mutluluğu, hak ve hürriyetlerin teminatı ve iktisadi kalkınma olduğu dile getirilmiştir. Bu bildiriyle CHP'yi iktidarı devralma eğilimi konusunda daha dikkatli olmaya sevk etmiştir.⁵⁴

İnönü ise MBK ile temas kurma görevini Emekli Albay Cemal Yıldırım'a vermiştir. Cemal Yıldırım, Sıtkı Ulay'a İnönü'nün görüşme teklifini iletmiş fakat ret cevabı almıştır. Diğer CHP'liler de temas kurma çabasına girmişler fakat hiç duymak istemedikleri bir cevapla karşılaşmışlardır. Gürsel, 1 Haziran 1960'ta CENTO Daimi Askeri Yardımcılar Grup temsilcileriyle yaptığı toplantıda "Müdahale edilmediği takdirde bir kardeş kavgasının kaçınılmaz olduğuna inanıyorduk." açıklamasını yaparak CHP'yi de bu durumun sorumlusu olarak göstermeye başlamıştır. İnönü, Gürsel'le görüşme girişimlerine devam ederken diğer yandan damadı Akis gazetesinde ordunun iktidarı sivillere devretmesi gerektiğini yazmaktadır. CHP iktidarın kendisine biran evvel devredilmesini beklerken MBK'de buna karşı olan Türkeş, Özdağ, Esin, Baykal, Akkoyunlu ve Solmazer gibi subaylar bulunmaktadır. Bu yüzden MBK üyeleri CHP'ye karşı mesafeli durmaya devam etmişlerdir.⁵⁵

MBK üyelerinin ihtilalin başından bu yana ülkede kardeş kavgası olduğunu, buna son vermek için müdahale yaptıklarını söylemeleri icraatlarına da yansımaya başlamıştır. 23 Haziran'da tüm partilerin Ocak ve Bucak teşkilatlarının kaldırılması gündeme gelmiştir. Gürsel'e göre bu teşkilatlar halk arasındaki ikiliğin en önemli nedenlerinden birisidir ve kapatılmalıdır.⁵⁶ İnönü'nün karşı çıkmasına rağmen MBK 4 Temmuz'da aldığı bir kararla bu teşkilatlar kapatılmış, gençlik ve kadın kolları sınırlandırılmıştır.⁵⁷

MBK üyelerinin bu tutumu CHP'de rahatsızlığa neden olmaya başlamıştır. İhtilalin ilk günlerinde ortaya çıkan olumlu hava gittikçe dağılmaya başlamıştır. Gerçi ihtilal CHP'ye zarar vermemiştir ama fazla bir şey de kazandırmamıştır. CHP'li üyeler biran evvel seçimlerin yapılmasını beklemektedir. Bu amaçla İnönü, Cumhuriyet gazetesine bir demeç vererek seçimlerin sonbahara kadar yapıp iktidarın sivillere devredilmesini istemiştir.⁵⁸ Fakat MBK aynı düşüncede değildir.

⁵⁴ Toker, a.g.e., s.84.

⁵⁵ Özdağ, a.g.e., s.272.

⁵⁶ Cumhuriyet, 10 Temmuz 1960.

⁵⁷ Kuru, a.g.m., s.245.

⁵⁸ Cumhuriyet, 5 Temmuz 1960; 10 Temmuz 1960.

Özellikle 14'ler seçimlerin hemen yapılmasına karşıydı. Gürsel de Cumhuriyet gazetesine benzer bir açıklama yaparak Anayasa çalışmalarının bitmesi ve uygulanabilir hale gelmesinden sonra seçimlerin yapılacağını belirtmiştir. Böylece CHP'nin seçim umutları azalmıştır. İnönü, MBK içersinde kendilerine yakın subaylarla temas halinde olmaya başlayacak ve 14'lerin etkinliği fark edecektir. Bu grubun daha uzun yıllar iktidarda kalma isteği onların tasfiyesiyle son bulacaktır.

1.1.2. Orduda ve Üniversitede Değişim

27 Mayıs'tan sonra MBK'nın ilk büyük ve önemli girişimi, TSK subay kadrosunda gerçekleştirdiği tasfiye olmuştur. Bu tasfiyenin ana nedeni subay kadrosundaki şişkinliktir. Alt rütbeleri oluşturan teğmen, üsteğmen, yüzbaşı kadroları yetersizken orta rütbeleri oluşturan binbaşı, yarbay ve albay kadrolarında ihtiyaç fazlası subay bulunmaktadır. Aynı şişkinlik general, amiral kadrolarında da geçerlidir.

27 Mayıs 1960 tarihinde TSK'da 272 general-amiral mevcuttur. Bu durum ihtiyacın çok üzerindedir. KKK'da ise 2662 albay, 7589 binbaşı ve yarbay bulunmaktadır. Buna karşın alt rütbeli subay mevcudu ise teğmen, üsteğmen ve yüzbaşı olmak üzere 5000 kadardır.⁵⁹ Ayrıca bu subaylar çeşitli hastalıklar geçirerek rapor almış böylece tatbikat ve manevralara mazeret bildirerek katılmamaktadır.⁶⁰

TSK bünyesindeki bu şişkinliğin ana nedeni ise 1935 -1945 yılları arasında Harbiye'nin her yıl 1000 mezun vermesidir. Amaç İkinci Dünya Savaşı döneminde savaş olasılığına karşı subay ihtiyacının fazlalığıdır. Fakat bu durum savaş döneminden sonra da devam etmiş ve bu subaylar zamanla orta ve üst rütbeli subay mevcudunda şişkinliğe neden olmuştur.

TSK'deki tasfiyeye öncelikle general ve amirallerden başlanmıştır. Bunun nedenini Tasfiye Komisyonu'nun önemli üyelerinden Dündar Seyhan MBK'nin yapısında görmektedir. İhtilal, ilk günlerinde generaller-amirallerden destek görmüş fakat zamanla oluşan MBK içersindeki alt ve orta rütbeli subayların etkiliğinin fazla olması rahatsızlık yaratmıştır. MBK üyesi bir yüzbaşı bir generale emir

⁵⁹ İpekçi, Coşar, a.g.e.,s.353.

⁶⁰ Turgut, a.g.e.,s.213.

verebilmektedir. Bu durum ordu geleneklerine, emir-komuta zincirine aykırılık oluşturmaktadır. Bu yüzden MBK öncelikle general-amiral tasfiyesi yaparak gücünü göstermek istemektedir.⁶¹

Gürsel, başlangıçta tasfiyeye karşı çıkmış fakat MBK'nin baskısı nedeniyle tasfiyeyi kabul etmek zorunda kalmıştır. Fakat böyle büyük tasfiye emekli ikramiyesinin fazlalığı nedeniyle güç görünmektedir. Bütçe buna elvermeyince ABD'den yardım istenmiştir. DP döneminde ağır davranan ABD, 24 saat içerisinde 1 milyon TL yardım yapmıştır.⁶²

3 Ağustosta TSK kumanda kadrosu tamamen değişmiş, 235 general-amiral emekliye sevk edilmiştir. Herhangi bir karışıklığa sebebiyet vermemek için karar radyodan duyurulmuştur. Bir ay içinde albayların % 70'i, yarbayların % 50'si, binbaşılardan % 30'u emekliye sevk edilmiştir. Başarıyla biten tasfiyeye hiçbir direniş gösterilmemiş yalnız emekli subaylar bir yürüyüş ile Anıtkabir'e çelenk bırakmışlardır.⁶³

MBK, göreve başladıktan sonra birçok alanda reformlar yapmayı planlamaktadır. Bu amaçla komite üyeleri görevlendirilmekte ve çalışmalar başlatılmaktadır. Bu çalışmalardan birisi de üniversiteler reformudur. Üniversite reformu çalışmalarından sorumlu komite üyesi İrfan Solmazer'dir. Numan Esin de kendisine çalışmalarında yardımcı olmaktadır. Amaç, üniversiteleri siyasetten uzaklaştırarak bilimsel çalışmaların yapıldığı, yeniliklere açık bir hale getirmektir. Bu amaçla öncelikle üniversite kadrolarında değişiklik yapmak gerekmektedir. Üniversite çevrelerinden MBK üyelerine zaman zaman listeler gelmekte ve bu isimlerin çeşitli bahanelerle üniversitelerden uzaklaştırılmaları istenmektedir. Bu amaçla Solmazer, 27 Ekimde, 27 ord. profesör, 57 profesör, 44 doçent, 17 asistan ve 1 öğretim görevlisi, toplam 147 kişiden oluşan bir liste hazırlayarak komitenin onayına sunmuştur.⁶⁴

Ordudaki tasfiyeyi sessiz sedasız halleden ve başarıya ulaşan MBK, üniversite reformunda adeta baltayı taşa vurmuştur. Üniversite ve basından hiç

⁶¹ Özdağ, a.g.e.,s.299-301.

⁶² Nurşen Mazıcı, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, Gür Yayınları, İstanbul 1989, s.95; Turgut, a.g.e.,s.215.

⁶³ İpekçi, Coşar, a.g.e.,s.335; Mazıcı, a.g.e.,s.96-97.

⁶⁴ Erkanlı, a.g.e.,s.47; Özdağ, a.g.e.s.353-354.

beklemedikleri bir tepkiyle karşılaşmışlardır. Aslında tavsiye sadece reformun birinci aşamasıdır. Üniversitelerde köklü yenilikler de yapılmaktadır. Fakat yenilikler geriplanda kalmıştır. Tasfiyeye uğrayanlar arasında Ord. Prof. Ali Fuat Başgil, Ord. Prof. Recai Galip Onan, Prof. Yavuz Abadan, Prof. Bülent Nuri Esen, Prof. Aziz Köklü, Doç. İsmet Giritli gibi isimler en dikkat çekici olanlardır.⁶⁵

Üniversitelerdeki tasfiyeye tepki olarak İstanbul Üniversitesi Rektörü Onar, Ankara Üniversitesi Rektörü Suat Kemal Yetkin, ODTÜ Rektörü Fevzioglu istifa etmiştir. Üniversite gençlik dernekleri de bir bildiriyle kararı protesto ederek derslere girmemiştir. MBK üyeleri tepkileri hafifletmek için İstanbul'a giderek görüşmeler yaparken Gürsel ise Ankara Üniversitesi Senatosu ve öğrenci örgütlerinin temsilcileriyle bir araya gelerek bazı düzeltmeler yapılabileceği sinyalini vermiştir.⁶⁶

Ekim ayının son günlerine denk gelen bu üniversite reformu ve tasfiyesinden sonra Gürsel artık MBK ile yola devam edilemeyeceğini düşünmeye başlamış ve kendisine komite içerisinde destek verecek üyeler kazanma çabasına girmiştir. Gürsel, ya MBK'yı fesih ederek Kurucu Meclis'i oluşturmayı ya da MBK içerisindeki 14'leri uzaklaştırmayı düşünmektedir. Kamuoyunda da MBK'ye güven gittikçe azalmakta ihtilalin ilk günlerinde verilen destek her geçen gün azalmaktadır.

1.1.3. Kurucu Meclis ve 14'lerin Tasfiyesi

27 Mayıs sonrası yaşanan gelişmeler ve sonrasında MBK'nin kurulma süreci ihtilalci subaylar arasında çekişmeleri ve gruplaşmaları da beraberinde getirmiştir. Bu gruplaşmaların altında yatan en önemli neden endişe ve güvensizlik havasıdır. MBK'de kendisini güçsüz görenler güçlü olanların himayesine sığınmak mecburiyetinde kalmışlardır. Böylece MBK'de güçlü liderlerin etrafında gruplaşmalar başlamıştır.

MBK'nin ilk günlerinde belli başlı iki grup bulunmaktaydı. Birincisinin başını Albay Alpaslan Türkeş, diğerinin başını ise Sami Küçük çekmekteydi. Türkeş grubunda 13 Kasımda tasfiye edilenler dışında Mehmet Özgüneş, Kadri Kaplan, Muzaffer Yurdakuler, Suphi Karaman, Suphi Gürsoytrak bulunmaktaydı. Sami

⁶⁵ İpekçi, Coşar, a.g.e.,s.450-451.

⁶⁶ Özdağ, a.g.e.,s.359.

Küçük ise Fikret Kıytak, Ekrem Acuner, Ahmet Yıldız, Refet Aksoylu, Şükran Özkaya, Haydar Tunçkanat, Emanullah Çelebi ve Mucip Ataklı tarafından destekleniyordu. MBK'deki generaller ve birkaç subay ise tarafsız görünmekteydi.⁶⁷

Kamuoyunda daha sonra 14'ler olarak anılacak olan Türkeş'in başını çektiği grup, siyasi partilere güvenmiyor, reformların MBK tarafından yapılmasını istiyor, reformlar yerleştikten sonra seçimlere gidilmesini istiyordu. Küçük'ün etrafında toplanan diğer grup ise 27 Mayıs sabahı en kısa sürede seçimlere gidileceği sözü verildiğini, bu yüzden hemen seçimlere gidilmesi gerektiğini, şayet bu uzayacak olursa iktidarın CHP'ye devredilmesi gerektiği fikrini savunmaktaydı.⁶⁸

Türkeş, 14'lerin fikirleri hakkında şunları söylemektedir: "Biz ne hava-i iktidar ile sermesttik, ne de şahsi ikbal peşindeydik. Biz uzun süredir tedavi görmeyen birçok memleket yaralarının kangren olmasını önlemek istiyorduk. Biz de sabırsızdık ama memleket dertlerinin bir an önce çözümlenmesi için çalışıyor bir taraftan da siyasi alana endişeli gözlerle bakmaktaydık. Hırslı ve pek yıkıcı politika didişmeleri yüzünden iki üç kampa ayrılmış olan halk saflarındaki kırgınlık ve düşmanlık korkunç bir dereceyi bulmuştu. Milletimizin bu parçalanışını görüp de hareketsiz kalmak bizim milli politika anlayışımıza uymazdı."⁶⁹

14'ler dört yıl süreyle iktidarda kalmayı ve bu süre içerisinde gerekli reformları yapmayı planlıyordu. Dört yıl sonra seçime gitmeyi ve bu seçimlere Millî Birlik Partisi olarak katılmayı düşünüyorlardı. İktidarın CHP'ye devrine ise şiddetle karşı çıkıyorlardı. Böyle bir durumun TSK için sakıncalı olacağını ve ordunun taraf tuttuğu izleniminin oluşacağını dile getiriyorlardı. Ayrıca bu millet gözündeki ordunun tarafsızlığını zedeleyeceğini, demokrasi açısından da doğru olmadığını düşünüyorlardı.⁷⁰

MBK'de 14'lerin daha etkin olduğu alınan kararlara bakıldığında kolayca görülmektedir. MBK'de yapılan toplantılarda reformların hemen yapılması, 29 Ekim 1961'e kadar tamamlanamazsa halkoyuna gidilerek dört yıl daha iktidarda kalınması kararları alınmıştır.

⁶⁷ Örgülü, a.g.e.,s.8-9.

⁶⁸ Erkanlı, a.g.e.,s.136-137.

⁶⁹ Alpaslan Türkeş, **27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler**, İstanbul 1996, s.93.

⁷⁰ Örgülü, a.g.e.,s.20.

Anayasa Komisyonu anayasa taslağını biraz gecikmeli olarak 18 Ekimde Orhan Erkanlı'ya teslim etmiştir. Gürsel, Anayasa taslağının Kurucu Meclis tarafından kanunlaştırılmasını daha uygun bulmuş ve Sıtkı Ulay'ı kanun tasarısını hazırlaması için görevlendirmiştir.⁷¹

Gürsel diğer yandan Prof Dr. Turhan Feyzioğlu'na bir mektup göndererek Kurucu Meclis'in kurulmasına karar verildiğini, yirmi gün içerisinde Kurucu Meclis'in nasıl oluşacağı, görev ve yetkileri konusunda bir tasarı hazırlamasını istemiştir. Ayrıca Türkeş ile bir basın toplantısı yaparak bu toplantıda uzun süredir Kurucu Meclis çalışmalarının yapıldığını, hazırlıkların son noktaya geldiğini, yakında bu konu ile ilgili ayrıntılı açıklama yapacağını açıklamıştır.⁷²

Oysaki Kurucu Meclis ile ilgili Türkeş'in bilgisi yoktur. Gürsel, Türkeş ve 14'lere Kurucu Meclis konusunda emrivaki yapmaktadır. 14'ler ise Kurucu Meclis'e karşı çıkmakta ve MBK'nin görevine devam etmesini istemektedir. Türkeş, komitedeki bazı arkadaşları ile birlikte Onar ve Velidedeoğlu ile bir yemekte buluşarak hocaların görüşlerini almıştır. Hocalar da Kurucu Meclis'i doğru bulmadıkları ve MBK'nin görevine devam etmesi gerektiği yönünde görüş belirtmişlerdir.⁷³

Sıtkı Ulay, Kurucu Meclis kanun tasarısını hazırlayarak MBK'ye sunmuş fakat tasarı 14'ler tarafından sert eleştirilere maruz kalmıştır. Kurucu Meclis'in oluşturulabilmesi için Geçici Anayasa'nın değiştirilmesi gerekmektedir. Bu da komite üyelerinin 5/4'nün oyuyla mümkündür. 14'lerin muhalefeti yasanın geçmesini imkânsızlaştırmıştır. Gürsel, artık 14'lerle bir arada çalışamayacağına karar vermiştir. Bu amaçla tasfiye hazırlıklarına başlamıştır.

Gürsel'in bu kararı almasında yatan bir neden daha vardır. Türkeş, ihtilalin ardındaki "kudretli albay" olarak biliniyor ve itibar görüyordu. Ayrıca kendisi Mısır'daki Albay Nasır'a benzetiliyordu.⁷⁴ Mısır'da milliyetçi subaylar 1952'de bir darbe yapmıştı. Darbecilerin başında General M.Necip görünse de gerçekte asıl yönetici Albay C.Abdülnasır'dı. General Necip'te devrimci önderlerde bulunan özellikler yoktu ve General Necip'in devrimci komite üzerinde hiçbir etkisi

⁷¹ Ulay, a.g.e.,s.155.

⁷² Toker, a.g.e.,s.149.

⁷³ İpekçi, Coşar, a.g.e.,s.397.

⁷⁴ Turgut,a.g.e.,s.257.

bulunmuyordu. Bu yüzden kısa sürede Nasır tarafından tasfiye edildi.⁷⁵ Necip'in başına gelen şeyin Gürsel'in başına da gelebileceği konuşulmaktaydı.

Gürsel, İstanbul'da Birinci Ordu Komutanı Cemal Tural ve İstanbul Valisi Tulga ile görüşerek desteklerini almış, Ankara'ya geldiğinde ise kendisini karşılayan Cemal Madanoğlu ile durumu görüşerek görevi ona vermiştir. 11 Kasım'da Gürsel'in başkanlığında yapılan toplantıda tasfiye meselesi bütün yönleriyle ele alınmıştır. Bu toplantıda Sami Küçük grubunun da tasfiyesi düşünülmüş fakat sayı 21'e ulaşınca vazgeçilmiştir.⁷⁶

Tasfiye için son hazırlıklar yapılırken Orhan Erkanlı, Gürsel'i Başbakanlıkta ziyaret etmiştir. Erkanlı ziyarette zaman zaman tartışma yaşandığını, bu güne kadar kendisine son derece yakın davranan Gürsel'in tutumunu değiştirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca Erkanlı bu görüşmede Kurucu Meclis'e karşı olmadıklarını ancak bu meclisin CHP Meclisi haline gelmesini istemediklerini söylemiştir. Görüşmeden sonra Erkanlı Gürsel'e bir istifa mektubu yollayarak komitede bir tasfiyeye gitmesini tavsiye etmiştir.⁷⁷

14'ler ise gelen tasfiyeden bir bakıma haberdardılar. Emniyet İstihbarat'ın başında bulunan Orhan Kabibay, gelişmeleri yakından takip etmekte ve arkadaşlarını bilgilendirmektedir. Fakat sorun uzlaşmayla çözülecek gibi değildir. 14'ler de karşı tasfiye yapmayı düşünürler ve özellikle ordunun alt ve orta kademesinde 14'lerin ciddi destekleri bulunmaktadır. Fakat ordunun bölünmesini istemedikleri için bundan vazgeçerler.⁷⁸

13 Kasım 1960 saat 2.00'de İçişleri Bakanı, Emniyet Genel Müdürü ve Ankara Valisi Ankara Komutanlığına gelmişler ve kendilerine Madanoğlu tarafından Milli Birlik Komitesi'nin 14 üyesinin tasfiye edildiği haberi verilmiştir. Vali ve Emniyet Müdürü çekingen kalınca kendileri bir süre komutanlıkta alıkonulmuştur. Komite üyelerinin ikamet ettiği Saraçoğlu Mahallesi sarılmış, Çankaya'ya giden yollar kesilmiş, Radyoevi, Büyük Postane ve İnönü'nün evi koruma altına alınırken Ankara ve İstanbul Emniyet Müdürleri de görevlerinden alınmıştır. Gürsel'in mektubu saat 7.00'de komite üyelerine tebliğ edilmiş ve 7.30 haberlerinde

⁷⁵ İsmail Kayabalı, Cemender Aslanoğlu, **Ortadoğu'da Savaş Ve Strateji**, Ankara 1990, s.8.

⁷⁶ Örgülü, a.g.e.,s.51.

⁷⁷ Erkanlı, a.g.e.,s.152-153.

⁷⁸ Özdağ, a.g.e.,s.359.

kamuoyuna duyurulmuştur. 14'ler ise bir direniş göstermemişler ve kendileri Mürted Hava Üssünden görevlendirildikleri yabancı elçiliklere gönderilmişlerdir.⁷⁹ Böylece her ihtilalde olduğu gibi 27 Mayıs ihtilali de evlatlarını yemiştir. Bu durum Türkiye tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır. Ordu içersinde sürekli komiteler kurulacak ve iç hesaplaşmalar devam edecektir. Cumhuriyet tarihinin en sıkıntılı günleri yaşanacak ve ülkede demokrasiye geçiş son derece sancılı olacaktır.

1.1.4. Yassıada

Yakın tarihin en çok tartışılan bir konusu hiç şüphesiz ki Yassıada Davaları'dır. Bu konuda pek çok kitap yazılmış ve çeşitli yorumlar yapılmıştır. Günümüzde taraflı tarafsız herkesin kabul ettiği bir gerçek vardır. O da Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamlarının demokrasimiz için bir ayıp olduğudur. Türkiye'de bir ilk yaşanmış ve halkın seçtiği bir başbakan zorla iktidardan indirilerek idam edilmiştir. Bu durum Türk milletinin vicdanında her zaman kanayan bir yara olmuştur. Peki, Türkiye Yassıada Davaları'na nasıl gelmiştir? Araştırmanın diğer bölümlerinde kısmen değindiğim etkenler DP'lileri Yassıada'ya götürmüştür. Aslında Gürsel ve bazı MBK üyeleri DP'lilerin yurt dışına sürgün edilmesini düşünmektedir. Ancak Üniversite hocaları ve MBK'ye yakın diğer çevreler yargılama olmazsa 27 Mayısın haklılığı ortaya konulamaz iddiasında bulunarak Yassıada'nın yolunu açmışlardır.

İhtilal sırasında tutuklanan DP'liler Harbiye'de muhafaza edilmekteydiler. Ancak tutuklanan DP'li sayısı planlanandan bir hayli fazla olunca Harbiye'de yer sorunu ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sorun karşısında Marmara Denizinde bulunan Yassıada'ya sevkleri gündeme gelmiş ve yapılan hazırlıklar sonunda DP'liler adaya sevk edilmişlerdir.⁸⁰ Yassıada'da 700 kişilik özel bir mahkeme salonu oluşturulmuştur. Bunlardan 220'si izleyiciye, 50'si sanık yakınlarına 200'ü basına ayrılmıştır. DP'lilerin bölümü ayrılmış ve salon aileler konuşma imkânı bulamayacak

⁷⁹ Özdağ, a.g.e.,s.373.

⁸⁰ Ulay, a.g.e.,s.131.

şekilde planlanmıştır. Yassıada'da yoğun güvenlik önlemleri alınarak tatsız bir olayın yaşanmamasına çalışılmıştır.⁸¹

MBK, Yüksek Adalet Divanı'nın kurulması görevini Orhan Erkanlı ve Devlet Bakanı Artüs'e vermiştir. Erkanlı ve Artüs'ün hazırladığı liste MBK tarafından onaylanmış ve üyelere 15 Eylülde bildirilmiştir. Yargıtay 1.Ceza Dairesi Başkanı Salim Başol başkanlığa; Selman Yörük, Abdullah Üner, Hıfzı Tüz, Rıza Tunç, Hasan Gürsel, Nihat Saçlıoğlu üyeliğe getirilmiştir. 3 Ekim'de Salim Başol başkanlığındaki Yüksek Adalet Divanı Yassıada'ya gelmiş ve çalışmalara başlamıştır.⁸² 14 Ekim 1960'ta yargılamalar başlamıştır.

Gürsel, yargılamaların başlamasından sonra yaptıkları işin yanlışlığı konusunda sıkıntıya düşmüştür. Orhan Erkanlı'yla yaptığı görüşmelerde bu konuyu gündeme getirmiş ve sıkıntısını dile getirerek bu işten nasıl kurtulabileceklerini kendisine sormuştur. Gürsel, bu görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla yargılamalardan ve sonrasında gelecek ağır cezalardan çekinmektedir. Ama 14'lerin tasfiyesi ve Yassıada Davaları sonrasında tutumunda değişme olduğu gözlenmektedir.⁸³

Yüksek Adalet Divanı, DP'liler hakkında toplam 19 dava açmıştır. Bunlardan üçü ağır ceza kapsamında, dokuzu suistimal, yedisi ise siyasi içerikli davalardır. Dava sürecinde görüntüleri çekilen DP'liler "Düşükler Yassıada'da" isimli bir filmin kahramanları olarak sinemalarda yer almışlardır. Bu halk nezdinde derin üzüntülere neden olacaktır.⁸⁴ DP'lilerin Yassıada'ya getirilişleri ve yargılamalar esnasında gördükleri muameleler de Türk milletinin vicdanını yaralayan bir diğer unsur olmuştur. Asker tarafından itilip kakılan, hor görülen bir dönemin Cumhurbaşkanı, Başbakanı, Bakanlarıdır. Bu durum DP'liler arasında adil bir şekilde yargılanıp kurtulacakları ümidini her geçen gün azaltmıştır. Aslında kendileri hakkında karar vermiş mahkeme, göstermelik olarak o kararı onaylayacaktır.⁸⁵

Yargılamaların sonunda 15 kişinin idamı istenmiştir. Bunlar: Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Emin Kalafat, Nedim

⁸¹ Hürriyet, 3 Eylül 1960.

⁸² İpekçi, Coşar, a.g.e.,s.434.

⁸³ Erkanlı, a.g.e.,s.298.

⁸⁴ İbrahim Sertkaya, **Adnan Menderes**, 2. Baskı, İstanbul 2008,s.282-283.

⁸⁵ Recep Şükrü Apuhan, **27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine Menderes, Resmi Tarihi Değiştirecek Gerçekler**, 4.Baskı, İstanbul 2010, s.213-223.

Koraltan, Ağâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Baha Akşit, Bahadır Dülger, Osman Kavrakoğlu, Rüştü Erdelhun, Nusret Kirişcioğlu, Hami Sancar, Zeki Erataman.

Duruşmalar 14 Ekim 1960'ta başlamış, 15 Eylül 1961'de sona ermiştir. Toplam 202 duruşmada 701 sanık yargılanmıştır. Karar 16 Eylülde resmi gazetede yayınlanmıştır. Bayar, Menderes, Zorlu ve Polatkan oybirliğiyle diğer 11 sanık oyçokluğuyla idama mahkûm olmuştur. MBK, oybirliğiyle idam kararı verilenlerin asılmasına, oyçokluğuyla idam kararı verilenlerin müebbet hapse mahkûm olmasına karar vermiştir. İsmet İnönü idam kararlarının değiştirilmesi için MBK'ye başvurmuş fakat sonuç değişmemiştir. Ayrıca SKB'nin idamlar konusunda MBK'ye baskı yaptığı dile getirilmektedir.⁸⁶

Sonuçta, Bayar'ın cezası yaş haddinden müebbet hapse çevrilirken Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın cezaları MBK tarafından onaylanmıştır. Menderes, Zorlu ve Polatkan 17 Eylül 1961'de idam edilmişlerdir. Bir dönem kanlı bir şekilde sona ermiştir.⁸⁷

1.2. İktidarın Devredilmesi

14'lerin tasfiye edilmesiyle birlikte MBK'de yeni dengelerin kurulması muhakkaktı. Gürsel ve tasfiyeyle birlikte kendisine desteklerini artıran generaller komitede kendilerine karşı çıkan herkesi uzaklaştıramamışlardı. Böyle bir durum, azınlığın çoğunluğunun tasfiyesi olurdu ki bu da tepkileri artırabilirdi. Gürsel, öncelikle MBK'de ki durumunu güçlendirmeyi amaçlamış ve sonrada iktidarı sivillere bırakmayı istemiştir. Bu amaçla Gürsel, MBK'de, Kurucu Meclis ile ilgili yasanın 13 Aralıkta kabul edilmesini sağladı.⁸⁸ Ancak iktidarın devri o kadar kolay olmayacak ve ülkede Silahlı Kuvvetler Birliği(SKB) adında yeni bir güç ortaya çıkacaktır. Bu durum, MBK'deki tüm dengeleri değiştirecektir.

⁸⁶ Nejat Gülen, **Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıda**, İstanbul 2005,s.176-177.

⁸⁷ Hürriyet, 18 Eylül 1961; Yeni İstanbul, 17 Eylül 1961.

⁸⁸ Aydemir, İkinci Adam, C.III, s.505.

1.2.1. Silahlı Kuvvetler Birliği

27 Mayıs 1960 ihtilali Türkiye’de siyasi yaşamı derinden etkilediği gibi, ordu üzerinde de önemli sonuçlar doğurmuştur. Müdahalenin ordu hiyerarşik sisteminin dışında gerçekleşmesi başta disiplin sorunu yaratırken diğer yandan bozulan sistemi yeniden inşa çabaları yeni hiyerarşik dışı örgütlenmelere ve sonrasında da müdahale girişimlerine neden olmuştur.

MBK hiyerarşinin bozulduğunun en güzel kanıtıdır. Çünkü üyeleri arasında rütbe ayrımı bulunmamakta, bir yüzbaşı bir generalle sert tartışmalar içerisine girebilmektedir. 14’lerin tasfiyesinin altında yatan bir neden de bu olmuştur. Çünkü tasfiye yapıldığında Gürsel, ordu üst tabakasının desteğini aldığı gibi kritik görevlerde bulunan Albay Talat Aydemir ve Tümgeneral Faruk Güventürk subayların da desteğini alabilmiştir. Oysaki 14’ler tasfiyeye karşı kritik görevlere arkadaşlarını atamayı başarmışlardır. Ancak görülüyor ki bekledikleri destekleri alamamışlardır.⁸⁹

14’ler tasfiyede bekledikleri destekleri alamamış olabilirler fakat ordu içerisinde, özellikle alt ve orta dereceli subaylar arasında, azımsanmayacak kadar destekçileri bulunmaktadır. 14’lerin radikal fikirleri, yapmayı planladıkları köklü reformlar, sivillerin yapamadıklarını yapabilecekleri intibahını uyandırmış, bu da ordu içerisinde benzer fikirlere sahip subayların desteğini sağlamıştır. Azımsanmayacak kadar fazla bir subay kitlesinin bu şekilde düşünmesi ordu içerisinde, iktidarın sivillere bırakılmasına karşı, yeni örgütlenmelere neden olmuştur.

Ordu içerisinde yer alan üst rütbeli subaylarda MBK, yapısı, yetkileri, üyelerinin statüsü hakkında ciddi sıkıntılar bulunmaktaydı. Ayrıca pek çok subay, MBK üyelerinin içerisine, orduyu temsilen, Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının da bulunması gerektiğini düşünmekteydi. MBK üyeleri ise, 14’lerin tasfiyesinden sonra, kendilerini güvende hissedebilmek için, ordu içerisinden

⁸⁹ Doğan Akyaz, **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi, Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine**, 2. Baskı, İstanbul 2006, s.147-148.

ittifaklar aramaya başlamış ve böylece yeni cuntaların oluşumuna katkı sağlamışlardır.⁹⁰

27 Mayıs öncesinde örgüt içerisinde olup da dış görevlerde bulunan bazı subaylar ihtilal sonrası ülkeye döndüklerinde kendilerini MBK dışında ve aldatılmış olarak buldular. Bunlardan Albay Talat Aydemir ise lider vasıfları olan bir karaktere sahip ve durumu kabullenmeyecek kadar etkin bir isimdi. Kendisine Türkiye aracılığıyla Harbiye Komutanlığı verilmiş fakat bu durum bile Aydemir'i frenleyememiştir. MBK üyelerinin yeni ittifak arayışlarında ilk uğranılacak adres olarak gördükleri Aydemir, Ankara'nın en önemli güçlerinden birinin komutanı olarak etkinliğini daha da artırmış ve liderliğini kendisinin üstlendiği Albaylar cuntasını kurmuştur. Diğer yandan, Mart 1961'de, İstanbul 66. Tümen Komutanı Faruk Güventürk ile Harp Akademileri Komutanı Faruk Gürler liderliğindeki generaller Ankara'daki Albaylar cuntasıyla temasa geçerek birleşme kararı almış ve SKB'yi kurmuşlardır.⁹¹

SKB, kısa sürede, ordu üst kademesinde hızla destek görerek gücünü artırmıştır. Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, Donanma Komutanı Necdet Uran, Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk, 1.Ordu Komutanı Cemal Tural, Genelkurmay İkinci Başkanı Muhittin Önür ve son olarak katılan Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay yeni ve etkin üyelerdir. Generallerin katılımının fazla olmasında 27 Mayıs sürecinin etkisi büyüktür. Artık generaller olayların dışında kalarak ikinci planda olmayı düşünmemektedir.

Gürsel ise ordu içerisinde başlayan bu yeni yapılanmanın, iktidarı sivillere devrinde, engel teşkil edeceğini düşünmüş ve yapılanmayı engellemek istemiştir. Bu amaçla, SKB içerisinde etkin isimlerden olan, Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, 3 Haziranda MBK'nin aldığı bir kararla Washington'a askeri görev başkanı olarak görevlendirilmiş ve Tümgeneral Süleyman Tulga komutan yardımcılığına atanmıştır. SKB ise bu atama karşısında sert bir tepki göstererek Gürsel'e ultimatoma vermiştir. Ultimatoma uyulmaması halinde 6 Haziranda TSK harekete geçerek yönetime el koyacağını bildirmiştir. SKB, ultimatoma;

- 1) İrfan Tansel görevine iade edilecek,

⁹⁰ Ahmad, Demokrasi, s.202; Akyaz, a.g.e.,s.148-152.

⁹¹ Yeşim Demir, "Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri", **ÇITAD**, V/XII (Bahar 2006), s.157.

- 2) Cemal Madanoğlu, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı ve Osman Köksal, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanlığı görevinden ayrılacak,
- 3) Ayrıca Milli Savunma Bakanı Muzaffer Alankuş, Kara Kuvvetleri Komutanı Celal Alkoç, 2.Ordu Komutanı Şefik İlder, Deniz Kuvvetleri Komutanı Zeki Özek emekliye sevk edilecek,
- 4) Hava Kuvvetlerinde isimleri daha sonra verilecek subaylar emekliye sevk edilecek,
- 5) Orduda yapılacak tayin, terfi ve tasfiyeye MBK karışmayacak,
- 6) MBK üyelerinden hiçbirisi bundan sonra tasfiye edilmeyecek ve istifaya zorlanmayacak.

Aynı gün, SBK'ye mensup havacı subayların jetleri tarafından, Tansel'i Washington'a götüren uçak, sınırı geçmeden geri çevrilmiştir. Tayin zorla durdurulmuştur. Emir-komuta dağılmış ve MBK'nın otoritesi yok olmuştur. MBK, bu durum karşısında ultimatomu kabul etmek zorunda kalmıştır. Gürsel, 8 Haziranda, Süleyman Tulga'nın istifa ettiğini ve İrfan Tansel'in Hava Kuvvetleri Komutanı olarak kalmasını açıklayan bir bildiri yayınlamıştır. Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal görevlerinden ayrılmış, hatta Madanoğlu MBK üyeliğinden de istifa etmiş fakat istifası reddedilmiştir. Muzaffer Alankuş, Celal Alkoç, Şefik İlder ve Zeki Özek emekliye ayrıldılar. Yerlerine getirilen komutanlar ise SKB üyesiydiler. Artık iktidar MBK'nin ellerinden kaymaya başlamış ve güç SKB'ye geçmiştir.⁹²

İhtilalciler, 27 Mayısla, ülkede ki kargaşanın bir son bulması, istikrarın sağlanması, ihtiyaç duyulan reformların yapılması, kutuplaşmanın sona ermesini amaçladıklarını her fırsatta dile getirmişlerdir. Ancak, 13 Kasım Tasfiyesi ve Tansel olayı ihtilal içerisinde bir ihtilal olarak görülebilir. Ülkede amaçlanan istikrar, huzur sağlanamadığı gibi artık TSK içerisinde pek çok cunta ve hizipleşme ortaya çıkmıştır. Türkiye zor bir dönemden geçmektedir. Kışladan çıkan asker acaba ne zaman kışlasına geri dönecektir. Bu çok zor görünmektedir. TSK, kendi eseri olarak gördüğü 27 Mayısı MBK üyelerine bırakmak istememiş ve gerekli müdahalesini yapmıştır. Fakat SBK, iktidarı doğrudan ele alma cesaretini gösterememiştir. MBK, yerinde kalmış fakat perde gerisinde SBK yer almıştır.

⁹² Akyaz, a.g.e.,s.153-159.

1.2.2. Yeni Anayasa

13 Aralık 1960'ta çıkarılan 157 sayılı kanun ile Kurucu Meclis ve beraberinde çıkarılan 158 sayılı Temsilciler Meclisi kanunuyla birlikte ihtilal sonrasında artık bir yasama meclisinin oluşumu sağlanmıştır. Kurucu Meclis kanunu toplam 44 maddeden oluşmaktadır. İlk üç maddesi genel hükümleri içermektedir. Birinci maddede, Kurucu Meclis'in MBK üyeleri ile Temsilciler Meclisi Kanunuyla seçilecek olan üyelere ilişkin ifade edilmektedir. İkinci maddede ise demokrasi ve hukuk devleti esaslarını gerçekleştirip teminat altına alacak olan yeni anayasa, seçim kanunu en kısa sürede tamamlayarak en geç 29 Ekim 1961 tarihinde yeni kurulacak olan TBMM'ye devredinceye kadar yasama yetkisi ve yürütmenin denetlenmesi görevini Kurucu Meclis'in üstleneceği belirtilmektedir. Kanunda yeni anayasanın Kurucu Meclis tarafından onaylanarak referanduma götürülmesi de hükme bağlanmıştır.

Kanununla, Kurucu Meclis, MBK ve Temsilciler Meclisi'nden oluşturulmaktaydı. Üyelerinin bir kısmını Devlet Başkanı ve MBK üyeleri seçerken ayrıca vilayetler, siyasi partiler, kurumlar, barolar, basın, eski muharıpler, esnaf teşekkülleri adına temsilciler de bulunabilecekti. Öncelikle 256 üyeli Temsilciler Meclisi sonra da Kurucu Meclis oluşturulacaktı.⁹³

Bu amaçla başlayan çalışmalar sonucunda 6 Ocak 1961'de Kurucu Meclis TBMM binasında ilk oturumunu yaparak açıldı. Böylece sivilleşmenin ilk adımı atılmış oldu. Kurucu Meclis hemen çalışmalara başlayarak öncelikle yeni Anayasa ve seçim kanununun hazırlanmasına ağırlık verdi. Sonuçta 27 Mayıs 1961'de yani darbenin birinci yıldönümünde yeni anayasa ve seçim kanunu kabul edildi. Anayasa için referandum tarihi ise 9 Temmuz 1961 olarak belirlendi.⁹⁴

1961 anayasa referandumuna katılım % 81 oranında gerçekleşmiştir. Bu oran 1957 seçimlerinden yüksektir. Kırsal kesimde katılım oranı % 83,3 ile daha fazladır. Türk halkının referanduma ilgi gösterdiği görülmektedir. Hayır oyları % 38,3, evet

⁹³ Aydemir, a.g.e., s.505-506.

⁹⁴ Ahmad, Demokrasi, s.204.

oyları % 61,7 olarak gerçekleşmiştir. Aydın, Bursa, Çorum, Denizli, İzmir, Kütahya, Manisa, Sakarya, Samsun ve Zonguldak'ta hayır oyları % 50'nin üzerine çıkmıştır.⁹⁵

Referandum sonuçları beklenildiği gibi çıkmamıştır. CHP'nin desteği çok etkili olamamıştır. Ancak, halkın, yeni kurulan partilere ve onların referandumda takındıkları tavrı dikkate aldığı söylenebilir. DP mirası, yeni kurulan partilerin güttüğü siyaset içerisinde önemli bir rol tutacak, 1961 sonrası siyasal hayatında önemli bir köşe taşı oluşturacaktır. Bu nedenle MBK beklediğinin çok altında bir sonuçla karşı karşıya kalmıştır. Bu bir bakıma 27 Mayısın başarısızlığının bir göstergesidir. Ayrıca Kurucu Meclis'in CHP ağırlıkta bir organ haline geldiği ve hazırlanan anayasanın da CHP'nin 1958'de yayınladığı "İlk Hedefler Beyannamesi"nde dile getirdiği hedeflerin hemen hepsini içermesi başarısızlığın bir diğer nedeni olarak görülebilir.⁹⁶

Yeni Anayasa incelendiğinde Türk toplumuna büyük yenilikler getirdiği görülebilir. Anayasa da iktidarın gücünün dengelendiği ve sınırlandırıldığı görülmektedir. İkinci Meclis olarak ortaya çıkan Senato, çıkan yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevlidir. Anayasa Mahkemesi de yeni Anayasa ile kurulan kurumlardandır. Anayasada yargıçların bağımsızlığı güvence altına alınırken üniversitelerin de özerk hale geldiği görülmektedir. Toplumsal açıdan devlete yeni görevlerin getirildiği, işçilere grev hakkı verildiği, kişi hak ve özgürlüklerinin genişlediği bir anayasayla Türkiye karşı karşıyadır.⁹⁷

Zaman içerisinde bu yeni anayasanın Türkiye'ye neler getireceği görülecektir. Ülkede sol hareketlerin güçlenmesi ve işçi örgütlenmelerinin artmasıyla birlikte 1961 Anayasa'sı da sorgulanmaya başlanacaktır. Anayasada kişi hak ve özgürlükleri kısıtlanmaya çalışılacak ve bu anayasanın Türkiye'ye fazla geldiği yorumları bile yapılacaktır. 12 Eylül'e kadar devam eden süreçte ülkede yaşanan kargaşa ve istikrarsızlığın nedeni olarak yine 1961 Anayasa'sı görülecektir.

⁹⁵ Bener Karakartal, "Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumu", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXXVIII/3-4(1984), Prof.Dr. Cavit Orhan Tütengil'in Anısına Armağan, s.174-175.

⁹⁶ a.g.m.,s.165-167.

⁹⁷ a.g.m.,s.167-168.

1.3. Asker Yeniden Sokakta

1.3.1. Seçimler ve Koalisyon

Türkiye, 1961 seçimlerine son derece gergin girdi. Yassıada mahkemelerinin sonuçlanması, ağır cezaların verilmesi, Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idamı ülkede derin bir üzüntüye neden oldu. Adalet Partisi, idamlara karşı tepkisini, mitinglerinde ağaçlara asılan mikrofonlarla göstermeye çalıştı. Ayrıca eski İçişleri Bakanı Kemal Gedik'in eşi Melahat Gedik'e mitinglerde konuşma yaptırılmaktaydı.⁹⁸ Seçim Ordu ve SKB içerisinde ise DP düşmanlığı artmış, yapılacak seçimlerle iktidarın DP yanlısı partilere geçeceği endişesi çoğalmıştır. Bu nedenle yeni kurulan Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ile DP çizgisine yakın olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi üzerinde askerın yoğun baskı kurduğu görülmektedir. Geziler, mitingler, toplantılar asker tarafından takip edilmektedir. MBK, DP'nin devamı olan partilere müsaade etmeyeceğini bildirmiş ve yeni kurulan partiler sıkı denetimden geçmiştir. Bu baskılar AP içerisinde istifaları beraberinde getirmiştir. Ayrıca 2 Ekim 1962'de AP Genel Merkezi'ne "Milli Devrim Ordusu" isimli bir gurubun saldırısı gerginliği artırmıştır. AP, tüm bunlara rağmen uzlaşmacı politika çizgisine devam etmiş 27 Mayıs ve Atatürk İlkelerine bağlılığını bildirmiştir.⁹⁹

Aslında asker seçimlerin yapıp demokratik düzene geçilmesini istemekle beraber yıktıkları DP'nin başka bir isim altında yeniden iktidar olmasını istememektedir. Yani asker demokrasiyi istemekte ancak DP'li demokrasiyi istememektedir. Seçimlerde CHP tek başına iktidar olarak çıksa ordu kışlasına dönmeye hazır bir durumdadır. Halkın seçimi önemli değildir. İşte ülke 1961'de böyle bir demokratik ortamda seçime gitmektedir. CHP'nin ordudan tam destek aldığı, diğer partilerin ise baskı altına alındığı demokratik bir ortam ortaya çıkmıştır.¹⁰⁰

⁹⁸ Cumhuriyet, 30 Eylül 1961.

⁹⁹ Adalet, 6 Ekim 1962.

¹⁰⁰ Davut Dursun, **12 Mart Darbesi**, İstanbul 2003, s.18-19.

15 Ekim 1961’de yapılan seçimler AP için büyük bir zafer niteliği kazanırken CHP ve ordunun içerisinde ki bazı subaylarda büyük hayal kırıklığına neden olmuştur. Seçimlerde partilerin oy oranı ve milletvekili dağılımı aşağıdaki gibidir.

Parti Adı	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
CHP	% 36,7	173
AP	% 34,58	158
YTP	% 13,7	65
CMKP	% 14	54 ¹⁰¹

CHP 173 milletvekilliği kazanarak birinci parti olmuş fakat bu oran tek başına iktidar olmasına yetmemiştir Seçim sonuçları ordu içerisinde bazı subayların hareketlenmesine neden olmuştur. SKB içerisinde, Harbiye Komutanı Albay Talat Aydemir’in başını çektiği albaylar grubu seçimlerin sonunda ulusal iradenin tam olarak gerçekleşmediği ve ordu içerisinde fikir ayrılıklarına neden olduğu görüşü dile getirilerek müdahale yapılmasını istemiştir. SKB içerisindeki bazı subaylar ise şimdilik beklenmesi gerektiğini, meclisin açılarak çalışmalara başlanmasını ve CHP’ye şans verilmesini istemekteydi.¹⁰²

21 Ekimde daha önceki cuntalar içerisinde de yer alan Albay Dünder Seyhan, SKB’yi temsilen Brüksel’e giderek 14’lerin bazılarıyla görüşmüştür. Kendisini Orgeneral Cevdet Sunay’ın gönderdiğini dile getiren Seyhan, 14’lerin ordu içerisinde özellikle genç subaylar arasında çok sevildikleri ve sürgünlere karşı tepkili olduklarını söylemiştir. Geri dönme hazırlığında olan 14’lerin bunu ertelemelerini isteyen Seyhan, seçim sonuçlarının orduda tepkilere neden olduğunu genç subayların lider arayışında olduklarını ve lider olarak da 14’leri gördüklerini dile getirmiştir. 14’lerin geri dönmeleri halinde ülkede bir kargaşa ortamının doğacağını, hiç kimsenin bunu istemeyeceğini SKB olarak ortamı yatıştırmak istediklerini ifade etmiştir.¹⁰³

¹⁰¹ http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=4 (Erişim Tarihi: 04.12.2010)

¹⁰² Akyaz, a.g.e.,s.170.

¹⁰³ Ahmad, Demokrasi,s.213; Akyaz, a.g.e.,s.171.

Albay Dünder Seyhan Brüksel’de bu görüşmeleri yaparken aynı gün İstanbul’da Harp Akademilerinde aralarında Birinci Ordu ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Cemal Tural’ın bulunduğu 10 general, 27 albay, 1 yarbay toplanarak “21 Ekim Protokolü” adı verilen belgeyi imzalamışlardır. Protokole göre;

- 1) T.S.K. 15 Ekim 1961 günü yapılmış olan seçimden sonra gelecek yeni TBMM toplanmadan önce duruma fiilen müdahale edecektir.
- 2) İktidarı milletin hakiki ve ehliyetli mümessillerine tevdi edecektir.
- 3) Bütün siyasi partiler faaliyetinden men edilecek, seçim sonuçları ile MBK feshedilecektir.
- 4) Bu kararın uygulanması 25 Ekim 1961’den sonraki bir güne ertelenmeyecektir.

21 Ekim Protokolü siyasi partilere bildirildi ve 24 saat içerisinde cevap verilmesi istendi. Verilen süre 24 Ekim 1961 saat 9.15’te sona erecekti.¹⁰⁴

Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, aslında bu protokole karşıydı. Genelkurmay Karargâhında bütün ordu ve kolordu komutanlarıyla kurmay başkanlarının bir araya geldiği “Genişletilmiş Komuta Konseyi Toplantısı”nda fikirlerini dile getirmiş ve Gürsel’in Cumhurbaşkanı, İnönü’nün Başbakan olması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca bu durumun 27 Mayısın ilkelerine aykırılık teşkil etmeyeceğini, ordunun bunun teminatı olacağını dile getirmiştir. Generaller, Sunay’ın fikrini onaylamış ve Çankaya’da yapılacak olan toplantıya katılma kararı alınmıştır.¹⁰⁵

Orduda bu gelişmeler yaşanırken, dört partinin siyasi lideri 23 Ekim akşamı bir araya gelerek uzlaşma yoluna gittiler. 24 Ekim sabahı ise Çankaya’da Devlet ve Hükümet başkanı Gürsel’le buluştu. Çankaya’daki toplantıya dört siyasi parti lideri dışında Genelkurmay Başkanı, Kara, Hava, Deniz Kuvvetleri Komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordu Komutanları da katıldı. Yapılan görüşmeler sonunda “Çankaya Protokolü” adlı belgeyi imzaladılar. Protokole göre;

¹⁰⁴ Demir, a.g.m.,s.158.

¹⁰⁵ Akyaz, a.g.e.,s.172.

- 1) Siyasi partiler Cumhurbaşkanlığı için aday göstermeyecek ve Cemal Gürsel' e oy verilmesi için liderler, gruplarında ellerinden gelen çabayı göstereceklerdi.
- 2) Ordu mensuplarına tanınmış herhangi bir hak geri alınmayacağı gibi Eminsular' la(MBK tarafından emekli edilen subaylar) ilgili kanun da değiştirilmeyecekti.
- 3)Yassıada hükümlüleri hakkında şimdilik bir af kanunu çıkarılmayacaktı.
- 4)147'ler üniversitelere alınmayacaktı.¹⁰⁶

Toplantıda ayrıca Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü'nün de Başbakan olmasına karar verilmiştir. Protokolün imzalanmasıyla artık meclisin açılmasının önünde bir engel kalmamıştır. 25 Ekimde meclis açılarak görevine başlamış ve 26 Ekimde Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı, CHP'den Fuat Sirmen Meclis Başkanı, Suat Hayri Ürgüplü ise Senato başkanlığına seçilmişlerdir. 16 Kasım 1961'de ise CHP ile AP koalisyonu kurularak İsmet İnönü de Başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Birinci İnönü Koalisyon Hükümeti şu şekildedir;

Başbakan	: İsmet İnönü (CHP)
Başbakan Yardımcısı:	Akif Eyidoğan (AP)
Başbakan Yardımcısı:	Turhan Feyzioğlu (CHP)
Devlet Bakanı	: Naci Ökten (AP)
Adalet Bakanı	: Sahir Kurutluoğlu (CHP)
Milli Savunma Bakanı:	İlhami Sancar (CHP)
İçişleri Bakanı	: Ahmet Topaloğlu (AP)
Dışişleri Bakanı	: Selim Sarper (CHP)
Maliye Bakanı	: Şefik İnan (CHP)
Milli Eğitim Bakanı	: Hilmi İncesu (CHP)
Bayındırlık Bakanı	: Emin Paksüt (CHP)
Ticaret Bakanı	: İhsan Gürsan (AP)
Sağlık Bakanı	: Suat Seren (AP)

¹⁰⁶ Demir, a.g.m.,s.158.

Tekel Bakanı	: Şevket Buladoğlu (AP)
Tarım Bakanı	: Cavit Oral (AP)
Ulaştırma Bakanı	: Cahit Akyar (AP)
Çalışma Bakanı	: Bülent Ecevit (CHP)
Sanayi Bakanı	: Fethi Çelikbaş (CHP)
Basın-Yayın Bakanı	: Kamuran Evliyaoğlu (AP)
İmar-İskân Bakanı	: Muhittin Güven (AP) ¹⁰⁷

“Çankaya Protokolü” sonucunda yapılan koalisyon AP için bir zorunluluktur. AP, kamuoyuna CHP ile koalisyon yapmayacağını, Ali Fuat Başgil’i senato başkanlığına aday göstereceğini duyurmuştur.¹⁰⁸ Ancak yaşanan olaylar şartların değişmesine neden olmuştur. Ragıp Gümüşpala demokrasiye geçiş için bunu kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu koalisyon AP tabanında ise tepkilere de neden olmuştur. Gerekçe olarak rejimi kurtarmak gösterilmiştir. Bu zorunlu bir evliliktir. Bu nedenle Gümüşpala, Başbakan Yardımcılığı görevini almamıştır.¹⁰⁹

TBMM’nin açılarak parlamenter sistemin yeniden oluşturulmasında Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın rolü büyük olmuştur. Onun karargâhta aldığı tavır asker üzerinde etkili olmuş ve bir müdahaleden dönülmüştür. Sunay, askerinin özellikle genç subayların bu kadar fazla politize olmasından rahatsız olmuş ve ordu komuta kademesinin de desteğini alarak Çankaya Protokolü’nün imzalanmasını sağlamıştır. Ancak ortalık şimdilik yatışmıştır. Kısa süre içerisinde sokaklarda asker yeniden ortaya çıkacaktır.¹¹⁰

1.3.2. 22 Şubat ve 21 Mayıs

Çankaya Protokolü gereği 26 Ekimde Sunay, mecliste yapılan oylamayla Cumhurbaşkanı seçilerek göreve başlamıştır. Yeni hükümetin kurulması ise sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Koalisyonun kurulması konusunda yapılan görüşmeler uzamış ve bir anlaşma sağlanamamıştır. Kamuoyunda bu durum tedirginlik yaratmış ve bazı eski MBK üyeleri uyarılarda bulunmuştur. Sonuçta, 20 Kasım 1961’de CHP-

¹⁰⁷ Aydemir, İkinci Adam, C.III, s.532-543.

¹⁰⁸ Hürriyet, 20 Ekim 1961.

¹⁰⁹ T.Demirel, a.g.e.,s.35.

¹¹⁰ Cizre, a.g.e.,s.55.

AP koalisyonundan oluşan yeni hükümet göreve başlamıştır. Bu gelişme, siyasi çevreleri memnun etmiş, ticaret çevrelerine de güven vermiştir.¹¹¹

Ordu ise 27 Mayıs'ta verdiği sözü yerine getirmiş ve parlamenter sisteme dönülmesini sağlamıştır. Ancak ordu ironik bir şekilde kendisini demokrasiyi kurtarmak için demokrasinin altını oyar bulmuştur. Çünkü ordu hem 27 Mayıs'ı savunmak hem de çok partili rejimi korumak gibi iki karşıt mirasın savunucusu durumuna gelmiştir. Bunlardan ilki bütün partilerin saygı göstermeye razı olacağı ve ihlal edildiğinde ordunun zorla kabul ettireceği bir uzlaşma oluşturulmasını gerektiriyordu. İkincisi ise 27 Mayıs'la çatışsa bile siyasi partilere siyasette özerklik vermek demektir. Ordudaki generallerin sağlamaya çalıştığı bu çelişkili durum ise radikal albayların yeniden harekete geçmesine zemin oluşturmaktadır.

Türkiye'de yaşanan bu olumlu hava maalesef uzun sürmemiş radikal albayların istediği ortam oluşmaya başlamıştır. Hükümetin 3 Aralık 1961'de güvenoyu almasından sonra TBMM'nin AP ve YTP'li milletvekilleri af kanununun çıkarılması yönünde çalışmalarına başlaması, koalisyonun çatlmasına ve ülkenin yeniden sıkıntılı bir döneme girmesine neden olmuştur. 20 Aralık 1961'de eski MBK üyesi şimdiki tabii senatör Mucip Ataklı, genel af çalışması yapanları uyararak bunun yeni bir ihtilale neden olacağını söylerken, İnönü ise ortamı yumuşatacak açıklamalar yapmaktadır.¹¹²

Türkiye'de siyaset bu şekilde ısınırken AP milletvekili Nuri Başer'in Ankara Anadolu Kulübü'nde subaylar aleyhine açıklamalar yaptığının duyulması, subaylar arasında tepkiye neden olmuş ve silahını kapan subaylar gece boyunca Nuri Başer'i aramışlardır. Nuri Başer canını kurtarabilmiştir ancak 31 Ocak 1962'de AP'den atılmış, milletvekilliği düşürülmüş ve tutuklanmıştır. Bu olay da göstermektedir ki ordu içerisinde AP'ye güvenmeyen önemli miktarda subay bulunmaktadır. Ayrıca bu kriz sırasında AP, Çankaya Protokolünde olduğu gibi uzlaşma yolunu seçmiş ve askerinin isteğini yerine getirmeyi tercih etmiştir. AP, bu politikayı daha uzun yıllar devam ettirecek ve askerle karşı karşıya gelmekten daima sakınacaktır. AP'nin bu tutumundaki amacı orduya müdahalede bulunmasına fırsat vermemektir. Ancak AP içerisinde orduya karşı güdülen bu tutumu eleştiren ve daha radikal hareket etme

¹¹¹ Hürriyet, 27 Ekim 1961; 14 Kasım 1961; Tercüman 21 Kasım 1961.

¹¹² Ahmad, Demokrasi, s.214-215.

yanlısı gruplar bulunmaktadır. Bunlar basın ve dergiler yoluyla önce üstü kapalı sonra açıkça DP'yi öven 27 Mayıs eleştiren yazılar yazmakta veya demeçler vermektedirler. Bunların içerisinde yer alan Orhan Apaydın da Başer'e benzer nedenlerle AP'den uzaklaştırılmıştır.¹¹³

AP yönetiminin bu uzlaşmacı tutumu SKB içerisinde yer alan Albaylar Cuntasını durdurmaya yetmemiştir. 9 Şubat 1962'de, Korgeneral Refik Tulga'nın başkanlığında, 59 SKB üyesi İstanbul'da toplanarak bir protokol imzaladılar. Protokolde, 28 Şubattan sonra olmamak üzere harekete geçileceği belirtilmekteydi. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, ordudaki hareketlenmeleri dengelemek, bir askeri müdahaleyi önlemek ve İnönü hükümetine desteğin devamını sağlamak amacıyla 19 Ocak 1962'de karargâhta "Genişletilmiş Komuta Konseyi" toplantısı düzenlemiştir. Toplantıda Kuvvet Komutanları, Ordu Komutanları ve generaller Sunay'ın fikirlerini desteklerken Albay Talat Aydemir ve onunla hareket eden albaylar itiraz ederek müdahalenin gerekli olduğunu söylemişlerdir. Bu müdahalenin emir-komut zinciri içerisinde olmasını isteyen albaylar Sunay ve generallere meydan okumuşlardır.¹¹⁴

Genelkurmay'daki bu toplantıdan sonra Albay Cuntası Ankara'daki bazı birlik komutanlarıyla bir araya gelmiş bazı kararlar alarak alt kademedeki subaylara bildirmişlerdir. Alınan kararlarda;

- 1) Demokratik rejimde silahlı kuvvetler bir şahıs veya zümreyi destekleyemez. Bu hareket Anayasa'ya aykırıdır. Silahlı Kuvvetler CHP'yi desteklemeye devam ederse siyasetin içerisinde kalacak ve muhalefet tarafından yıpratılacaktır.
- 2) İnönü ve CHP'den başkasına iktidarın verilmesinin memleketi anarşiye götüreceği düşüncesi kumandanlarca kabul ediliyorsa, hiçbir şahıs ve zümre menfaatine olmamak ve Atatürk İlkelerini esas alan bir düşünce etrafında plan yapmak şartıyla ancak iktidara el konulabilir.¹¹⁵

¹¹³ Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset, 27 Mayıs-12 Mart**, 3. Baskı, İstanbul 2005,s.100; T.Demirel, a.g.e.,s.36.

¹¹⁴ Demir, a.g.m.,s.159.

¹¹⁵ Akyaz, a.g.e.,s.178.

Böylece SKB'deki görüş ayrılıkları bölünmeyle sonuçlandı. Albaylar Cuntası generallerden ümitlerini keserek müdahale kararı almış oldular.

Yıllarını orduya vermiş eski bir asker olan İsmet İnönü ise ordudaki rahatsızlığın farkındadır. İnönü, bu durumu değiştirmek askerin nabzını ölçmek amacıyla İstanbul'da ki 66.Tümen Komutanlığı ve Harp Akademilerine ardından da Ankara'daki Albay Talat Aydemir'in komutansındaki Harbiye'ye gitmiştir. İnönü, bu ziyaretlerinde tutumunu açıkça ortaya koymuş, müdahaleye karşı tavır alacağını göstermiştir. İnönü'nün bu tutumu Albaylar Cuntasını müdahale konusunda daha hızlı hareket etmeye teşvik etmiştir. Çünkü her geçen gün generallerin müdahaleye karşı isteği azalmaktadır.

Türkiye yeni bir askeri müdahaleye doğru giderken ilginç bir gelişme yaşanmıştır. ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Tallbot, elçilik müsteşarının evinde Talat Aydemir ve arkadaşlarıyla tanıştırılmıştır. Amaç yeni gelecek askeri rejimi daha yakından tanımak olarak ifade edilmiştir. ABD, NATO üyesi bir müttefikinin, iç sorunlarını, uzaktan izlemeyecek kadar önemli bir küresel güçtür. Sol hareketlerin arttığı 1960'lı yıllarda Türkiye'de rejim değişikliği ABD'nin istemeyeceği bir durumdur.¹¹⁶

Talat Aydemir öncülüğündeki Albaylar Cuntasının 20-21 Şubat tarihinde harekete geçeceği Ankara'da duyulmuş, 20 Şubat gecesi Etimesgut Zırhlı Birlikler Okulu Birinci Zırhlı Birlik Tümen Komutanlığı'ndan bazı subaylar havacıların Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat'ın emriyle alarma geçtiği bilgisine ulaşarak birliklerini alarma geçirmişlerdir. Ordudaki birlikler birbirlerine karşı alarma geçirilmiştir. Ertesi sabah durumu öğrenen Sunay, Talat Aydemir, Selçuk Atakan ve Necati Ünsalan'ı yanına çağırarak hesap sormuş ve kendilerinin başka birliklerde görevlendirileceklerini bildirmiştir. Talat Aydemir ise doğudaki birliklere tayin emrini duyduktan sonra üç maddelik bir bildiri hazırlamış ve Genelkurmay iletilmiştir. Bildiride;

- 1) Resmi elbiselerini giyerek harekete geçen Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanatlı hakkında işlem yapılması,

¹¹⁶ Demir, a.g.m.,s.160-161.

- 2) Subaylara silahlı olarak vazifeye gelme emri veren Genelkurmay İkinci Başkanı Memduh Tağmaç'ın durumunun gözden geçirilmesi,
- 3) Tayinleri yapılan subayların tayinlerinin durdurulması.¹¹⁷

Sunay, İstanbul'da subaylarla görüşerek hareketi desteklemedikleri bilgisini aldıktan sonra bu istekleri reddetmiş ve tayinler gerçekleştirilmiştir. Bunun üzerine harekete geçen Aydemir, Harbiye'de alarm verdimiş, öğrencilere silah ve cephane dağıttırmıştır. Bu durum karşısında hükümet Çubuk ve Polatlı'dan birlikler getirmiş fakat bu birlikler de Aydemir'e katılmıştır. Durum değerlendirmesi yapmak için Çankaya'da toplanan Başbakan, Bakanlar, Parti liderleri ve Genelkurmay Başkanı muhafız alayının darbecilerin kontrolüne geçmesiyle sıkıntılı anlar yaşamış fakat Aydemir'in serbest bırakılmaları talimatıyla Çankaya'dan ayrılmışlardır. Bu Aydemir'in en büyük hatası olmuştur. Görevleri başına geçen komutanlar birliklerine hâkim olmaya başlamıştır. Havacıların desteğini alan hükümet ayrıca 1, 2, 3. Ordudan da destek almayı başarmıştır. Ordu adeta ikiye bölünmüş ve bir iç savaş durumu ortaya çıkmıştır. Aydemir böyle bir sorumluluğu üstlenmek istememiş araçlar yoluyla tutuklanmalarını karşılığında harekâtı durdurmaya razı olmuştur. Böylece bir iç savaş ihtimali ortadan kalkmış ve Aydemir'in darbe girişimi başarısızlıkla sona ermiştir.¹¹⁸

Hükümet verdiği sözü tutmuş, Aydemir ve arkadaşları dört gün tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılmışlardır. Ancak 22 Şubat olaylarına karışan 69 subay ve dört astsubay emekliye ayrılmışlardır. Ayrıca Albaylar Cuntasına yakınlığıyla bilinen İstanbul Valisi Refik Tulga, Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk ve 11 general de dâhil olmak üzere birçok subayın görev yerleri değiştirilmiştir. Böylece Cunta etkisiz hale getirilmiştir.¹¹⁹

İç politikada ise I. İnönü Hükümeti sıkıntılar yaşamaktadır. AP, 22 Şubatçılar için Af Kanunu hazırlığı başlayınca bunun içerisine DP'lileri de katmayı istemiştir. Ancak İnönü, AP ile uyumlu bir koalisyon yürütemediğini düşünerek 30 Mayıs

¹¹⁷ Akyaz, a.g.e.,s.199.

¹¹⁸ a.g.e.,s.205.

¹¹⁹ Akşam, 25 Temmuz 1961; Akyaz, a.g.e.,s.208.

1962'de istifa etmiştir. Yerine ise İkinci İnönü hükümeti, 24 Haziran 1962'de, CHP-CKMP-YTP koalisyonuyla kurulmuş ve AP hükümet dışı bırakılmıştır.¹²⁰

Emekliye ayrılan Aydemir ise ordudan atılan subayların haksızlığına uğradığını, ülkede kişi egemenliği olduğunu, Atatürk ilkelerinin tam anlamıyla uygulanmadığı düşünmekte ve ordu içerisinde yeniden örgütlenmeye başlamaktadır. Özellikle 14'lerin Türkiye'ye gelmeye başladığı dönemde faaliyetler artmış ve yeni bir darbe için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Aydemir'in bu hareketi çabuk öğrenilmiş fakat gerçekten bir harekâta girişeceği düşünülmemiştir. 21 Mayıs 1963'te harekât başlamış ve radyo ele geçirilerek yayın yapılmaya başlanmıştır.¹²¹ Harbiye öğrencileri yeniden sokaklarda görünmüştür. Ancak Genelkurmay'ın sert açıklaması etkili olmuş, darbeciler bekledikleri destekleri alamamışlar ve başarısız olmuşlardır.¹²²

Aydemir ve arkadaşları tutuklanarak Mamak Cezaevine gönderilmişlerdir. Hükümet, bir ay süreyle sıkıyönetim ilan etmiş ve darbecileri yargılama yoluna gitmiştir. Mamak'ta kurulan Sıkıyönetim Mahkemesi'nde Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer, Osman Deniz, İlhan Baş, Cevat Kırca ve Ahmet Gücal idama mahkûm olurken, 29 sanık müebbet, 78 sanık 15 sene ile 3 ay arasında değişen cezalar almışlardır. Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'ın idam kararı mecliste onaylanırken diğerleri Askeri Yargıtay ve Senato tarafından bozulmuştur.¹²³ Fethi Gürcan 27 Haziran, Talat Aydemir ise 5 Temmuzda idam edilmiştir. Darbeye karışan Harbiyelilerden 1293'üne beraat, 91'ine 3 ay, 75'ine 4 sene hapis cezası verilmiştir. Ayrıca diğer öğrencilere ders olsun diye 1459 öğrencinin okulla ilişkisi kesilmiştir.¹²⁴

Bu iki darbe girişimi ve ardından gelen ağır cezalar, 27 Mayıs'tan bu yana ordu içerisinde giderek aratan cunta faaliyetlerine bir süreliğine son vermeyi başarmıştır. Artık darbeciler işin sonunda idam olduğunu da görmüşlerdir. Askerin siyasetin içerisinde yer aldığı bu dönem yavaş yavaş yerini, iktidar için hazırlanan AP'ye bırakacaktır. Türkiye, İnönü'nün başbakanlığında geçen dört senede sivilleşmeye başlayacak ve demokrasi rayına oturmaya başlayacaktır. Ordu içerisinde

¹²⁰ Aydemir, İkinci Adam, C.III, s.553.

¹²¹ Cumhuriyet, 21 Mayıs 1963.

¹²² Demir, a.g.m.,s.166-167.

¹²³ Cumhuriyet, 22 Mayıs 1963; 29 Ocak 1964.

¹²⁴ Akyaz, a.g.e.,s.231.

etkinliği olan İnönü'nün Başbakanlığı ve darbecilere karşı aldığı net tavır bu sürecin hasarsız atlatılmasında önemli bir faktör olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM: ADALET PARTİSİ İKTİDARI

2.1. Adalet Partisi

2.1.1. Kuruluşu

Gürsel, 27 Mayısın başından bu yana iktidarı sivillere devretmenin planlarını yapmakta ve bunu her fırsatta dile getirmektedir. Bu amaçla, Kurucu Meclis oluşturulmuş ve iktidarın 29 Ekim 1961 tarihine kadar devri kararı alınmıştır. Bu amaçla 1 Nisan 1961’de MBK tarafından siyasi partilere siyasi faaliyetlere başlama izni verilerek seçimlerin önü açılmıştır. Ancak askerin çok partili siyasi hayata geçişi arzu etmekle beraber, 1960 öncesi duruma dönülmemesini sağlamaya kararlı olduğu görülmektedir. Bu amaçla, DP’nin yeniden canlandırma çalışmaları konusunda dikkatli davranmaya çalışılmış ve bunun önünü kesmek için tedbirler alınmıştır. Gürsel, bu konuda yaptığı açıklamalarla da uyarılarda bulunmayı gerekli görmüştür.¹²⁵

1961 yılı siyasi havası, bir yandan DP’lilerin yargılanmaları diğer yandan kurulan yeni partilerin asker tarafından incelenme süreci içerisinde geçmiştir. DP sempatanları; basın, bürokrasinin bir kısmı, bazı CHP’liler ve askerler tarafından çeşitli baskılara uğramaktadır. Örneğin bir mitingde “Ege demokratlarından sizlere selam getirdim” denilmesi bile soruşturma gerekçesi olabilmektedir.

Bu ortam içerisinde, 27 Mayısın getirdiği mağduriyet duygusu ve bu harekete karşı olanlar bir araya gelerek 11 Şubat 1961’de Adalet Partisi’ni kurmuştur. Kurucular arasında Ragıp Gümüşpala(emekli orgeneral), Tahsin Demiray (yayımcı), Şinasi Osman (emekli kurmay Albay), İhsan Önal (tıp doktoru), Ethem Menemencioğlu(Prof.Dr.), Mehmet Yorgancıoğlu (tüccar), Muhtar Yazır (iktisatçı), Necmi Ökten (emekli General), Cevdet Perin (Doç.Dr. yazar), Emin Acar (avukat), Kamuran Evliyaoğlu (gazeteci) yer almaktaydı. Kurucular her şeyden önce DP’nin tabanına seslenmeyi amaç edinmiş, partinin ismi özellikle yapılan adaletsizliklere karşı, Adalet Partisi(AP) olarak belirlenmiştir. AP, DP’nin eski teşkilatlarının

¹²⁵ Ahmad, a.g.e.,s.204.

çalışmalarıyla, beklenmedik bir şekilde, kısa sürede Türkiye genelinde örgütlenmesini tamamlamıştır. Bunda DP liderlerine yapılan muamelenin rolü büyük olmuştur.¹²⁶

2.1.2. Özellikleri

AP kurucuları ve üst yönetimine bakıldığında kamuoyu tarafından bilinen tek kişi emekli orgeneral Ragıp Gümüşpala'dır. Diğer isimler DP döneminin ikinci, üçüncü öneme sahip kişileri idi. Ancak askerin tepkisine karşı bu konuda dikkat edildiği düşünülebilir. AP, kendisini DP ile bağı olmayan bir parti olarak kamuoyuna tanıtmaktadır. Haliyle kurucularında DP'nin tanınmış simaları olması pek beklenemezdi.

Parti yöneticileri incelendiğinde aslında 27 Mayıs karşı bir koalisyon kurulduğu görülmektedir. Eski DP'liler, eski Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi üyeleri, MBK tarafından emekli edilen askerler, İslamcı ve milliyetçi çevreler bu parti içerisinde kendilerine yer bulmaktaydı. Örneğin, kuruculardan Mehmet Yorgancıoğlu, Yassıada'da yargılanmış bir DP milletvekili, Cevdet Perin ve Kamuran Evliyaoğlu ise DP'nin yerel teşkilatlarında görev almış kişilerdir. Tahsin Demiray ve Ethem Menemencioğlu ise 1952'de kurulup 1958'de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'yle birleşen Türkiye Köylü Partisi kökenliydi. Ragıp Gümüşpala, Şinasi Osma ve Nemci Ökten'in MBK tarafından emekli edilen askerler olduğu görülmektedir. Ayrıca İslami çevrelerde tanınan ve rejime sert eleştirilerde bulunan Nurettin Topçu'nun da partide etkin bir isim olduğu görülmektedir. Sürgünden dönen Alparslan Türkeş'in, Ragıp Gümüşpala'nın sağlığında, parti içerisindeki milliyetçi çevrelerce genel başkanlığa getirilmek istenmesi dikkat çekicidir. Talat Aydemir'in girişimlerinden sonra bu girişim boşa çıkmıştır. Bu haliyle bir doktrin partisi olmaktan çok uzak olan AP, hiçbir zaman da ideolojilere netlikle cevap verebilecek bir konumda olmayacaktır. Türlü çıkar çevrelerinin bir araya gelerek oluşturduğu koalisyon görüntüsü verecektir.¹²⁷

¹²⁶ Tanel Demirel, **Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika**, İstanbul 2004, s.28-29.

¹²⁷ a.g.e., s.30-31.

AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala parti için önemli bir konumda görünmektedir. Ragıp Gümüşpala, 27 Mayıs sırasında 3.Ordu komutanıdır ve darbecilerle bir ilişkisi yoktur. Darbeciler DP ile ilişkisi olmadığı için kendisini Genel Kurmay Başkanlığı'na getirmiş fakat 3 ay sonra ordudaki tasfiyede emekliye ayırmıştır. İzmir'de köşesine çekilen Gümüşpala sade bir hayat yaşamaya başlamıştır. Kendisinden önce Rauf Orbay ve Ali Fuat Cebesoy'a genel başkanlık teklifi yapılmış ancak her ikisinden de ret cevabı alınmıştır. Bu sırada genel başkanlık için düşünülen Prof.Dr. Ali Fuat Başgil'in tutuklanması Gümüşpala'nın siyasi kariyerinin de başlangıcı olmuştur. Ordu içerisinde belli bir saygınlığının olması AP'nin ilk yıllarında büyük yarar sağlamıştır. Bu sayede orduya kendilerinin DP ile ilişkisi olmadığı, genel başkanın bir emekli orgeneral olduğu izlenimi verilmiştir.¹²⁸

Gümüşpala, izlediği politikalarla, parti içerisinde belli bir saygınlık kazanmış ve genel başkanlığını tartışmasız bir şekilde kabul ettirmiştir. Ayrıca Gümüşpala parti içerisinde tek adamlık uygulamalarından uzak durmaya çalışmış, partinin değişik kanatlarının fikirlerine saygılı olmuş ve parti içi demokrasinin işlemlerini sağlamıştır. Bu nedenle partide önemli bir çatlak görülmemiş ve parti içerisindeki gruplar partide siyasetlerine devam etmişlerdir.¹²⁹

Ordu tarafında ise durum benzer nitelikte görülmektedir. AP'nin başında kendilerinden bir ismin olması yararlı görülmüştür. Bu sayede AP'de içerisindeki aşırı uçların kontrolü sağlanabilir görünmektedir. Gümüşpala uzlaşıcı bir tavır sergilemiş ve demokrasiye geçişin sağlandığı bu dönemde meclisin çalışmasına büyük katkı sağlamıştır. Ancak seçim gezilerinde yaşanan olaylar ve eski DP'lilerin yapılan mitinglere katılması, AP'ye olan şüphenin artmasına neden olmuştur. Bu nedenle Gürsel'in Gümüşpala'ya bir uyarı mektubu gönderdiği bilinmektedir.¹³⁰ Buna rağmen Gümüşpala'nın AP'nin başında olması ordunun işine gelmektedir. DP taraftarlarının Gümüşpala aracılığıyla frenleneceği veya etkisiz hale getirileceği düşünülmüştür. Gümüşpala, Türk demokrasisinin bu kritik döneminde her iki tarafı da dengeleyen bir rol üstlendiği görülmektedir. Gümüşpala, AP'nin Birinci Büyük

¹²⁸ a.g.e.,s.32.

¹²⁹ a.g.e.,s.33.

¹³⁰ Cumhuriyet, 25 Temmuz 1961.

Kongresi'nde yaptığı konuşması ile adeta orduya mesaj vermekte, övgüler yağdırmakta ve orduya karşı muhalefet edilmeyeceği izlenimini iletmektedir.¹³¹

Orduda ise siyasi partilerin seçimlerde başlattıkları mücadele, siyasi bir rekabet olarak değil, kardeş kavgası gibi görünmektedir. Gürsel, MBK sonrasında yaptığı açıklamalarla bu konuya sıklıkla değinmiş ve siyasi partilerin birlikte ülkeyi yönetmek yerine, kavgaya giriştiklerini dile getirmiştir.¹³² Aslında Gürsel, yeniden 27 Mayıs öncesine dönülmesinden çekinmekte, siyasi kargaşa istememektedir. Diğer yandan seçimleri bir an evvel yapıp iktidarı devretmeyi planlamaktadır. Bu ikilem ordu içersinde yeni sorunları ortaya çıkaracaktır.

AP, kuruluşundan itibaren bazı temel politik anlayışlar ortaya koymaya çalışmıştır. Öncelikle DP son dönemlerinde görülen baskıcı anlayışı bir kenara bıraktığı, daha özgürlükçü bir anlayış ortaya koyduğu görülmektedir. Diğer yandan ordunun baskı ve müdahalelerine karşı millet iradesini ortaya koyarak direniş göstermek istemiştir. Ayrıca partinin batılılaşma yanlısı, çağdaş, Atatürkçü olduğu vurgulanmak istenmiştir. Sol hareketlerin güç kazanmasıyla birlikte ise antikomünist bir politika sergilemeyi tercih ederek askerle ortak bir noktada buluşmayı başarmıştır.¹³³

AP kurucularının karşılarında iki sorun bulunmaktaydı. Bunlardan ilki ikincisinden çok daha önemli görünmekteydi. Birinci olarak, bir yandan DP'nin mirasçısı olduğunu toplumun her kesimine iletmeye çalışırken diğer yandan DP'nin devamı niteliğinde olan hiçbir partiye müsaade etmeyeceğini belirten askeri yönetimle, ilişkileri sorunsuz olarak sürdürebilmeyi sağlamaktı. Bu durum AP için son derece zor olmuştur. Halka üstü kapalı olarak DP çizgisini anlatmaya çalışırken askere ise kendisinin DP'den tamamen farklı yeni bir parti olduğunu göstermeye çalışmıştır. İkincisi ise DP mirasına ortak olarak çıkan ve MBK hükümetlerinin Maliye Bakanı Ekrem Alican'ın genel başkanı olduğu, Yeni Türkiye Partisi'dir.¹³⁴ Ancak seçmen kısa sürede AP'yi tercih edecek ve YTP rakip olmaktan hızla uzaklaşacaktır.

¹³¹ Adalet, 2 Aralık 1962.

¹³² Son Havadis, 13 Mayıs 1961; 22 Haziran 1961.

¹³³ Ümit Cizre, **AP-Ordu İlişkileri, Bir İkilemin Anatomisi**, 2. Baskı, İstanbul 2002, s.38-55.

¹³⁴ T.Demirel, a.g.e.,s.29.

2.2. Yeni Bir Yüz: Süleyman Demirel

2.2.1. Demirel'in Genel Başkanlığı

1960'ların ilk yarısı, asker baskısı altında, İnönü Hükümetleri aracılığıyla demokrasiye geçiş çabaları dikkati çekmektedir. Siyaset sahnesine çıkan diğer partiler ve liderler bu dönemde İnönü liderliğini kabullenmiş görünmektedirler. Bu dönemde ordudan gelen müdahalelere karşı Gürsel ve İnönü'nün öne çıktığı görülmekte, Çankaya toplantılarıyla siyasi partiler birlikte hareket etmektedir. Ancak CHP dışındaki partilerin tabanları bu durumu pek kabullenmemişlerdir. Bu yüzden zaman zaman alttan gelen baskılarla koalisyonlar bozulmuş ve yeni koalisyonlar kurulmuştur.

DP'nin simge ismi olan Celal Bayar'ın sağlık nedenleriyle 6 aylığına Kayseri Cezaevinden tahliye edilmesi ise bu döneme rast gelmektedir. Bayar, tahliye olduktan sonra verdiği demecinde, "sağlık nedenleriyle tahliyenin hiçbir önemi olmadığını, dört duvar arasında bekleyen dava arkadaşlarının olması nedeniyle üzüntü içerisinde olduğunu söyleyerek" af beklentisini dile getirmiştir. Bayar'ın Ankara'ya gelişi sırasında halk tarafından büyük ilgi görmesi, tezahüratlarla karşılanması asker için sancılı olmuştur. Bayar'ın Ankara'ya gelişiyle birlikte karşıt görüşlü grupların çatışması meydana gelmiş, olaylar İstanbul ve İzmir'e de sıçramıştır.¹³⁵

AP, yaşanan olayların etkisiyle Birinci İnönü Hükümeti'nde yer almış fakat altı ay gibi kısa bir sürede koalisyondan çekilmiştir. İkinci İnönü Hükümeti ise AP dışındaki partilerle olmuştur. AP'nin hükümet dışında kalması onun yararına olmuş, 17 Kasım 1963'te yapılan yerel seçimlerde oyunu artırmayı başarmıştır. Seçim sonuçları aşağıdaki gibidir.

<u>Parti Adı</u>	<u>Oy Oranı</u>	<u>Belediye Başkanı</u>
AP	%45	500
CHP	%36	337

¹³⁵ Hürriyet, 23 Mart 1963; Akşam, 28 Mart 1963.

Bağımsız	%11	139
YTP	%4	55
MP	%3	6
CMKP	%1	8
TİP	%1	0 ¹³⁶

Parti Adı	Belediye Meclisi Oy Oranı	İl Genel Meclisi Oy Oranı
AP	%50	%45
CHP	%38	%36
YTP	%4	%7
MP	%3	%3
CKMP	%2	%3
Bağımsız	%2	%5
TİP	%1	%0 ¹³⁷

YTP ve CMKP ise oy kaybına uğramıştır. CHP ile yapılan koalisyon bu iki partiye yaramamıştır. Her iki parti de seçmenlerinden aldıkları mesajı dikkate alarak, kısa bir süre sonra koalisyonda çekilmişlerdir. Bu durum karşısında İsmet İnönü, 2 Aralıkta Başbakanlıktan istifa etmek zorunda kalmıştır.

Gürsel, hükümeti kurma görevini Gümüşpala'ya vererek askerin AP'ye güven duymaya başladığı mesajını vermiştir. Ancak Gümüşpala hükümeti kurmada başarılı olamamış ve görevi Gürsel'e iade etmiştir. Yeniden görevlendirilen İnönü, bağımsızlarla bir koalisyon kurmayı başarmıştır. Bu koalisyonu dışarıdan YTP desteklemiştir. Bu desteğin nedeni olarak, Kıbrıs sorunu konusunda Türkiye'de birlik beraberlik olduğu izlenimini dış dünyaya vermek, gösterilebilir.¹³⁸

AP tarihinde önemli dönüm noktası 1964 yılıdır. 6 Haziran 1964'te Rağıp Gümüşpala'nın ani ölümü, AP içerisinde liderlik mücadelesi başlatmıştır. Bu mücadeleyi kazanan büyük ihtimalle Başbakanlık koltuğunun da adayı olacaktır.¹³⁹

¹³⁶ <http://www.yerelsecim.com/YerelSecimSonuclari.asp?SY=1963> (Erişim Tarihi: 05.01.2013)

¹³⁷ <http://www.yerelsecim.com/YerelSecimSonuclari.asp?SY=1963> (Erişim Tarihi:05.01.1013)

¹³⁸ Ahmad, Demokrasi, s.224-225.

¹³⁹ Milliyet, 6 Haziran 1964.

Adaylardan biri Doktor Saadettin Bilgiç'tir. DP kökenli bir aileden gelen Bilgiç'in ağabeyi Sait Bilgiç, Yassıada'da yargılanmıştır. Bilgiç, partinin kuruluş aşamasında yer almış, partinin kendini kabul ettirme döneminde kritik roller üstlenmiş, parti tabanında ağırlığı olan bir isimdir. Tekin Arıburun ise ikinci aday olarak karşımıza çıkmaktadır. Partinin kuruluşundan bu yana yer alan Arıburun seçimde diğer iki adayla zorlamayacaktır.

Bilgiç'in karşısında en kuvvetli aday ise Süleyman Demirel'dir. Demirel'in partinin ne kuruluş aşamasında ne de sonraki dönemde önemli roller oynamadığı görülmektedir. Demirel, Mart 1963'te AP Genel Merkezi'nin tahrip edilmesinden sonra Genel İdare Kurulu üyeliğinden ayrılarak kendi işleriyle uğraşmaya başlamıştır. Rakibi Bilgiç kendisini korkup kaçmakla suçlamış, partiye hiçbir katkısının olmadığını ileri sürmüştür. Ancak Demirel'in bunların dışında önemli özellikleri bulunmaktadır. Isparta'nın Atabey ilçesine bağlı İslamköy doğumlu olan Demirel, alt ve orta sınıf bir ailenin çocuğudur. İstanbul Teknik Üniversitesi'nden 1949'da mezun olmuş, başarılı bir inşaat mühendisi olarak dikkat çekmiştir. Menderes döneminde Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'ne kadar yükselmiştir. Bu dönemde kendisine barajlar kralı dedirtecek kadar başarılı bir teknokratır.¹⁴⁰ Bunun dışında güçlü bir hafızaya sahip Demirel, tanıştığı kişileri unutmaz, delegelerle, seçmenlerle yakından ilgilenir ve tekrar karşılaştıklarında kendileriyle ilgili sorular sorarak herkesi şaşırtırdı. Bu durum gerek tabanda gerekse seçimde büyük destek almasına neden olmuştur.¹⁴¹

Demirel'in en güçlü rakibi AP Genel Başkan Vekili Saadettin Bilgiç, kamuoyunda aşırı milliyetçi ve İslami muhafazakâr kanadın temsilcisi olarak görünmektedir. Ayrıca DP'nin haksızlığa uğradığını düşünen ve intikam alınmasını isteyen partinin aşırı kanadını temsil ettiği söylenebilir. Bu durum ülke içersindeki güç odaklarının geleceğin müstakbel Başbakanı olarak Demirel'i tercih etmesinde baş etken olmuştur. Nitekim Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Türk Silahlı Kuvvetlerinin büyük bir kısmı, basının önemli bir kesimi AP'nin başına uzlaşmacı

¹⁴⁰ Tanıl Bora, "Süleyman Demirel", (Ed.Murat Yılmaz), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.7, Liberalizm**, 2. Baskı, İstanbul 2005, s.550.

¹⁴¹ Hüseyin Çavuşoğlu, "Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizgisinin Tarihi" **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XIX/II (2009), s.268.

olmayan birinin gelmesinin ülkenin istikrarına darbe yapacağını düşündüğü ve Demirel'i desteklediği görülmektedir.¹⁴²

AP'de kongre hazırlıkları devam ederken, her iki adayında kulis faaliyetleri içerisinde oldukları görülmektedir. Adayların söylemlerine dikkat ettiği, birbirini kırmamaya özen gösterdiği görülmektedir. Bilgiç taraftarları, onun iyi bir teşkilatçı olduğunu ve partinin böyle bir lidere ihtiyacı olduğu görüşünü ileri sürerken, Demirel taraftarları ise Bilgiç'in devlet adamı vasıflarını taşımadığını, ülkenin ve partinin önemli bir dönemden geçerken bu vasıflara sahip bir lidere ihtiyaç duyduğunu ifade etmekteydiler.¹⁴³ Demirel'in kongre öncesi gazetelerdeki röportajlarında daha iyi bir izlenim verdiği görülmektedir. Ordu ile uzlaşma içerisinde olacağı görüntüsü veren Demirel, karşılıklı hoşgörülü olmanın sorunların çözümünde önemli olduğunu söylemektedir. Bilgiç ise kanunların herkese eşit şekilde uygulanması gerektiği vurgulamakta ve kanuna uygun olmayan uygulamalardan bahsetmekte, eleştirilerde bulunmaktadır.¹⁴⁴ Demirel, ekonomi konularında rakibine göre daha bilgili ve tecrübeli olduğu izlenimi vermekte, ülkenin sorunlarına çözüm olacağı görüntüsü sunmaktadır. Bilgiç ise ekonomide Demirel'in gölgesinde kalmış görünmektedir. Kongre öncesi daha avantajlı ve hazırlıklı görünen Bilgiç'e karşı Demirel aradaki farkı kısa sürede kapatmayı başarmıştır.

27 Kasım 1964'te başlayan ve 3 gün süren kongre Türk siyasi hayatında önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Neticede sadece AP genel başkanı değil geleceğin Başbakan adayı da seçilecektir. Kongrede Bilgiç ve Demirel dışında Tekin Arıburun'da genel başkanlığa adaylığını koymuştur. Mektupla adaylığını koyan Ali Fuat Başgil ise delegelerden fazla bir destek bulamamıştır. Adaylar yaptıkları konuşmalarda delegeleri etkilemeye çalışmışlardır. Kongrenin nasıl sonuçlanacağını sinyalinin Demirel'in konuşması vermiştir. Büyük tezahürat ve uzun süre alkış toplayan konuşmada Demirel, mason olmadığını, dini bütün bir aileden geldiğini, ordu ile milleti karşı karşıya getirmeye çalışanlarla mücadele edeceğini ve ülkede yaşanan ekonomik sıkıntılara çözümler bulacağını, demokrasinin yerleşmesi için

¹⁴² Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, İnönü'nün Son Başbakanlığı**, 3. Baskı, Ankara 1992, s.219-220.

¹⁴³ Milliyet, 24 Kasım 1964.

¹⁴⁴ Milliyet, 25 Kasım 1964.

mücadele edeceğini vurgulamıştır.¹⁴⁵ Sonuçta etkili bir hitabet sanatına sahip, belirli bir vitrini olan Demirel, 29 Kasım 1964'te yap AP Genel Başkanlığına gelmiştir. Demirel 1679 oyun 1072'sini alırken Bilgiç 550 oyda kalmıştır.¹⁴⁶

Demirel, Türk siyasi tarihindeki ilklerdendir. Kendisi, ne elit bir aileden gelir ne de mülkiye ve harbiye gibi bir okuldan mezundur. Adnan Menderes gibi geniş toprak sahibi bir ailenin çocuğu da değildir. Demirel, halkın içerisinde çıkmış bir liderdir. Türkiye'de bu ilk kez görülmektedir. Demirel'in sevilmesi ve tabandan desteklenmesinin altında yatan en önemli unsur bu görünmektedir. Demirel, siyaset sahnesinde, halkın içerisinde gelen bir köylü çocuğu imajını sürekli kullanmış ve başarılı da olmuştur.¹⁴⁷

AP Genel Başkanlığına Süleyman Demirel'in seçilmesi basın, TSK ve CHP tarafından olumlu karşılanmıştır. Gürsel, karakteri sağlam, vatansever, iyi eğitim görmüş diyerek olumlu izlenimini iletmektedir.¹⁴⁸ Asker, Demirel'in AP'nin başına geçmesiyle birlikte, bu partiye karşı daha olumlu davranmaya ve İnönü hükümetlerine verdikleri açık desteği çekmeye başlamıştır.¹⁴⁹ Demirel kısa süre içerisinde AP tabanı tarafından da sevilmiş ve desteklenmiştir. Bunda Demirel'in çift taraflı söylemlerinin etkisi büyüktür. Demirel bir yandan AP'nin amblemini, halkın Demokrat Parti'ye "Demirkırat" demesinden dolayı şaha kalkmış kır at yaparak halka DP'nin devamınız mesajını vermiştir. Diğer yandan ise Tabii Senatör olarak Cumhuriyet Senatosu'nda yer alan eski MBK üyelerine, parti içerisindeki aşırıları ancak kendisinin durdurabileceğini, bu nedenle kendisini desteklemeleri gerektiğini söylemiştir.¹⁵⁰ Böylece Türk Siyasi Tarihi'nin en renkli simalarından biri olan Süleyman Demirel herkes için büyük umutlar besleyerek ve hemen hemen her kesimden destek alarak siyaset sahnesine çıkmıştır.

¹⁴⁵ Milliyet, 29 Kasım 1964.

¹⁴⁶ Milliyet, 30 Kasım 1964.

¹⁴⁷ Bora, a.g.e.,s.552.

¹⁴⁸ Cumhuriyet, 2 Aralık 1964.

¹⁴⁹ Karpat, Asker, s.251.

¹⁵⁰ T.Demirel,a.g.e.,s.45.

2.2.2. 1965 Seçimleri ve İktidara Yükseliş

Demirel, AP Genel Başkanlığına geldikten sonra ilk olarak, iktidardaki İnönü Hükümeti'nin düşürülmesini sağlamıştır. Azınlık hükümeti kuran İnönü, YTP desteğiyle, meclis çoğunluğunu sağlamaktadır. Ama artık durum değişmiş, AP'de lider değişikliğiyle birlikte önemli bir vizyon değişikliği yaşanmıştır. Demirel, yaklaşan seçim öncesi tabanının istediğini sağlamak, İnönü'nün iktidarda seçimlere girmesini önlemek istemiştir. Bu amaç mecliste yapılan bütçe görüşmelerinde hükümete verilen desteği çekmiş ve 13 Şubat 1965'te İnönü istifa etmiştir.¹⁵¹

İnönü Hükümeti'nin istifasıyla birlikte ülkeyi seçimlere götürmek amacıyla Suat Hayri Ürgüplü Başbakanlığında AP'nin büyük ortağı olduğu dört partili bir koalisyon kurulmuştur. 20 Şubat 1965'te göreve başlayan bu hükümet 10 Ekim 1965'e kadar devam etmiştir.¹⁵² Bu koalisyon hükümetinde Demirel Başbakan Yardımcısı olarak görev almıştır. Yeni Hükümet'in politikası AP'nin İkinci Büyük Kongresi'nde belirlenen ilklere dayalı olarak sağa kaymaya başlamıştır. AP, İkinci Büyük Kongresi'nde hem genel başkanını değiştirmiş hem de tüzük ve programda değişiklikler yapmıştır. Özellikle ekonomide özel sektöre destek verilmesi, devlet yatırımlarının sınırlandırılması, yabancı sermayenin ülkeye girişinin kolaylaşması gibi konularda önceki hükümetlerden farklılıklar oluşmaya başlamıştır.¹⁵³

Dördüncü koalisyon hükümeti, bir yandan liberal ekonomi politikasını benimserken diğer yandan sola karşı da, daha önceki hükümetlerden farklı olarak, sert bir tutum içersine girmiştir. Demirel, Türkiye Sanayi ve Ticaret Odaları ile Borsalar Birliği toplantısında yaptığı konuşma ileriki yıllarda sosyalizme karşı alacağı tavrı da net olarak ortaya koymaktadır. Demirel, "hükümetin sınıf mücadelesine izin vermeyeceğini ve bunu yaratmak isteyen sapık düşünceli gruplara karşı birleşmenin zamanı gelmiştir," diyerek sosyalizme karşı mücadele edeceğini açıkça ifade etmiştir.¹⁵⁴

¹⁵¹ Zürcher, a.g.e.,s.364.

¹⁵² Hikmet Özdemir "Siyasal Tarih (1960-1980)", (Ed.Sina Akşin), **Türkiye Tarihi, C.4, Çağdaş Türkiye**, 6.Baskı, İstanbul 2000, s.249.

¹⁵³ Adalet Partisi, **Tüzük ve Program, (27-29 Kasım 1964 İkinci Büyük Kongre)**, Ankara, s.51-58.

¹⁵⁴ Ahmad, Demokrasi, s. 227.

Demirel, 1965 seçim propagandasını da komünizme karşı mücadele ve İslam temalarını esas alarak yürütmüştür. Özellikle TİP'e karşı sert eleştirilerde bulunularak ülke için tehlikeli olduğu ve Moskova'dan desteklendiği vurgulanmıştır.¹⁵⁵ Demirel, seçim gezilerinde yöresel şivesini kullanmaktan çekinmemiş, halk ağzıyla konuşarak taşralı siyaset anlayışını getirmiştir. Halk kendinden olarak gördüğü Demirel'e büyük sevgi ve sempati duymaya başlamış, mitinglerinde meydanları doldurmayı başarmıştır. Demirel, “ devleti köylülük ve dinle barıştırmak amacıyla siyasette olduğunu” ifade ederek DP ve Adnan Menderes'ten daha fazla dini değerleri öne çıkaran bir siyasi anlayışı Türkiye'ye yerleştirmiştir.¹⁵⁶

10 Ekim 1965'te yapılan seçimler AP için büyük bir zafer niteliği taşımaktadır. 9.748.678 seçmenin oy kullandığı seçimlerde sonuçlar aşağıdaki gibidir.

<u>Parti Adı</u>	<u>Oy Oranı</u>	<u>Milletvekili Sayısı</u>
AP	% 52,87	240
CHP	% 28,75	134
MP	% 6,26	31
YTP	% 3,72	19
TİP	% 2,97	14
CKMP	% 2,24	11
Bağımsızlar	% 3,19	1 ¹⁵⁷

Seçimlerde en büyük pay hiç şüphesiz 450 üyeli meclise 240 milletvekili sokan AP'ye aittir. Ancak 1965 seçimlerinde dikkat çeken bir diğer parti ise İşçi Partisi olmuştur. Oyların % 2,97'sini alan TİP, meclise 14 milletvekili sokmayı başarmıştır. Bunda şüphesiz seçimlerde uygulanan “Milli Bakiye” sistemidir. Bu sistem 27 Mayıs sonrası iktidardaki partilerin gücünü kırmak amacıyla düşünülmüştür. 27 Mayıs öncesi meclislerinde iki partili bir yapı bulunmakta ve

¹⁵⁵ Milliyet, 8 Ekim 1965.

¹⁵⁶ Çavuşoğlu, a.g.m.,s.268.

¹⁵⁷ http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=5 (Erişim Tarihi: 04.12.2010)

iktidar partisinin aldığı oydan daha fazla güç elde ettiği görülmektedir. Bu durum ülkede ikiliğe ve çatışmalara sebep olmuştur. Bu nedenle küçük partilerin de temsil edilebileceği bir meclis yapısı düşünülmüştür. Bu sistem ile birinci parti mutlak hâkim olamamaktadır. Küçük partilerle uzlaşma aramak durumundadır.¹⁵⁸ 1965 seçimlerinde Milli Bakiye'ye ayrılan 133 milletvekilliği partiler arasında dağıtılmıştır. Buna göre; AP:36, CHP:32, MP:25, TİP:13, YTP:16, CKMP:11 vekillik elde etmişlerdir.¹⁵⁹ Günümüzde ise meclise girebilmek için % 10 oy almak gerekmektedir. AP, % 52 oyla 450 vekilliğin 240'nı kazanabilirken, 2007 seçimlerinde AKP ise % 46 oyla 550 vekilliğin 341'ni kazanmıştır.¹⁶⁰ Oy oranı fazla olan AP'nin meclisteki gücü daha düşük kalmıştır. 1965 seçimlerinde uygulanan sistem meclisin çok sesli olmasını sağlamış, 6 parti meclis girmiş, halkın temsilini artırmıştır. 2007 seçimleri sonunda meclis bağımsızlarla birlikte ancak dört partili olabilmıştır.

Demirel, Cumhurbaşkanı Gürsel'den hükümeti kurma görevini alarak hemen çalışmalara başlamıştır. Parti içerisindeki dengelere pek fazla dikkat edilmeden bir Bakanlar Kurulu oluşturulmuş ve Cumhurbaşkanı Gürsel'e sunularak onaylanmıştır. Parti içerisinde ise Bakanlar Kurulu listesi, sıkıntılara neden olmuştur. Demirel'in bu hükümetin geçici olduğu ve gerektiğinde değişikliğe gidileceği sözünü vermesiyle sorun çözülmüştür. 03 Kasım 1965'te Demirel mecliste hükümet programını okumuş, 11 Kasım 1965'te ise mecliste yapılan güvenoyunu 252 kabul,172 ret,10 çekimser ve 15 katılmayan ile sıkıntılı olsa da, almayı başarmış ve 27 Ekim 1965'te Türkiye Cumhuriyeti'nin 30. hükümeti göreve başlamıştır.¹⁶¹ Birinci Demirel hükümeti aşağıdaki gibidir;

Başbakan	: Süleyman Demirel
Devlet Bakanı	: Nevzat Cihan Bilgehan
Devlet Bakanı	: M. Kamil Ocak
Devlet Bakanı	: Ali Fuat Alişan

¹⁵⁸ Bahri Savcı, "1965 Milletvekili Seçimleri Üzerine Bir Analiz", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, XX/IV (1965), s.181-183.

¹⁵⁹ Milliyet, 15 Ekim 1965.

¹⁶⁰ http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=15(Erişim Tarihi: 04.12.2010)

¹⁶¹ Ahmad, Demokrasi.,s.281-282.

Devlet Bakanı	: Seyfi Öztürk
Adalet Bakanı	: Hasan Dincer
Milli Savunma Bakanı	: Ahmet Topaloğlu
İçişleri Bakanı	: M. Faruk Sükan
Dışişleri Bakanı	: İhsan Sabri Çağlıyangil
Maliye Bakanı	: İhsan Gürsan
Milli Eğitim Bakanı	: Orhan Dengiz
Bayındırlık Bakanı	: İbrahim Ethem Erdiç
Ticaret Bakanı	: Mustafa Macit Zeren
Sağlık Bakanı ve Sosyal Y.	: Vedat Ali Özkan
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Şevket Buladoğlu (AP)
Tarım Bakanı	: Bahri Dağdaş
Ulaştırma Bakanı	: Seyfi Öztürk
Çalışma Bakanı	: Ali Naili Erdem
Sanayi Bakanı	: Mehmet Turgut
Enerji ve Tabii Kaynaklar B.	: İbrahim Deriner
Turizm ve Tanıtma Bakanı	: Nihat Kürşat
İmar ve İskân Bakanı	: Haldun Menteşeoğlu
Köyşleri Bakanı	: Mehmet Selahattin Kılıç
Orman Bakanı	: Sabit Osman Avcı ¹⁶²

2.2.3. Ordu-Adalet Partisi İlişkileri

Demirel döneminde orduyla ilişkilerin her geçen gün iyiye gittiği görülmektedir. Seçimlerden sonra ordunun herhangi bir tepkisi olmamış, DP'nin devamı görüntüsü veren AP'ye karşı, 1961 seçimleri sonunda yaşanan protokollere benzer bir durum da yaşanmamıştır. Bu durumun birçok nedeni olduğu söylenebilir. Birinci olarak, orduya ilişkin söylemlerde Gümüşpala döneminin deneyimlerinden yararlandığı görülmektedir. İkincisi AP içerisindeki ılımlı kanadın, Demirel'in genel başkan olmasıyla birlikte, parti içerisinde etkin hale gelmesidir. Üçüncüsü ise

¹⁶² <http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pCabinets.aspx> (Erişim Tarihi: 24.12.2011)

Türk siyasal yaşamının geçirmeye başladığı değişimdir. Siyasette yeni yüzlerin ortaya çıktığı geniş tabanlı bir meclis yapısı dikkat çekmektedir. DP dönemlerinin iki partili yapısı gerilerde kalmıştır.¹⁶³

Türkiye’de 1965 seçimleriyle birlikte yükselen bir sol hareket görülmektedir. CHP, “ortanın solu” söylemiyle kendisine yeni bir yol çizerken İşçi Partisi ise meclise girmeyi başararak sosyalist politikaların savunuculuğunu üstlenmiştir. Sol diğer yandan dernek, cemiyet ve sendikalarla da kendini göstermekte ve yavaş yavaş sokak olayları, yürüyüş, gösteri ve eylemlerle dikkat çekmeye başlamaktadır. Ancak ordu için sol henüz bir tehdit olmaktan uzak görünmektedir. Ordu içerisinde, AP’nin tek başına iktidar olması, DP’nin devamı izlenimi vermesi, 27 Mayıs ilkelerine bağlı görünmemesi gibi nedenlerle tehdit olarak hala muhafazakâr sağ görülmektedir. Bu yüzden dönem boyunca darbe söylentileri bitip tükenmeden devam edecek, ordunun önceki yıllara göre etkisi biraz azalsa da, siyasetin içerisinde kendini hissettirecek, AP ise üzerinde hissettiği bu baskıya göre politikalarını belirleyecektir. AP’nin üzerinde devam eden bu baskı bir ihtilal fobisi şeklini alacak, orduya karşı çift taraflı söylem, bir çözüm olarak kullanılacaktır.

Nitekim Mart 1966’da Milli Birlik Grubu Demirel’e bir muhtıra verecektir. Bu muhtıradaki, ordu içerisinde 1960’tan bu yana sürekli dile getirilen konular yer almıştır. 27 Mayıs muhalefet, din istismarı, gericilik, siyasal af, gençliğin sorunları ve seçim kanunu şikâyet konularıdır. Ordu üst kademesinden bu şikâyetlere karşı herhangi bir tepki gelmemiştir. Bu da AP’nin emekli askerleri çok fazla dikkate almamasına neden olmuştur.¹⁶⁴

Demirel, bu dönem içerisinde orduyla çatışmaktan sürekli kaçınmış ve uzlaşmacı bir politika izlemiştir. Bu politika kendini Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde göstermiştir. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in rahatsızlanması ve tedavi için ABD’ye gitmesiyle başlayan süreç Gürsel’in Cumhurbaşkanlığı’ndan sağlık nedenleriyle ayrılmasıyla ve AP-CHP desteğiyle Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle son bulmuştur. Sunay, önce emekli edilmiş sonra

¹⁶³ Cizre, a.g.e.,s.65.

¹⁶⁴ Milliyet, 18 Mart 1966.

kontenjan senatörü olarak meclise girmiş ve 27 Mart 1966'da 461 oyla Cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁶⁵

Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinde 1961 seçimlerinden sonra yaşanan protokoller ve darbe girişimlerinde aldığı tutum önemli bir rol oynamıştır. Şüphesiz ki Sunay, bu tutumu sayesinde yeni bir müdahaleyi önlemiş, meclisin açık kalmasını ve iktidarın siviller tarafından yürütülmesini sağlamıştır. Bu yüzden mecliste bulunan üyelerin büyük çoğunluğunun desteğini alarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Bu sayede ordu hiçbir zorlamada bulunmadan Cumhurbaşkanı görmek istediği Sunay'ı sivillere seçtirebilmiştir. Bu durum AP için de yararlı olmuştur. Sunay'ın seçilmesi ordu içerisinde devam eden AP karşıtı havayı iyice yumuşatmış ve ihtilal olacağı söylentilerini her geçen gün azaltmıştır. Demirel, Genelkurmay Başkanlığı konusunda Sunay'ın isteğini sorarak Cemal Tural'ı getirmiş ve uyumlu çalışacağı sinyalini vermiştir. Cumhurbaşkanı Sunay ise beklentilere karşılık vermeyi başarmış ülkenin sivilleşmeye çalıştığı bir dönemde üzerine düşeni yapmıştır. Askerin sevip saygı duyduğu Sunay'ın devletin başında olması darbecileri bir süreliğine de olsa durdurmuştur. AP, bu sayede dikkatini ülkenin diğer sorunlarına vermeyi başarmış ve Türkiye bu süreçte ekonomik, sosyal, siyasi alanda hızla güçlenmeye başlamıştır. Türkiye aradığı istikrarı Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Başbakan Süleyman Demirel'in uyumlu yönetimiyle sağlamıştır.¹⁶⁶

Ordu-AP ilişkilerinin bu uyumu ülkede güçlenmeye başlayan sol hareketler nedeniyle daha da artmıştır. 1968'den sonra hızla yükselişe geçen sol hareketler çeşitli fraksiyonlarla kendini göstermeye başlamıştır.¹⁶⁷ Öğrenci olayları, grev ve protestolar ülkenin gündemini her gün meşgul etmeye başlamıştır. Ülkede rejim değişikliği talebini sokaklara yansıtan komünist ve sosyalist hareketler ordu içerisinde endişe yaratmaya başlamıştır. Rejimin bekçisi ordu, özellikle aşırı sol düşünceleri, ülke için tehdit olarak görmeye başlamıştır. Kendisi gibi düşünen bir siyasi parti de bu dönemde iktidardadır. Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın silahlı

¹⁶⁵ T.B.M.M., **Tutanak Dergisi**, C.5, 5. Birleşim, 28.3.1966.

¹⁶⁶ Cizre, a.g.e.,s.74-76.

¹⁶⁷ Kayalı, a.g.e.,s.143-152.

kuvvetlere yayınladığı ve komünistlere karşı mücadele edilmesini isteyen emirnamesi, AP'liler tarafından alkışlanmıştır.¹⁶⁸

Nitekim AP'nin 1965 Seçim Beyannamesi'nde "Hürriyet Rejimi'nin Korunması" başlığı altında, rejim karşıtlarına karşı olduğunu ve rejimin korunması için mücadele edeceğini vurguladığı görülmektedir.¹⁶⁹ 1969 Seçim Beyannamesi'nde ise "Anayasa Islahatı" başlığı altında komünizm ve anayasa dışı hareketlerle mücadele edileceği açıkça dile getirilmekte, komünizmin ülke için büyük tehdit olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca mevcut Anayasa'nın komünist hareketleri beslediği, bu yüzden değişiklikler yapılmasının zorunluluğu dile getirilmektedir.¹⁷⁰

Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın antikomünist demeçler vermesi başlangıçta AP tarafından destek görmüş¹⁷¹ ancak demeçlerin süreklilik kazanması ve iç politikaya yönelik olması rahatsızlığa neden olmuştur. Üç yıl görevde kalan Tural'ın yerine Demirel, Sunay'ın da görüşünü alarak, Memduh Tağmaç'ı getirmiştir. Ayrıca ordu içerisinde her kesimin ortak fikirde olduğu da doğru değildir. Sol hareketlere sempati duyan genç subayların varlığı bilinmektedir. Nitekim bu subaylar 1971'de harekete de geçecektir.¹⁷²

27 Mayıs'tan sonra ordunun itibarında hızlı bir yükselme yaşanmıştır. DP döneminde maddi imkânsızlık içerisinde olan subay alay konusu olurken, 1960'dan sonra gerek özlük haklarında gerekse maaşlarında yapılan iyileştirmelerle toplumda saygınlığı olan bir sınıf konumuna yükselmiştir. 1961'de Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) kurulmuş, yapılan yatırımlarla ülkede önemli bir ekonomik güç haline gelmiştir. Özellikle ordu yüksek kademesi ülkede istikrarın devamı için çaba harcamıştır. Bu yüzden Demirel yönetimindeki AP'ye karşı ılımlı bir politika gütmüşlerdir. Bu durum muhalefet tarafından zaman zaman eleştirilmiştir.¹⁷³

AP, orduya karşı uzlaşıcı politikasının bir sonucu olarak ordunun isteklerini yerine getirmekten geri durmamıştır. Ordunun talep ettiği her türlü teçhizat, silah, lojman, kışla ve eğitim olanakları bütçe elverdiği müddetçe karşılanmıştır. Ordunun isteği doğrultusunda, 27 Temmuz 1967'de çıkarılan Silahlı Kuvvetler Personel

¹⁶⁸ Cizre, a.g.e.,s.72-73.

¹⁶⁹ Adalet Partisi, **Seçim Beyannamesi**, Doğu Matbaacılık, Ankara 1965, s.8.

¹⁷⁰ Adalet Partisi, **Seçim Beyannamesi (1969)**, Doğu Matbaacılık, Ankara 1969, s.9-11.

¹⁷¹ Milliyet, 24 Ocak 1967.

¹⁷² Cizre, a.g.e.,s.73.

¹⁷³ Ahmad, Demokrasi, s.233-235.

Yasası ile rütbe yükselmeleri, hukuki durum, özlük işleri yeniden düzenlenmiştir. 31 Temmuz 1970'te ise yine askerin isteği doğrultusunda Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının hukuki durumları belirlenmiş ve Milli Savunma Bakanlığının etkinliği azaltılmıştır. Ayrıca 11 Aralık 1962'de kurulan Milli Güvelik Kurulu'nun etkinliği AP döneminde gittikçe artırılmıştır. Demirel, MGK'ye büyük önem vermekte, tavsiye niteliği taşıyan kararları etkin hale getirmektedir.¹⁷⁴ Sonuçta askerin tüm isteklerinin yerine getirilmesi ve uyum sağlanması yeterli olmamıştır. AP, korktuğu askeri müdahaleyi, yaşamaktan kendini kurtaramamıştır. 12 Mart müdahalesi karşısında AP ve lideri Demirel şaşkınlık yaşamış, askerin her istediğini yaptıktan sonra bu tavrı görmekten kırınglık duyduğunu ifade etmiştir.

2.3. Adalet Partisi'nin Politikaları

2.3.1. Ekonomi

Türkiye Cumhuriyet'inin kuruluşundan itibaren günümüze kadar gelen en önemli sorunlardan birisi ekonomi olmuştur. Her dönem iktidarlarının birinci öncelikli sorunu olan ekonomi, aslında bir Osmanlı mirasıdır. Cumhuriyet yönetimi, ilk yıllarda ekonomiye yük olan Düyun-u Umumiye'yi ve kapitülasyonları kaldırmış, İzmir İktisat Kongresi'nde kabul ettiği Misak-ı İktisadi'ye ile dışa daha az bağımlı bir milli ekonomi kurma çabasına girmiştir. Bu dönemde özel sermayenin yetersiz olması nedeniyle İş Bankası kurulmuş ve devletçi bir ekonomik anlayış benimsenmiştir. Ancak gerek ülkenin savaştan çıkması gerekse dünyadan yaşanan olaylar ekonominin sorun olmaktan çıkmasını engellemiştir. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve İkinci Dünya Savaşı, Türk ekonomisini derinden etkilemiştir.¹⁷⁵

Çok partili hayata geçişle birlikte iktidara gelen DP ise Türkiye'deki ekonomik anlayışı değiştirmiştir. Devletçi politikaları bırakan DP, liberal bir ekonomi politikası benimseyerek özel girişimciliği desteklemiştir. DP döneminde ithal ikameciliğe dayalı bir sanayileşme politikası güdülerek kalkınmanın Türk

¹⁷⁴ Cizre, a.g.e.,s.77-80.

¹⁷⁵ Korkut Boratav, "İktisat Tarihi (1908-1980), (Ed.Sina Akşin), **Türkiye Tarihi, C.4, Çağdaş Türkiye**, 6.Baskı, İstanbul 2000, s.310-335.

insanına mal edildiği görülmektedir. DP döneminde planlı ekonomiye geçişin alt yapısı oluşturulmuştur.¹⁷⁶

27 Mayıs sabahı iktidarı devralan askerlerin karşısına çıkan ilk sorun maaşların ödenebilmesi için yeterli paranın bulunmayışı olmuştur. Gürsel, bu durum karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir. DP dönemi biriken ekonomik sorunlar MBK için sıkıntı yaratmıştır. İktidarın sivillere devredilmesinden sonra Başbakan olan İnönü döneminde, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanarak uygulanmaya konulmuştur.¹⁷⁷

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda öncelikli olarak, fiyat istikrarı ile birlikte büyümeyi sağlayacak bir para politikası belirlenmiştir. Ayrıca planda, kredilerin enflasyona yol açmayacak şekilde genişletilmesi amaçlanmıştır. Planla birlikte uygulamaya geçen politikalar sonucunda 1964'te GSMH % 4,2, para arzı % 15, banka kredileri % 13 artmıştır. 1965'te de durum değişmemiş GSMH % 5,1, para arzı % 17,5, banka kredileri % 19,9 ile artmaya devam etmiştir. Para arzının artması ise enflasyona yansımış 1960'ta % 5,3, 1961'de % 2,9, 1962'de % 5,7, 1963'te % 4,3, 1964'te % 0,7 iken 1965'te % 8,9 ile büyük bir artış yaşanmıştır.¹⁷⁸ Genel olarak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bazı aksaklıklar olmasına rağmen hedeflenen düzeye ulaştığı söylenebilir. Bu planın bir kısmı AP iktidarı dönemine denk gelmektedir. AP, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı uygulamaya koyarak ekonomideki büyümeyi sürekli ve kalıcı hale getirmek istemiştir.¹⁷⁹

Önemli ekonomik kararların alınıp uygulanabilmesi için iktidarın güçlü olması gerekmektedir. AP dönemi de bu duruma güzel bir örnek teşkil eder. İstikrar ülkede ekonomik bir gelişme sağlamaktadır. Halk ise ekonomik gelişmeyle birlikte bu iktidarlara sandıklarda desteklemiştir. 1965-1971 arası Türkiye güçlü bir kalkınma dönemi yaşamıştır. Enflasyon % 5, kalkınma hızı % 7 civarındadır. Bu kalkınma hızı

¹⁷⁶ Çavuşoğlu, a.g.m.,s.269.

¹⁷⁷ Planın ayrıntıları için bkz. Devlet Planlama Teşkilatı, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)**, Ocak 1963.

¹⁷⁸ Avni Zarakoğlu, "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1965 ve 1966 Uygulama Programları ve Para ve Kredi Politikası", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, XXII/I (1966), s.861.

¹⁷⁹ Nejdet Serin, "İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, XXIII/1, (1968), 101-105.

gelişmiş ülkeleri kısıktırarak noktadadır. Ayrıca Keban Barajı, Ereğli Demir-Çelik Fabrikası, Boğaz Köprüsü gibi büyük yatırımlar bu dönemde yapılmıştır.¹⁸⁰

AP, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı¹⁸¹ ile birlikte kalkınmada sanayi öncelikli bir ekonomi modelini uygulamaya koymuştur. Böylece Türkiye’de sanayinin gelişimi için gerekli devlet destekleri artmış, ihracat yapan sanayi kollarının güçlenmesi, organize sanayi bölgelerinin oluşturulması için çalışmalar başlatılmıştır.¹⁸² Özellikle 1960’lı yıllarla birlikte ortaya çıkan “dayanıklı tüketim malları” veya yaygın adıyla “beyaz eşya üretimi” bu dönemde Türkiye’de oluşturulmaya başlanmıştır. Beyaz eşya sanayisinin oluşumu Türkiye’ye yabancı yatırımcıların girmesine katkı sağlamış ancak bu fabrikaların teknoloji ihtiyaçları ithalatla karşılanmıştır. Ayrıca sanayinin gelişmesi enerji sorununu ortaya çıkarmış ve petrol ithalatında ciddi artışlar yaşanmıştır. Bu da ithalatın artmasıyla birlikte cari açığında büyümesine neden olmuştur.

Türkiye’de ithalatın artmasıyla birlikte görülen büyük cari açıklar ise başlangıçta ekonomide olumsuz bir duruma neden olmamıştır. Bunun nedeni ise siyasi istikrarla birlikte Türkiye’ye giren dış kaynaklardır. AP döneminde dışarıdan alınan kredilerde bir artış gözlemlenmektedir. Ayrıca Avrupa’ya çalışmaya giden Türk işçisinin gönderdiği döviz de ekonomiye önemli bir katkı sağlamakta ve cari açık bu şekilde kapatılmaktadır. Bu durum siyasi istikrarsızlığın başladığı 1970’lerde değişmeye başlamış ve cari açık nedeniyle Türkiye’de döviz darlığı yaşanmıştır.¹⁸³

AP, ekonomiyle ilgili amaçlarını, seçim beyannamelerine ve programlarına yansıtarak, halka ulaştırmak istemiştir. 27-29 Kasım 1964’te yapılan İkinci Büyük Kongre’de kabul edilen programda ekonomik hedefler belirtilmektedir. Programda Türkiye’nin modern ve gelişmiş ülkeler seviyesine çıkamamış olduğu, bu amaçla ekonomide büyük hamlelere ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. Bu amaçla, özel sektörün geliştirilmesi, liberal ekonominin uygulanması, sanayi hamlesinin yapılması, planlı kalkınmanın sağlanması ve büyük yatırımlarda devletin devreye

¹⁸⁰ Çavuşoğlu, a.g.m.,s.269.

¹⁸¹ Planın ayrıntıları için bkz. Devlet Planlama Teşkilatı, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)**, Ağustos 1967.

¹⁸² Serin, a.g.m.,s.122-125.

¹⁸³ Boratav, a.g.e., s.354-356.

girmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca bu programda amaç olarak “Refah Devleti” gösterilmektedir.¹⁸⁴

1965 Seçim Beyannamesi’nde de “Refah Devleti” kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramla amacın modern, gelişmeye açık, dünya ile uyumlu bir Türkiye yaratmak olduğu dile getirilmiştir.¹⁸⁵ 27-29 Kasım 1966’da yapılan Üçüncü Büyük Kongre’de kabul edilen programda ise AP, kalkınmada yol, köprü, demiryolu, baraj gibi büyük yatırımların devlet eliyle yapılması gerektiğini vurgulanmış, özel sermayenin destekleneceği ifade edilmiş ve “Refah Devleti” kavramı burada da kullanılmıştır.¹⁸⁶

1969 Seçim Beyannamesi’nde de ekonomi önemli bir yer tutmaktadır. “Planlı Kalkınma ve Refah Devleti Stratejimiz” başlığı altında Türk ekonomisinin büyük bir büyüme gerçekleştirdiği, planlı ekonomi sayesinde “Refah Devleti” amacına ulaşılacağı dile getirilmektedir. Ayrıca sanayiye dönük ekonomik gelişmenin devam ettirileceği, ihracatın artırılması amacıyla yatırımlar yapılacağı, tarımın geliştirilmesi için kredilendirmelerin yapılacağı ifade edilmektedir.¹⁸⁷

Adalet Partisi’nin kendine hedef olarak çizdiği ve programlarına koyduğu ekonomik vitrin aslında Türkiye’de her kesimi yakından ilgilendirmektedir. Öncelikle olarak belirlenen kalkınma ekonomisi AP’nin tabanını doğrudan ilgilendirmektedir. Köylü için köye yol, elektrik ve su gelmesi, ürününün para etmesi birinci önceliktir. Küçük esnaf ve zanaatkârlıktan daha geniş ölçekli ticari işletmelere geçiş yapmak, her esnafın hayalidir. Yerli sanayici için ithal ikamesine dayalı ulusal kalkınma politikaları, dış rekabete karşı korunma, garantili iç pazar ve kamu iktisadi teşebbüslerinden ucuz mal girdisi büyük kar anlamına gelmektedir. İç pazarın canlı tutulması sanayi işçisinin ücret taleplerine olumlu yaklaşılmasını sağlamış, kentlerdeki ekonomik canlılık artmıştır. Kamu gelirlerinin altyapı yatırımlarına aktarılması inşaat sektörünü geliştirmiş ve önemli miktarda istihdam sağlamıştır.¹⁸⁸

Ekonomide görülen bu büyüme gelişim AP’nin halktan destek almasını sağlarken, askerinin de AP’ye bakışında ciddi değişiklikler görülmüştür. AP,

¹⁸⁴ Adalet Partisi, **Tüzük ve Program (27-29 Kasım 1964 İkinci Büyük Kongre)**, Ankara, s.51-58.

¹⁸⁵ Adalet Partisi, **Seçim Beyannamesi**, Ankara 1965, s.13.

¹⁸⁶ Adalet Partisi, **Tüzük ve Program (27-28-29 Kasım 1966 Üçüncü Büyük Kongre)**, Ankara, s.94-98.

¹⁸⁷ Adalet Partisi, **Seçim Beyannamesi (1969)**, Ankara 1969,s.28-38.

¹⁸⁸ T.Demirel, a.g.e.,s.281.

muhafazakâr bir sağ parti olmasına rağmen modern ve kalkınmacı bir Türkiye görüntüsü çizmiştir. Ancak ülkede yaşanan siyasi gelişmeler bu ekonomik tablonun değişmesine ve ülkenin siyasi krizlere sürüklenmesine neden olmuştur.

2.3.2. Dış Politika

2.3.2.1. AP Öncesi Dış Politika

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren, çizgilerini kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün belirlediği, iki temel esasa dayalı bir dış politika anlayışını ortaya koymuştur. Birincisi, uluslar arası alanda Misak-ı Milli sınırları ve ulus devleti savunma stratejisi, ikincisi ise yeni Türk Devleti'nin batıya karşı bir alternatif değil batının içersinde yer alma anlayışıdır. Bu nedenle “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” anlayışı ile hareket edilmiş, Cumhuriyetin yüzü batıya dönük olmuştur. Yeni devlet kendine batıyı örnek almış, Batıcılık resmi bir ideoloji olmuştur. Türkiye, batının özellikle demokratik yapısını örnek almayı kendine hedef olarak belirlemiştir.

Lozan sonrasında Türkiye, dış politikada, Osmanlı borçlarını ve sınır sorunlarını çözümlenmeye odaklanmıştır. Dünyada dengelerin değiştiği 1930'larda ise doğu ve batı sınırlarının güvenliğini sağlamak amacıyla ittifaklar yapmayı tercih etmiştir. 1934'te Balkan Antantı, 1937'de ise Sadabat Paktı bu amaçla yapılmıştır. 1936'da ise Möntrö Boğazlar Sözleşmesi'yle boğazların denetimini eline almayı başarmıştır.¹⁸⁹

Türkiye, Atatürk döneminde izlediği dış politika anlayışıyla, uluslar arası alanda, saygın, sözüne güvenilir, ilkeli, tarafsız, eşitlikçi, barışçı bir devlet konumuna yükselmeyi başarmıştır. Ancak Atatürk'ün ölümünden sonra dış politikada bazı sapmaların ortaya çıktığı görülmektedir. İsmet İnönü 1939'da İngiltere ve Fransa ile bir ittifak anlaşması imzalayarak hem Sovyet Rusya hem de Almanya'da hayal kırıklığına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı boyunca izlenen zikzaklı dış politika Türkiye'yi savaş dışında bırakmakta başarılı olurken ancak savaş sonrası Türkiye'nin yalnızlaşmasına ve Sovyet tehdidine maruz kalmasına neden

¹⁸⁹ Hasan Duran, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Dış Politika Anlayışı ve İlkeleri”, (Ed. Mustafa Bıyıklı), **Türk Dış Politikası, Cumhuriyet Dönemi, C.1**, İstanbul 2008, s.35.

olmuştur. Buna karşı Türkiye kendisine Atlantik ötesinden bir dost bularak ABD ile yakınlaşmıştır.¹⁹⁰

ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan süper güç olarak çıkmış, kendisine rakip olan Sovyetler Birliği ve ideolojisi komünizme karşı büyük bir mücadele başlatmıştır. Dünya bu dönemde ABD liderliğinde Batı Bloğu ile Sovyetler Birliği liderliğindeki Doğu Bloğu arasında başlayan soğuk savaşı yaşamaya başlamıştır. Sovyet tehditlerine maruz kalan Türkiye ise Batı Bloğunda yer alarak aradığı desteği fazlasıyla ABD'den almayı başarmıştır.

Nisan 1946'da Amerikan Savaş Gemisi USS Missouri'nin İstanbul'a gelmesi ABD-Türkiye yakınlaşmasının bir simgesi olurken Sovyetler Birliği'ne de iletilen bir mesaj olmuştur. Türkiye, 1947'de ise Truman Doktrini ve hemen ardından gelen Marshall yardımlarından yararlanmıştır. Kore Savaşı'nda (1950-1953) ise Türkiye, ABD ve Birleşmiş Milletler yanında yer alarak Kore'ye bir alay asker göndermiş bu sayede 1952'de Sovyet tehdidine karşı Batı Avrupa ülkelerini korumak amacıyla kurulan, NATO'ya üye olmuştur. 1954'te ABD, İncirlik Hava Üssünü kullanma iznini alarak askeri varlığını Türkiye'ye yerleştirmiş, 1955'te Türkiye CENTO'ya üye olmuştur. Kısa sürede ABD-Türkiye ilişkileri gelişmiş, ABD'li askeri ve sivil uzmanlar Türkiye'ye gelmeye başlamıştır.¹⁹¹

Türkiye'de gerek CHP gerekse DP iktidarında ABD yanlısı politika devam etmiştir. 27 Mayıs'ta ise ihtilalciler hemen NATO ve CENTO'ya bağlılıklarını bildirmişlerdir. Türkiye, Batı Bloğunun güney kanadında yer alan stratejik öneme sahip ayrılmaz bir NATO üyesi haline gelmiştir. Hükümetler değişmiş ancak dış politika değişmemiştir. Ancak belli zamanlarda ABD ve Batı ile Türkiye arasında sorunların yaşandığı görülmektedir. Bu sorunlardan birisi Kıbrıs olmuştur.

Kıbrıs, Osmanlı döneminde İngiltere'ye verilmiş, Lozan'da adanın İngiltere'ye ilhakı onaylanmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere büyük güç kaybı yaşamış, pek çok sömürgesini kaybetmiştir. Bu süreçte adada bulunan Rumlar da bağımsızlık hareketlerine başlamış ve adanın Yunanistan'a

¹⁹⁰ Nevin Yurdsever Ateş, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikaları", (Ed. Mustafa Bıyıklı), **Türk Dış Politikası, Cumhuriyet Dönemi, C.1**, İstanbul 2008, s.57-59.

¹⁹¹ İdris Bal, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne Yönelik Dış Politikası ve İlişkiler", (Ed. Mustafa Bıyıklı), **Türk Dış Politikası, Cumhuriyet Dönemi, C.1**, İstanbul 2008, s.368.

bağlanması için mücadele etmiştir. Ancak adada yaşayan Türkler Yunanistan'a bağlanmayı istemeyerek mücadelelerini başlatmışlardır. Türkiye, başlangıçta bu davaya sıcak bakmamış ve statükocu bir anlayışla adanın İngiltere'ye ait olduğunu savunmuştur. DP döneminde dışişleri bakanı olan Fuat Köprülü "Bizim Kıbrıs diye bir meselemiz yoktur" şeklinde bir demeç vererek Kıbrıs konusundaki Türk dış politikasını açıklamıştır.¹⁹²

İngiltere ise adanın elinden çıkmasını engellemek amacıyla Türkiye'yi de sorunun içerisine dâhil etmiş, Zürih ve Londra Anlaşmaları'yla Türk ve Rumlardan oluşan Kıbrıs Devleti'nin 16 Ağustos 1960'ta kuruluşu tamamlanmıştır. Türkiye artık Kıbrıs'ın garantörü ve Türklerin koruyucusu olmuştur.¹⁹³

27 Mayıs sonrası kurulan İnönü hükümetlerinin dış politikada iki önemli sorunu olmuştur. Bunlardan birincisi Küba Füze Krizi diğeri ise Johnson Mektubu'dur. 1962'de Sovyetlerin Küba'ya füzeler yerleştirmesi ve ABD tarafından tepki gösterilmesiyle dünya bir Nükleer Savaş tehdidi karşısında kalmıştır. Ekim 1962'de Sovyetler Birliği Küba'daki füzelerin kaldırılması karşılığında Türkiye'de yer alan Jüpiter Füzelelerini sökmeyi kabul etti. Böylece nükleer kriz sona ermiş oldu. Ancak bu kriz gösterdi ki Türkiye, ABD tarafından pazarlık masalarında kullanılabilecek bir ülke durumundadır. Ayrıca Türkiye'nin güvenliği ABD güvenliği karşısında önemsiz kalmıştır. Bu durum ülkede özellikle güçlenmeye başlayan sol hareketler içerisinde tepkiye neden olmuş, ABD'nin dostluğu kamuoyunda sorgulanır hale gelmiştir.¹⁹⁴

Kıbrıs'ta yaşanan olaylar, Rumların Türklere saldırılarının artması ve silahlanma kararı alması üzerine Türkiye, Kıbrıs'a müdahalede bulunma kararı aldığı açıklayarak hazırlıklara başlamıştır. Bu karar karşısında Yunanistan'da da savaş hazırlıklarının başlamadığı görülmektedir. ABD, iki NATO üyesi ülkenin bölgede bir savaşa girmesini çıkarları açısından sakıncalı görerek müdahalede bulunmaya karar vermiştir. 5 Haziran 1964'te ABD Başkanı Johnson Başbakan İnönü'ye diplomatik nezaketler dışında yer alan ifadelerle ve tehditler içeren bir mektup yazmıştır.

¹⁹² Faruk Sönmezoglu, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kıbrıs Politikası (1945'den Günümüze), (Ed. Mustafa Bıyıklı), **Türk Dış Politikası, Cumhuriyet Dönemi, C.2**, İstanbul 2008, s.270-271; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, İstanbul 1995, s.741-742.

¹⁹³ Uçarol, a.g.e.,s.747-750.

¹⁹⁴ Bal, a.g.e.,s.370-371.

Kamuoyunda “Johnson Mektubu” olarak bilinen mektup Türk-ABD ilişkilerinin soğumasına İnönü’nün yeni ortaklar aranacağı mesajını vermesine neden olmuştur. Mektuptan Türk kamuoyu, 1966 yılında haberdar olmuştur. İçişlerine müdahale anlamına gelen mektup kamuoyunda tepkiyle karşılanmasına ve Amerikan düşmanlığının artmasına neden olmuştur.¹⁹⁵ İşte böyle bir ortamda AP iktidara gelerek dış politikada söz sahibi olmuştur.

2.3.2.2. AP’nin Dış Politikası

AP, iktidara geldiği dönemde Kıbrıs’ta yaşanan olaylar sonucu kamuoyunda ABD karşıtı bir hava oluşmaya başlamıştır. ABD’nin tutumu Türkiye’nin bugüne kadarki politikalarını gözden geçirmesine neden olmuştur. Türkiye, 18 Aralık 1965 tarihinde, Kıbrıs’ta müdahale hakkının kullanımıyla ilgili, BM Genel Kurulu’nda yapılan bir oylamada hem Batı Bloğu içerisinde hem de dünyada yalnız kaldığını görmüş ve kimseden beklediği desteği alamamıştır. Bu nedenle Türkiye’nin bu dönemde dış politikasında değişimler görülmektedir. Türkiye tek yönlü politikadan çok yönlü politikaya geçmeye başlamıştır.

Bu dönemde uluslar arası alanda da değişimler yaşanmaktadır. İki kutuplu dünyadan gevşek iki kutuplu dünyaya geçiş başlamıştır. Batı Avrupa ülkeleri ABD’den daha bağımsız hareket etmeye başlamış, Fransa NATO’nun askeri kanadından çekilmiştir. Üçüncü Dünya ülkelerinin sayısı giderek artmış ve bir üçüncü blok oluşmuştur. Türkiye de buna paralel olarak Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Diğer yandan daha önce ilgisiz kaldığı üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışan Türkiye, 1967’deki Arap-İsrail Savaşı’nda (6 Gün Savaşı) toprak ilhaklarını tanımayacağını bildirerek Arap yanlısı ve İsrail karşıtı bir politika izlemiştir.

Türkiye’de sol hareketlerin güçlenmesi neticesinde ABD karşıtlığı artarak devam etmiş, 15 Temmuz 1968’de İstanbul’a gelen, ABD 6.Filo askerleri boya

¹⁹⁵ Yurdsever Ateş, a.g.e.,s.63.

tabancalarıyla boyanarak protesto edilmiştir. Bu protestolar sırasında istenmeyen olayların yaşanması kamuoyundaki tepkiyi daha da artırmıştır.¹⁹⁶

Türkiye-ABD ilişkileri ABD Başkanı Nixon döneminde yaşanan Afyon Krizi'yle sıkıntılı bir döneme girmiştir. Nixon, başkanlık seçim kampanyasında uyuşturucuyla mücadeleyle önem vererek, ABD'ye gelen uyuşturucu trafiğini engelleyeceğine dair söz vermiştir. Türkiye'yi de bu konuda suçlayan Nixon, haşhaş üretiminin azaltılmasını istemiştir. Oysa ABD'ye uyuşturucu Türkiye üzerinden değil Taylan-Burma-Laos bölgesinden gelmektedir. Ancak buna rağmen ABD baskısını artırmış ve uyuşturucu üretiminin azaltılmaması halinde yardımların kesileceği tehdidinde bulunmuştur. Nitekim AP hükümeti Ekim 1970'te aldığı kararla haşhaş ekimini sınırlandırmıştır.¹⁹⁷

Türkiye-ABD ilişkilerinin eski seviyesinden uzak olması Menderes döneminden başlayarak yeni bir arayışın başlamasına neden olmuştur. Yüzyü batıya dönük olan Türkiye'nin aradığı destek Avrupa'dan gelmiştir. 31 Temmuz 1959'da AET'ye ilk başvuruyu yapan Türkiye, 12 Eylül 1963'te imzalanan ve 1 Ocak 1964'te yürürlüğe giren Ankara Anlaşması'yla "ortak üye" statüsü kazanmıştır. AET, Türkiye'yi hemen "tam üye" yapmamış "ortak üye" olarak Türkiye'nin hazırlanmasını sağlamak istemiştir. Bu anlaşmayla Türkiye, AET ile ekonomik entegrasyona girebilmesi için hazırlanacaktır. AET, Türkiye'ye ticari, ekonomik ve mali destekler sağlamış ve dış yardımda bulunmuştur. Anlaşma Türkiye için bir balayı niteliği taşımış, tarım ürünlerinin ihracında kolaylıklar elde etmiştir. Türk ekonomisinin bu dönemde büyümesi ve güçlenmesinde AET desteğinin de önemli bir rolü olmuştur.¹⁹⁸

Sonuçta, AP iktidarı dönemi, içte ve dışta Türkiye'nin güçlendiği, yeni dış politikaların üretildiği, Üçüncü Dünya ülkeleriyle yakınlık kurulduğu, ABD'ye bağımlılığın azaldığı, ekonominin büyüdüğü bir süreçtir. Bu süreç bir şekilde sonlandırılarak bölgesinde önemli bir güç haline gelmekte olan Türkiye'nin siyasi çalkantılarla önünün kesilmesiyle sonlanacaktır.

¹⁹⁶ Yurdsever Ateş, a.g.e.,s.64-65.

¹⁹⁷ Bal, a.ge.,s.374.

¹⁹⁸ Ramazan Gözen, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti-AB İlişkileri ve Politikaları: Asimetrik Konumlar ve Algılamalar Süreci (1950'lerden Günümüze)", (Ed. Mustafa Bıyıklı), **Türk Dış Politikası, Cumhuriyet Dönemi, C.2**, İstanbul 2008, 211-213.

2.3.3. Kamu Yönetimi

Adalet Partisi, kuruluşundan itibaren liberal ekonomi modelini benimseyen bir parti olmuştur. Bu nedenle kamu yönetiminde de liberal politikalar uyguladığı görülmektedir. Her şeyden önce devlet hizmetinin vatandaşa daha iyi sunulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Demokrat Parti gibi devletin halka hizmetini esas alan politikalar gütmüştür. Bu amaçla devletin küçülmesi ve daha işlevsel hale gelmesi gerektiği savunulmuştur. Yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması ve sorunların daha hızlı çözülmesi amaç edinilmiştir. Hantal devlet yapısının ve ağır işleyen bürokrasi eleştirilmiştir.

27-29 Kasım 1964 kongresinde parti programında düzenlemeler yapan Adalet Partisi, “Amme İdaresi” başlığı altında kamu yönetimi ile ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Adalet Partisi, özellikle personel rejiminde yenilikler yapılması gerektiği üzerinde durmuştur. Devlet personeli olabilmek için belli şartlar aranması ve sınav sisteminin getirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca hizmetin daha iyi yapılabilmesi amacıyla, devlet memuru olması şartı aranmadan, işinde başarılı idareci, teknisyen ve uzmanında kısa süreli de olsa devlette görev alması gerektiği değinilmiştir. İşlerin gecikmesine neden olan ağır bürokrasinin de hızlanması amacıyla sorumluluk almaktan çekinen ve işleri başkalarına havale eden personelinde hızla değişmesi parti programında yer almıştır.¹⁹⁹

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 30. hükümet programını sunan Demirel, kamu yönetimi konusuna da yer vermiştir. Demirel, kamu yönetiminin hantal bir yapıda olduğunu, devlet işlerinin ağır yürüdüğünü ve vatandaşın işlerinin aksadığını ancak buna karşılık bütçenin önemli bir kısmının kamu masraflarına ayrıldığını ifade etmiştir. Demirel, görevini layıkıyla yerine getiren memurların ödüllendirilmediği, amirlerin partizan bir şekilde hareket ettiğini, bu durumda memurlar üzerinde moral çöküntüsüne neden olduğu belirtmiştir. Kamu yönetiminde büyük reforma girişileceği, idareyi ve idare metotlarını değiştireceklerini, kırtasiyeciliğin kaldırılacağını, liyakate önem verileceği söyleyen Demirel, daha az memurla daha

¹⁹⁹ Adalet Partisi, **Tüzük ve Program (27-29 Kasım 1964 İkinci Büyük Kongre)**, Ankara, s.69.

fazla hizmetin vatandaşa ulaştırılacağını ve kamuda tasarruf sağlanacağını ifade etmiştir.²⁰⁰

Demirel, 1969 seçimlerinden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde sunduğu 31.hükümet programında da kamu yönetimine yer vermiştir. Demirel, kamu hizmetinde benzer aksaklıklardan bahsettikten sonra 14 maddelik bir reform paketini açıklamıştır. Aslında bu program Adalet Partisi'nin 1969 Seçim Beyannamesi'nde de yer almıştır.²⁰¹ Demirel'in kamuda yapmayı planladığı yenilikler şunlardır;

1. Kanunların uygulanmasında vatandaş işlerinin görülmesinde yetki ve görevlerin Bakanlar Kurulunda toplanması yerine karar yetkileri iş bölümü esasına göre ilgili Bakanlıklara bırakılacaktır.

2. Hizmetlerin vatandaşın ayağına götürülmesi bakımından işlerin merkezde toplanması yerine illerde hatta ilçelerde devlet teşkilatının vatandaş ihtiyacı ile teması üzerinde neticelendirilmesine çalışılacaktır.

3. Bakanların yetkileri altında bulunan teşkilatın idaresinde başlıca amir durumundaki yüksek dereceli memurları seçmek hususunda takdir yetkileri Anayasanın icabına uygun olarak kabul edilecek. Bakanın müsteşar ve genel müdür gibi doğrudan doğruya kendi sorumluluğu ile alakalı görevlerde çalışanları değiştirebilmek yetkisini bu derecelerdeki memurların müktesep maaş haklarını mahfuz tutma esası ile bağdaştıran bir tatbikata gidilecektir. Danıştay kararlarıyla bugün memurun muayyen memuriyette kalma teminatı haline getirilen subjektif hakları sadece müktesep hakların korunmasına inhizar edecektir.

4. Lüzumsuz yazışmalara mahal vermeyecek usuller tatbik edilecek kanunlarda açıkça tasrih edilmiş sınırlama olmadıkça vatandaş haklarını keyfi şekilde daraltıcı bir takdir yetkisi hiçbir idare kademe için kabul edilmeyecektir.

5. Kanuna aykırılığı yetkili mercilerin kararıyla sabit olmuş konularda hataların düzeltilmesinden kaçınılmayacak vatandaşları mutlaka mahkemeye başvurmadıkça hakkını alamayacak yollara sürüklemeyi marifet sayan zihniyete son verilecektir.

²⁰⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB30.htm> (Erişim Tarihi:05.01.2013)

²⁰¹ Adalet Partisi, **Seçim Beyannamesi (1969)**, Ankara 1969,s.22-23.

6. Memurların mesleki bilgi ve ahlaki vasıflarını takviye ve teşvik edecek Devlet idaresinin bilgi ve fazilet disiplini içinde kamu hizmetlerini daha tesirli seviyeye çıkaracak yetiştirme mükâfat ve müeyyideler sistemleri konulacaktır.

7. Yurt içinde ve yurt dışında temsil birliği sağlanacak valilerin kaymakamların ve büyük elçilerin hizmetlerin görülmesinde genel koordinasyonu sağlayacak ve devletin gözü kulağı olacak şekilde yeterli yetkilerle teşhisi cihetine gidilecektir.

8. Kalkınma Planının hazırlanmasında ve uygulanmasında mahalli idarelere düşecek görevleri karşılayacak şekilde mahalli idareler yetki, sorumluluk ve kaynaklarla teçhiz edilecektir.

9. Plan uygulamasında edinilen tecrübeler göz önünde tutularak, planlı kalkınmanın Devlet bünyesine uygunluğunu sağlayacak tedbirler alınacaktır. Böylece idari bünye ve mevzuat planlı kalkınmanın icaplarına cevap verir hale getirilecektir.

10. Başbakanlığa bağlı üniteler yeniden düzenlenecektir.

11. Bakanlık kuruluşları yeniden düzenlenecektir. Bu düzenlemede Türkiye'nin gelecek yıllardaki ihtiyaçları göz önünde tutulacak hizmet tekerrürleri yetki tedahülleri ve bunların doğurduğu israf önleneyecektir.

12. Bakanlar kurulunun yetki ve görevleri yeniden düzenlenecektir.

13. Finansman kuruluşlarının görev yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenecektir.

14. Kamu iktisadi teşebbüslerinin daha rasyonel çalışır hale getirilmesi için girişilen yeniden düzenleme çalışmalarına devam olunacaktır.²⁰²

Adalet Partisi, ekonomik kalkınmanın başarılı bir kamu yönetimiyle olacağına inanmaktadır. Bu nedenle parti ve hükümet programlarıyla seçim beyannamelerinde benzer noktalara vurgu yapılmaktadır. Kamu kaynaklarının daha iyi kullanılması, kamuda tasarrufa gidilmesi, bürokrasinin azaltılması, devletin daha etkin bir şekilde çalışmasının amaç edinildiği görülmektedir. Bu sayede vatandaşların önlerindeki bürokratik engellerin kalkacağı, işlemlerin daha kolay ve

²⁰² <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP31.htm> (Erişim Tarihi: 05.01.2013)

hızla yapılacağı öngörülmektedir. Adalet Partisi'nin kamuda amaçladığı bu düzenlemeler ülkede yaşanan siyasi olaylar ve birçok nedenden dolayı tam olarak uygulanamamıştır. Türkiye'de iktidara gelen hükümetlerinde kamuda benzer amaçlar ortaya koyduğu ve istenilen başarıya tam anlamıyla ulaşamadığı bilinmektedir.

2.3.4. Milli Eğitim

XX. yüzyılda modern devletler nitelikli işgücünün ülke kalkınmasındaki önemini görmüş ve eğitime verilen önem tüm dünyada artmıştır. Kalkınmanın en önemli ayaklarından birisi de eğitimidir. Bu nedenle Adalet Partisi'nin eğitim ile ilgili politikalarına bir göz atmak faydalı olacaktır.

Adalet Partisi'nin 27-29 Kasım 1964 yılında yaptığı kongrede yayınladığı parti programında eğitime de yer verilmiştir. Programda eğitim politikası hakkında fazla fikir vermese de bazı temel noktalara değinildiği görülmektedir. Eğitimin ülkenin demokratikleşmesinde ve kalkınmasında önemli bir rolü olduğunu belirtilirken üniversite ve yüksek öğretimin geliştirilmesi için laboratuvar ve kütüphane sayısının artırılması gereği üzerinde durulmuştur. Ayrıca eğitimin sadece okul hayatında değil, her alanda yaygınlaşması gerektiği dile getirilerek kültürel faaliyetlerinde artırılmasının önemi üzerinde durulmuştur. Eğitimin her vatandaşa eşit şartlarda verilmesi gerektiği belirtilerek “sosyal adalet” ilkesi vurgulanmıştır.²⁰³

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 30.hükümetin programını sunan Demirel, Adalet Partisi'nin eğitim politikası hakkında daha ayrıntılı bilgi vermektedir. Demirel, temel eğitimin yaygınlaşması ve okur-yazar oranının artırılması için okullara önem verileceğini ifade etmektedir. Demirel, esas olarak mesleki ve teknik eğitim üzerinde durmakta, bu okullardan yetişecek teknik elemanların sanayileşme için son derece önemli olduğunu vurgulamaktadır.²⁰⁴

27-29 Kasım 1966 yılındaki kongrede yayınlanan programda ise eğitim konusunun biraz daha fazla yer aldığı görülmekte ve Adalet Partisi'nin eğitim politikası hakkında fikir vermektedir. Programda milli eğitimin önemi üzerinde durulmuş hür ve demokratik bir sistemin devamı için seviyeli, karakterli, faziletli,

²⁰³ Adalet Partisi, **Tüzük ve Program (27-29 Kasım 1964 İkinci Büyük Kongre)**, Ankara, s.64-65.

²⁰⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB30.htm> (Erişim Tarihi:05.01.2013)

ahlaklı, kültürlü ve geniş görüşlü bireylerin yetişmesi gerektiğine değinilmiştir. Ayrıca fen bilimlerinin yanında sosyal bilimlere de önem verileceği, milli tarih bilincinin oluşturulacağı ifade edilmiştir. Gençliğin eğitime önem veren programda izcilik, gençlik kulüpleri ve dernekler, fikir kulüpleri, öğrenci dernekleri gibi alanlarda gençliğin sosyal ve kültürel gelişiminin artırılması amaçlanmaktadır. Programda üniversite eğitiminin artırılması üzerinde de durulduğu görülmekte ve batı standartlarında yüksek öğretim sağlanacağı ifade edilmektedir. Halkın kültürel gelişimini sağlamak amacıyla kütüphane, müze, tiyatroların artırılacağından bahsetmektedir.²⁰⁵

Adalet Partisi'nin eğitim politikası hakkında fikir edinebilmek için İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na(1968-1972) bakmakta yarar vardır. Planda öncelikle eğitim ilkeleri ve mevcut durum hakkında bilgi verilmiştir. Eğitimin okul içersine dönük, çevre ve iş hayatıyla ilişkisinin sınırlı olduğu dile getirilmektedir. Erkek ve kız teknik eğitiminin fonksiyonel olmaması ve mezunlarının yeterince iş hayatına girememesi, başarılı öğrencilerin yükselmesini sağlayan bir sistemin yokluğu, yeterli sayıda yurt ve burs imkânlarının oluşturulamaması, öğretmen sayısındaki yetersizlik, öğrenci başarı oranında yaşanan düşme, yüksek öğretimde yaşanan kadro sorunları planda yer alan sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁶

Planda yer alan eğitim politikalarına bakıldığında Adalet Partisi'nin programlarında yer alan konulara değinildiği ve çözüm önerileri getirildiği görülmektedir. İlkokulların yaygınlaşması, müfredatının kitap dışında uygulamalarla zenginleştirilmesi, yatılı bölge okullarının sayısının artırılması, ortaokulların yaygınlaşması ve sınıflardaki yoğunluğun azaltılması planlanan hedefler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca lise öğretimine ve özellikle teknik liselere özel önem verildiği, müfredatının güncelleştirileceği, çevre ile uyumlu, sanayinin teknik eleman ihtiyacını karşılayacak bir seviyeye getirileceği planlanmaktadır. Yüksek öğretimde ise yaşanan öğretim üyesi azlığı ve buna bağlı olarak yeni üniversitelerin açılmaması sorununa çözümler aranmıştır. Öncelikle yüksek okulların açılması ve burada yeterli sayıda öğretim üyesi yetiştikten sonra ise üniversitelerin taşralara

²⁰⁵ Adalet Partisi, **Tüzük ve Program (27-28-29 Kasım 1966 Üçüncü Büyük Kongre)**, Ankara, s.114-119.

²⁰⁶ Devlet Planlama Teşkilatı, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)**, Ağustos 1967, s.158-162.

açılması amaçlanmaktadır. Ayrıca yurt dışına doktora programları için öğrencilerin gönderilmesi ve bu sayede yetişmiş akademisyen kadrosunun oluşturulması amaçlanmıştır.²⁰⁷

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın eğitime ait sonuçları incelendiğinde ise olumlu bir gelişmenin olduğu söylenebilir. Bölgeler arasındaki farklarda azalma, okullaşma oranında artma görülmektedir. Fakülteler dışındaki yüksek öğretimde gelişme görülmektedir. Ancak eğitim kademeleri ve türleri arasında sistem bütünlüğünün olmadığı, sosyoekonomik farklılıklar gösteren iller arasında bir dengelemenin gerçekleşmediği, kız ve erkek öğrencilerin eğitim hakkından eşit şekilde yararlanamadığı, kırsal kesime eğitim hizmetinin daha az götürüldüğü, ortaöğretimde mesleki ve teknik eğitimden çok genel eğitime daha çok önem verildiği görülmüştür. Özellikle hükümet ve parti programında ortaya konulan hedeflerde çok başarılı olunamadığı, özellikle mesleki ve teknik eğitimin yaygınlaştırılması hedefinin tam olarak tutturulamadığı görülmektedir.²⁰⁸

²⁰⁷ a.g.e.,s.163-170.

²⁰⁸ Demirali Yaşar Ergin, "Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları Döneminde Türkiye'de Eğitimin Gelişimi" **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, XV/I (1982), s.320-321.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ADALET PARTİSİ'NİN DÜŞÜŞÜ

3.1. Sorunlar ve Çözümler

3.1.1. AP'de Yaşanan Sorunlar

Adalet Partisi, kuruluşuyla birlikte aslında sağın toplandığı bir koalisyon partisi görüntüsü çizmektedir. AP, dinsel kaynaklı normlara dayalı bir siyasal ve toplumsal düzen kurma hayali içerisinde olan İslami kesimler, etnik milliyetçilik içerisinde olan Türkçüler, Türklüğü ve İslamı bir arada tutan Türk-İslam sentezcileri, milletin haklarının en iyi demokratik bir ortamda savunulacağını düşünen liberal demokratlardan oluşan bir parti durumundadır.²⁰⁹

AP, içerisinde Nurcuların önemli bir etkinliği olduğu bilinmektedir. Nurcular 1973 seçimleri hariç (ki bu seçimlerde MNP ve devamında kurulan MSP'ye oy vermişlerdir) AP'yi desteklemişlerdir. Diğer bir İslami grup olan Süleymancılara da AP taraftarı oldukları bilinmektedir. Bu iki İslami grubun AP'ye verdiği desteğin en önemli nedeni CHP'nin karşısında yer alan en önemli güç olmasıdır. İslami çevreler AP'yi eleştirmekle beraber desteklemeye devam edeceklerdir. Onlar için CHP'nin iktidar olamaması daha önemli görünmektedir.²¹⁰ Parti içerisinde Türkçü anlayışa sahip Fethi Tevetoğlu, Türk- İslam sentezcilerinden Osman Turan, Osman Yüksel Serdengeçti gibi isimlerin etkinliği bilinmektedir. Ayrıca Alpaslan Türkeş'e yakınlığıyla bilinen Gökhan Evliyaoğlu da parti içerisinde önemli bir isimdir.²¹¹

AP'nin bir diğer özelliği ise 27 Mayıs karşı olanların bir araya geldiği bir siyasal parti görünümünde olmasıdır. Bu nedenle parti içerisinde farklı gruplar ve dengeler bulunmaktadır. Demirel, Genel Başkan olduktan sonra bu gruplarla mücadele içerisinde olmuş ve parti içerisindeki hâkimiyetini artırmak istemiştir. Ancak Demirel ilk yıllarda partisine çok fazla hâkim olamamıştır. Bunun en güzel kanıtı, diğer bölümde bahsedildiği gibi, kurulan ilk hükümette yaşanan güvenoyu krizidir. Demirel'in parti içi dengeleri bir kenara bırakarak hazırladığı hükümet

²⁰⁹ Tanel Demirel, "Adalet Partisi", (Ed.Murat Yılmaz), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.7, Liberalizm**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.548.

²¹⁰ Kayalı, a.g.e.,s.140-141.

²¹¹ T.Demirel, a.g.e.,s.52-53.

listesi, parti içerisinde tepkilere neden olmuş, hükümetin geçici olacağını ve ilerde değiştirileceği sözü verildikten sonra güvenoyu alınabilmiştir.

AP, kuruluşundan itibaren bir liderlik sorunu yaşamıştır. Bunun en önemli nedeni ise DP'nin devamı olmasıdır. AP tabanı, DP'li liderlerinin hapiste olduğunu ve biran evvel özgürlüklerine kavuşmaları gerektiğini düşünmektedirler. Bu yüzden Demirel'in liderliğinin oturması gerekecektir. Demirel ise kendi örgütünü kurarak partiye tam anlamıyla hâkim olmaya çalışacaktır. AP içerisindeki gruplar buna direnecek ve iç çekişmeler ortaya çıkacaktır.²¹²

Parti içerisinde en önemli hizbi ise Bilgiç grubu oluşturmaktadır. 1964'teki kongrede Demirel karşısında yenilgiye uğrayan Sadettin Bilgiç, parti ve teşkilat içerisinde etkinliğini ve önemini korumaktadır. 1965 seçimlerinden sonra kurulan hükümette yer alamamış olması partide huzursuzluk yaratmış ve Demirel'in parti içerisindeki en büyük muhalifi olarak kalmıştır. Mehmet Turgut, Ferruh Bozbeyle gibi parti içerisinde etkin isimlerle de birlikte hareket eden Bilgiç, Demirel'i 1966 Kongresi'nde yenilgiye uğratmak istemiştir. Bilgiç grubu, Demirel'i parti içi demokrasiyi ortadan kaldırıp tek adam olmakla ve bir çıkar şebekesi kurmakla suçlamışlardır. Bilgiç grubuna göre, partinin kuruluş felsefesi bozulmuş, devlet ve partide liyakat ve yetenek değil, lidere yakınlık ve dalkavukluk aranır olmuştur.²¹³

Demirel'e yapılan bir başka eleştiri ise sokakta öğrenci ve işçi olaylarına karşı aldığı tavidir. Demirel, bu eylemlere karşı, DP çizgisinin dışında, hoşgörülü davranmakta ve 1961 Anayasasının getirdiği özgürlük ortamından herkesin yararlanması gerektiğini dile getirmektedir.²¹⁴ Demirel, "Hürriyetlerin kullanılmasından tedirgin olmayacağız. Yürüyüş hürriyeti, hürriyet olarak kabul edilmiş mi? Edilmiş. Bırakın yürüsün neden tedirgin olalım? Kim istiyorsa yürüsün, biz bir tek şeye dikkat ederiz. Yürüyüş namı altında yağmanın, gaspın ve tahribin yapılmaması." diyerek görüşünü belirtmektedir.²¹⁵

27 Kasım 1966'da toplanan Üçüncü Büyük Kongre'de muhalifler hayal kırıklığına uğramışlar, Demirel rakibi Kadri Eroğlan'ın 175 oyuna karşılık 1239 oy alarak büyük bir zafer kazanmıştır. Demirel bu kongrede, Osman Turan'ın

²¹² Ahmad, Demokrasi, s.284.

²¹³ T. Demirel, a.g.e.,s.57.

²¹⁴ Milliyet, 23 Şubat 1968.

²¹⁵ T.Demirel, Adalet, s.551.

öncülüğündeki milliyetçi grubu da yenilgiye uğratmıştır. Bu milliyetçilerin partiden kopuşlarının başlangıcını oluşturmuştur. Demirel ise gücünü artırmış, daha otoriter ve disiplinli bir merkezi yönetim kurmuştur.²¹⁶

Demirel, bir yandan parti içerisinde etkinliğini artırırken diğer yandan Bilgiç grubuyla uzlaşma yolunu seçmiştir. 1 Nisan 1967’de kabinede 11 bakanı değiştirmiş ve Bilgiç’i de Ulaştırma Bakanlığı’na getirmiştir. Kabine değişikliği aşağıda verilmiştir.

Devlet Bakanı	: Süleyman Hüsamettin Atabeyli
Devlet Bakanı	: Sadık Tekin Müftüoğlu
Devlet Bakanı	: Seyfi Öztürk
Adalet Bakanı	: Hidayet Aydın
Milli Eğitim Bakanı	: Mehmet İlhami Ertem
Bayındırlık Bakanı	: Orhan Alp
Ticaret Bakanı	: Ahmet Türkel
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	: Vedat Ali Özkan
Ulaştırma Bakanı	: Mehmet Saadettin Bilgiç
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	: Refet Sezgin
Köy İşleri Bakanı	: Hayrettin Turgut Toker ²¹⁷

Bu uzlaşma ile parti içinde bir rahatlama olmuş ve daha dengeli bir hükümet kurulmuştur. Demirel, Dördüncü Büyük Kongre’de de istediği sonuçları almayı başarmış ve partide “yeminliler” adıyla kendine bağlı bir grup oluşturmuştur.²¹⁸

AP içerisindeki bir diğer çekişme ise ekonomik görünmektedir. AP’yi destekleyen ekonomik gruplar, kendi lehlerine programların uygulanması yönünde, baskı oluşturacaklardır. Bir yanda sanayi sermayesi diğer yanda ise ticaret sermayesi kendi lehlerine düzenlemeler istemişlerdir. Özellikle AP’nin ithalata dayanan bir sanayileşme politikası gütmeye başlaması, Anadolu’da bulunan ticaret ve esnaf teşekküllerini için büyük bir yıkım olmuştur. AP’nin özellikle Marmara

²¹⁶ Ahmad, a.g.e.,s.284.

²¹⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB30.htm> (Erişim Tarihi: 05.01.2013)

²¹⁸ T.Demirel, a.g.e.,s.57.

Bölgesi'ndeki sanayileri desteklemesi, özellikle Koç, Sabancı ve Taşkent gibi büyük kartellerin oluşmasına neden olmuş, Anadolu'nun rekabet gücünü azaltmıştır. Buna bir tepki olarak, AP'nin desteklediği Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, bir değişim yaşamıştır. TOBB seçimlerini, Anadolu sermayesini temsil eden, Necmettin Erbakan kazanmıştır. Erbakan, bir süre sonra, AP'nin baskısıyla, bu görevden ayrılacaktır. Milletvekilliği seçimlerinde AP'den aday olmak isteyecek fakat AP Genel İdare Kurulu'nda veto edilecektir. Böylece AP, İslamcılarla arasına bir mesafe koyacaktır. Erbakan ise bağımsız Konya milletvekili olacak ve Milli Nizam Partisi'ni kuracaktır.²¹⁹ Böylece AP içerisindeki İslamcıların bir partisi olacak bu da AP'nin güç kaybetmesine neden olacaktır.

AP içerisinde İslamcıların ayrılmasından sonra sıra milliyetçi çevrelere gelmiştir. Osman Turan'ın başını çektiği Türk-İslamcılar, ülkede maddi kalkınmaya önem verilirken manevi kalkınmaya bir önem verilmediğini dile getirmektedir. Bu çevrelere göre AP, felsefesiz, büyük idealleri olmayan materyalist bir parti durumuna gelmiştir. Büyük Turan, Türk Birliği gibi büyük ideallerin AP içerisinde yapılamayacağını düşünen milliyetçi çevrelerin CKMP'nin başına Alpaslan Türkeş'in geçmesinden sonra bu partiye katılmaya başlamışlardır. 1969'da CMKP ve MP birleşerek Milliyetçi Hareket Partisi adını almıştır. MHP, Türk siyasi tarihinde, getirdiği fikirler ve ideolojisiyle önemli bir yer edinecek ve milliyetçilerin toplandığı bir parti konumuna gelecektir.²²⁰ Alpaslan Türkeş öncülüğündeki MHP, Komünizm ve Sosyalizme karşı olduğu gibi liberal demokrasiye de karşı bir tutum içerisinde olacaktır. Aşırı milliyetçi bu parti, programında oluşturduğu "Dokuz Işık" doktrininde Türkçülüğe yer verdiği gibi kalkınma, sanayileşme ve teknolojiye de yer vermiştir.²²¹

3.1.2. 1969 Seçimleri ve Bölünme

Türkiye, 1969 seçimlerine giderken sağda ve solda yeni arayışların ve yeni siyasi süreçlerin yaşandığı bir dönemden geçmektedir. Artık 1950'lerin iki partili

²¹⁹ Milliyet, 19 Ağustos 1969; Cumhuriyet, 27 Ocak 1970.

²²⁰ T. Demirel, a.g.e.,s.56.

²²¹ Karpat, Asker, s.253.

Türkiye'si gerilerde kalmıştır. İki büyük parti olan AP ve CHP'de bölünmeler ve güç kaybı yaşanacaktır. AP, tek başına sağı temsil etmekte yetersiz olacak ve sağda belli bir tabanı ve ideolojik fikirleri olan, yeni partiler ortaya çıkacaktır. Sol ise ortanın solu sloganıyla CHP ve sendikal bir örgütlenme sonucu kurulan TİP tarafından temsil edilecektir. Sol içerisinde yer alan bazı gruplar ne CHP ne de TİP tarafından temsil edilemeyecek bu da solun sokaklara inmesine neden olacaktır.

1969 seçimleri öncesinde, AP'de süre gelen huzursuzlukların, büyümeye başladığı görülmektedir. Bölünme sürecini hızlandıran ise DP'lilerin affı sorunudur. Demirel, ordu ile ilişkilerin bozulmaması ve kendisine eski DP'den rakipler gelmemesi için af konusuna sıcak bakmamıştır. Oysa AP içerisinde ciddi bir kitle DP affını beklemekte ve arzu etmektedir. Bu amaçla Ocak 1968'de eski DP'liler Celal Bayar'ın öncülüğünde "Bizim Ev" olarak bilinen siyasi bir kulüp kurmuştur. Amaç Demirel'in parti içerisinde ki etkinliğini azaltarak siyasi affın çıkmasını sağlamaktır. İsmet İnönü, AP ve kamuoyuna bir sürpriz yaparak siyasi af önerisini gündeme getirmiştir. Bayar'la görüşen İnönü, mecliste de ülkenin huzura ihtiyacı olduğunu, dile getirerek affın çıkarılması gerektiğini ifade etmiştir.²²² Mecliste görüşülen siyasi af konusu, senatoda AP'nin tavrı nedeniyle kanunlaşmamıştır. Demirel, ordu içerisinde ki tepki nedeniyle geri adım atmış fakat bu parti içerisinde ciddi sıkıntılar oluşmuştur. Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy, Samet Ağaoğlu'nun eşi partiden istifa etmiştir.²²³

Bu ortam içerisinde yapılan 12 Ekim 1969 seçimlerinde AP, oy kaybı yaşamasına rağmen mecliste çoğunluk sağlamayı başarmıştır. Seçimlerde katılım düşük olmuş, 1965 seçimlerinde % 71,3 iken 1969'da % 64,35'te kalmıştır. Oyların dağılımı aşağıdaki gibidir.

<u>Parti Adı</u>	<u>Oy oranı</u>	<u>Milletvekili Sayısı</u>
AP	% 46,55	256
CHP	% 27,37	143
GP	% 6,58	5
MP	% 3,22	6

²²² Ulus, 15 Mayıs 1969.

²²³ Ahmad, Demokrasi,s.287; Dursun, a.g.e.,s.39.

MHP	% 3,03	1
BP	% 2,8	8
TİP	% 2,68	2
YTP	% 2,18	6 ²²⁴

Bu seçimlerde dikkat çeken bir özellik ise seçim sisteminde yapılan değişikliktir. AP, “nispi temsil” sistemin uygulandığı 1965 seçimlerinde % 52,87 oy ile 240, CHP % 28,75 ile 134 milletvekili kazanırken “barajsız d’hondt” sisteminin uygulandığı 1969 seçimlerinde AP % 46,55 ile 256, CHP % 27,37 ile 143 milletvekili kazanmıştır. Böylece 1969 seçimleri büyük partilerin oy kaybetmesine rağmen mecliste temsili artmıştır. Diğer yandan küçük partiler ise mecliste daha az temsil edilir hale gelmiştir. Bunun en güzel örneği 1965’te % 2,97 ile 14 milletvekili kazanan TİP, 1969’da 2,68 ile 2 milletvekili kazanabilmiştir. Diğer bir deyişle oyların % 73,92’ni alan AP ve CHP, 399 milletvekiliyle temsil edilirken, oyların % 26,08’ni alan diğer partiler 51 milletvekiliyle temsil edilebilmiştir. Özellikle Sosyalist partilerin mecliste sadece 2 vekille temsil edilmesi, solun sakağa inmesinde, öğrenci ve işçi eylemlerinin artmasında etkili olmuştur. Sosyalist bir parti olan TİP’in, hakların demokratik yolla ve seçimler aracılığıyla alınması gerektiği fikri, taraftar kaybetmeye başlamış, sol içerisinde darbecilerin güçlenmesine neden olmuştur.

Demirel, Cumhurbaşkanı Sunay ve arkasından mecliste güvenoyu alarak 31.hükümetin Başbakanı olarak 3 Kasım 1969’da görevine başlamıştır. Ancak bu hükümet Demirel’in de beklemediği bir şekilde kısa süreli olacak ve kendi parti üyeleri tarafından düşürülecektir. 31. Hükümet aşağıdaki gibidir;

Başbakan	: Süleyman Demirel
Devlet Bakanı	: Refet Sezgin
Devlet Bakanı	: Gürhan Titrek
Devlet Bakanı	: Mehmet Turan Bilgin
Devlet Bakanı	: S. Hüsemettin Atabeyli

²²⁴ http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=6 (Erişim Tarihi: 04.12.2010)

Devlet Bakanı	: Seyfi Öztürk
Adalet Bakanı	: Yusuf Ziya Önder
Milli Savunma Bakanı	: Ahmet Topaloğlu
İçişleri Bakanı	: Haldun Menteşeoğlu
Dışişleri Bakanı	: İhsan Sabri Çağlıyangil
Maliye Bakanı	: Ali Mesut Erez
Milli Eğitim Bakanı	: Orhan Oğuz
Bayındırlık Bakanı	: Turgut Yaşar Gülez
Ticaret Bakanı	: Ahmet Dallı
Sağlık Bakanı ve Sosyal Y.	: Vedat Ali Özkan
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Ahmet İhsan Birincioğlu
Tarım Bakanı	: Mehmet İlhami Ertem
Ulaştırma Bakanı	: Nahit Menteşe
Çalışma Bakanı	: Seyfi Öztürk
Sanayi Bakanı	: Mehmet Selahattin Kılıç
Enerji ve Tabii Kaynaklar B.	: Sabit Osman Avcı
Turizm ve Tanıtma Bakanı	: Necmettin Cevheri
İmar ve İskân Bakanı	: M. Hayrettin Nakipoğlu ²²⁵

Demirel'in yeni kabinesi parti içerisinde var olan uzlaşmayı ortadan kaldırmış ve muhalifler kabine dışı kalmışlardır. Bu durum partinin bölünme sürecini hızlandırmıştır. Meclis ve senato üyelerinin, hükümet programını görüşmek üzere yaptığı toplantıda 146 muhalif üyenin toplantıyı terk etmesi bölünmeyi başlatmıştır. Ocak 1970'te parti içerisinde yapılan ihraçlar, Genel İdare Kurulu üyelerinin bazılarında, tepkiye neden olmuş, 4 Şubat 1970'de Cihat Bilgehan ve dört üye görevinden istifa etmiştir. 11 Şubat'ta ise hükümetin bütçe tasarısı muhaliflerin verdiği ret oylarıyla kabul edilmemiş ve Demirel istifa etmek zorunda kalmıştır.²²⁶

Cumhurbaşkanı tarafından yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilen Demirel, 6 Mart 1970'de 32. hükümetin Başbakanı olarak iktidarda kaldı.

²²⁵ <http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pCabinets.aspx> (Erişim Tarihi: 24.12.2011)

²²⁶ T.Demirel, a.g.e.,s.58.

Demirel'in, 31. hükümette bazı küçük değişiklikler yaparak 32.hükümeti kurduğu görülmektedir. 32. hükümet aşağıdaki gibidir.

Başbakan	: Süleyman Demirel
Devlet Bakanı	: Refet Sezgin
Devlet Bakanı	: S. Hüsemettin Atabeyli
Devlet Bakanı	: Mehmet Turhan Bilgin
Adalet Bakanı	: Yusuf Ziya Önder
Milli Savunma Bakanı	: Ahmet Topaloğlu
İçişleri Bakanı	: Haldun Mentешеoğlu
Dışişleri Bakanı	: İhsan Sabri Çağlıyangil
Maliye Bakanı	: Ali Mesut Erez
Milli Eğitim Bakanı	: Orhan Oğuz
Bayındırlık Bakanı	: Turgut Yaşar Gülez
Ticaret Bakanı	: Gürhan Titrek
Sağlık Bakanı ve Sosyal Y.	: Vedat Ali Özkan
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Ahmet İhsan Birincioğlu
Tarım Bakanı	: Mehmet İlhami Ertem
Ulaştırma Bakanı	: Nahit Mentеше
Çalışma Bakanı	: Seyfi Öztürk
Sanayi Bakanı	: Mehmet Selahattin Kılıç
Enerji ve Tabii Kaynaklar B.	: Sabit Osman Avcı
Turizm ve Tanıtma Bakanı	: Necmettin Cevheri
İmar ve İskân Bakanı	: M. Hayrettin Nakipoğlu
Köyüşleri Bakanı	:Turhan Kapanlı
Orman Bakanı	:Hüseyin Özalp
Gençlik ve Spor Bakanı	:İsmet Sezgin ²²⁷

Böylece muhaliflerin istediği değişikliklere gidilmemiştir. AP'de her iki tarafta uzlaşma yerine kavgayı tercih etmiştir. Muhalifler, partiden ayrılmayı

²²⁷ <http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pCabinets.aspx> (Erişim Tarihi: 05.01.2013)

düşünmediler. Amaçları, Ekim 1970’te yapılacak olan Büyük Kongre’de Demirel’i yenmektir. Bu amaçla, Demirel’in rüşvet olaylarına karıştığı, kardeşine ucuz krediler sağladığı gibi iddialar ortaya atıldılar. Ancak tüm bunlara rağmen kongrede başarılı olamadılar. Muhaliflerin, Demirel’e karşı, mecliste bir rüşvet soruşturulması açılması yönündeki girişimleri de başarılı olmadı ve sonuçta meclis başkanlığı ve AP üyeliğinden istifa eden Ferruh Bozbeyle başkanlığında Demokratik Parti, 18 Aralık 1970’te kuruldu.²²⁸

3.2. 12 Mart’a Giden Süreç

3.2.1. Ordu İçerisindeki Cuntalar

TSK içerisindeki subayların bir kısmı, 27 Mayısın amacına ulaşamadığı görüşündedir. Diğer yandan bu fikir sol aydınlar arasında da savunulmaktadır. Doğan Avcıoğlu’nun Başyazarlığını yaptığı Yön dergisinde, 27 Mayısın amacına ulaşmadığı ve fikri bir boşluk oluştuğu ileri sürülmüştür. Yön’deki aydınlara göre, halkın bilinçlenmesi ve belli bir seviyeye gelmesi gerekmektedir. Diğer türlü yapılan seçimler muhafazakârlara yaramakta, halk yanlış tercihlerde bulunmaktadır. Halk, kırsalda toprak ağaları ve muhafazakâr çevrelerin baskısı altındadır. Bu yüzden ülkede toprak, eğitim, ekonomik reformlar yapılmadan gerçek bir milli irade oluşamaz. Yön, Türk ordusunun Osmanlı’dan bu yana yenikliklerin en başında yer aldığı ve reformların savunucusu olduğunu ifade ederek, günümüzde de bu misyonu üstlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Doğan Avcıoğlu, ordu, üniversite, bürokrasi içerisinde ki bazı dinamik unsurların topluma yön vermesi gerektiğini düşünmektedir. Bu unsurlara o dönemde “zinde kuvvetler”, bu fikri savunulara ise “tepeden inme” denilmektedir.²²⁹

Cevdet Sunay’ın 1966’da Cumhurbaşkanı olmasından sonra yerine Genelkurmay Başkanlığı’na getirilen Cemal Tural, Sunay’dan farklı olarak, siyasetin içerisinde yer almayı tercih etmiştir. Cemal Tural’ın, demokratik olmayan bu tavrı, zaman içerisinde rahatsızlık yaratmış ve 11 Mart 1969’da Demirel önerisi Sunay’ın

²²⁸ Ahmad, Demokrasi, s.290.

²²⁹ Akyaz, a.g.e., s.264-272.

onayıyla emekli edilmesine neden olmuştur. Yerine ise demokratik tavırlarıyla dikkat çeken Orgeneral Memduh Tağmaç getirilmiştir.²³⁰ Ağustos 1968'de uzun süredir görevlerinde olan kuvvet komutanları, İrfan Tansel ve Necdet Uran'ın emekli edilmeleriyle başlayan süreç, Cemal Tural ile sonlandırılmış ve komuta kademesinin yapısı değiştirilmiştir. İrfan Tansel, yukarıda belirtildiği gibi, eski SKB üyesidir. Tansel'in ABD'ye gönderilmesi SKB'nin müdahalesiyle önlenmiştir. Artık 1960'ların ilk yarısında orduda etkin olan komutanlar yerlerini yenilerine bırakmaktadır. Bu değişiklikler Sunay tarafından desteklenmiş ve onaylanmıştır. Demirel- Sunay birlikteliği 1970'lere kadar sürecek ancak cuntaların hızlanmasıyla birlikte bozulacaktır.²³¹

Ordu içerisindeki cunta faaliyetleri, 1967 yılında yeniden başlamıştır. Bu faaliyetlerde dikkat çeken unsur ise sivillerin de içerisinde yer almasıdır. 27 Mayısı yapan subayların en büyük eksikliği, sonrasında neler yapılması gerektiğini konuşup karara bağlanmamasıdır. Bu yüzden MBK, uyumsuz ve hiziplerle çalışamaz hale gelmiş, Gürsel iktidarı biran evvel sivillere devretmek istemiştir. 1967'de başlayan bu cunta faaliyetinde ise durum farklıdır. İçerisinde solcu aydınlar, eski MBK üyeleri ve subayların yer aldığı, fikri yapısının ve darbe sonrası yapılanmanın planlandığı bir cunta görünümündedir.

Bu cuntanın sivil kanadında, başını Doğan Avcıoğlu'nun çektiği, Yön ve kapatıldıktan sonra yerine açılan Devrim dergisi yer almaktadır. Doğan Avcıoğlu, Cemal Reşit Eyüboğlu, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal bu grubun içerisindeki etkin isimlerdir. Yön-Devrim dergisi sosyalist bir çizgidedir. Diğer bir sosyalist grup olan TİP ve lideri Mehmet Ali Aybar'ın demokratik yolla iktidara gelme anlayışını eleştiren bu grup, Türkiye'de sosyalist bir devrim olması gerektiğini dile getirmekteydiler. Bu devrimin, sayı ve etkinliği az olan işçiler değil, asker-sivil aydınlar öncülüğünde yapılması gerektiğine inanmaktaydılar. Bu amaçla ordu içerisinde etkinliklerini artırmak için çalışmalar yapan Yön-Devrim grubu zaman içerisinde istedikleri düzeye gelmişlerdir. Öncelikle ordu içerisindeki cuntalarla

²³⁰ a.g.e.,s.240.

²³¹ Cizre, a.g.e.,s.76.

temas kurmuşlar ve Cemal Madanoğlu grubuna dâhil olmuşlar ve bu grubu fikirleriyle etkilemişlerdir.²³²

27 Mayısın etkin ismi ve MBK üyesi olan Cemal Madanoğlu orduda kurulan cuntanın lideri konumundadır. Madanoğlu, MBK dağılıp seçimler yapıldıktan sonra Tabii Senatör olmuş fakat bir süre sonra istifa etmiştir. Parti kurup siyasete atılmayı düşünmüş ve risklerinden dolayı vazgeçmiştir. 1965 yılında cunta faaliyetlerine başlamış, 1967’de ise etkin hale gelmiştir. Madanoğlu ile birlikte MBK üyesi Osman Köksal, Necdet Düvencioğlu ve Hıfzı Kaçar yer almaktadır. Bu emekli askerler ordu içerisinde özellikle Albay rütbesindekilerle temas kurarak faaliyetlerini geliştirmişlerdir. 1967 yılında Harp Akademilerinde yürütülen faaliyetler sonucunda Kur. Albay Adnan Arabacıoğlu, Kur. Albay Fahrettin Tezel, Kur. Albay İbrahim Artuç ve Kur. Albay Orhan Seyfi Güven cunta içerisine girmişlerdir. Sivil grup ile eski askerlerden oluşan grubun bir araya gelmesi ise Madanoğlu’nun Tabii Senatör olarak yaptığı konuşmalardan sonra olmuştur. Sosyalistleri destekleyici konuşmalar yapan Madanoğlu ile ülkede asker aracılığıyla bir devrim yapmayı planlayan sol aydınlar, temas kurmuşlardır. Madanoğlu da yapacağı ihtilali sola dayandırmak istemektedir. Böylece emekli asker- sol aydın ittifakı gerçekleşmiştir.

Cuntanın asker kanadı ise 1967 yılında Harp Akademilerinde kurulmuştur. Kur. Albay İbrahim Artuç, Kur. Albay Adnan Arabacıoğlu, Kur. Albay Fahrettin Tezel, Kur. Albay Orhan Seyfi Güven, Kur. Albay Adnan Kaptan ve Kur. Albay Cemalettin Korkut tarafından kurulmuştur. Grup ülkenin yaşadığı bu sıkıntıların ancak bir askeri yönetimin aşabileceğine inanmakta ve sola yakın bir tutum içerisinde yer almaktadır. Madanoğlu Grubuyla temas kurulup birleşme sağlanmıştır. 1969’da, birleşen bu iki grup, fikri yapının yetersiz olduğu düşüncesiyle, Hıfzı Kaçar ve Necdet Düvencioğlu aracılığıyla Yön-Devrim yazar kadrosuyla temas kurmuşlardır.

Ankara’da Osman Köksal öncülüğündeki diğer bir cunta da Madanoğlu cuntasına katılma kararı almış ve Ankara’da sivillerle görüşmeler yapmıştır. Görüşmeler, Doğan Avcıoğlu, Cemal Reşit Eyüpoğlu, Osman Köksal ve İlhami Soysal’ın evlerinde yapılmış, bir devrim tüzüğü hazırlanmış ve bütün cuntaların birleşmesi sağlanmıştır. Hazırlanan Tüzük, İttihat ve Terakki Partisi tüzüğüne,

²³² Akyaz, a.g.e.,s.274-275.

günün şartlarına uyarlanmış halidir. Cunta kendi arasında ettiği yeminle gizli bir “ Ulusal Devrim Partisi” kurmuştur. Ayrıca cunta üyelerinden oluşan devrimin oluşmasını sağlamak için gerekli hazırlıkları yapmakla görevli “Devrim Genel Kurulu” oluşturulmuştur. Cunta, amacına ulaşmak için, işçi, gençlik, aydın ve ordu içerisinde çalışmalara başlayarak yurtsever kişiler partiye dâhil edilecektir. “Devrim Genel Kurulu’nun başkanlığına Cemal Madanoğlu, Genel Sekreterliğe ise Doğan Avcıoğlu getirilmiş ve merkezi Ankara olarak tespit edilmiştir.²³³

Cunta, özellikle ordu içerisinde, beklediği örgütlenmeyi yapmayı başarmış ve destekçileri artmıştır. Bunda Doğan Avcıoğlu’nun önemli bir etkisi vardır. Asker içerisinde, Doğan Avcıoğlu’nun eserleri, 1960’lı yıllar boyunca artarak devam eden bir şekilde okunmuş ve tartışılmıştır. Özellikle “Türkiye’nin Düzeni” isimli eseri hemen hemen her subayın başucu kitabı olmuştur. Hatta subaylar arasında, Türkiye’nin Düzeni’ni okumayanlara, fikri gelişimini tamamlamamış gözüyle bakılmaktadır.²³⁴ Genç subayların bir değişim istediği görülmektedir. Ordu içerisinde 27 Mayısın sonuçsuz kaldığı inancı yaygındır. DP’nin devamı olan bir parti tek başına iktidara gelirken, Türkiye, hızla kapitalizm içerisine girmektedir. Bu durum ordudaki rahatsızlığın en önemli nedenlerinden birisidir. 1960’lı yılların ikinci yarısında başlayan antiemperyalist hareketler ve radikalizm genç subayları etkilemiştir. Bu nedenle Doğan Avcıoğlu ve fikirleri subaylar arasında rağbet görmekte ve desteklenmektedir. 1969 yılından itibaren ise cuntanın müdahale için aradığı elverişli ortam oluşmaya başlayacak ve Türkiye’nin 1965-1969 arasında bulunduğu huzur ortamı ve istikrarı bozulacaktır.

3.2.2. Öğrenci ve İşçi Hareketleri

Türkiye’de, özellikle 1968 yılından sonra, öğrenci ve işçi hareketlerinin çoğaldığı görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi 1961 Anayasası ve getirdiği özgürlükler, diğeri ise önce İngiltere’de başlayan ve sonrada tüm dünyaya yayılan öğrenci hareketleridir.

²³³ a.g.e.,s.276-282.

²³⁴ Turan, a.g.e.,s.159.

Türkiye'ye 1961 Anayasası pek çok yenilikler getirmiştir. Bunların başında ise işçi hakları gelmektedir. Öncelikle 1961 Anayasası öncesinde işçi haklarına kısaca bir göz atmakta fayda vardır. 1909'da çıkarılan Tatil-i Eşgal Kanunu Osmanlı dönemi çalışma hayatının düzenine yönelik ilk önemli çalışmadır. Bu kanun sendika ve grev hakkını yasaklamakta, işçi haklarını kısıtlayıcı hükümler içermektedir. Yine aynı yıl çıkarılan Cemiyetler Kanunu ise sınıf temeline dayanan cemiyetlerin kuruluşunu yasaklamıştır. Cumhuriyet döneminde de bu kanunlar yürürlükte kalmış ve 1938'de çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile grev ve sendika yasağı genelleştirilmiştir. 1948'de yürürlüğe giren "İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun" ile Çalışma Bakanlığı denetiminde sendikalar kurulmasına izin verilmiştir.²³⁵ Bu sınırlı özgürlük toplu sözleşme ortamının da oluşmasını sağlamıştır. Toplu iş sözleşmeleri ve mukavelelerinin imzalandığı bu dönemde grev hakkının tanınmaması işçi açısından pazarlık etme şansını azaltmış ve gerçek anlamda bir toplu sözleşme ortamı kurulamamıştır.²³⁶

27 Mayıs'tan sonra yapılan Anayasa çalışmalarında işçi haklarının da düzenlenmesi gündeme gelmiştir. Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı öntasarıda sosyal bir demokrasi ortamının sağlanması amaçlandığı dile getirilerek, "Sosyal ve İktisadi Haklar ve Münasebetler" adlı üçüncü bölümde işçi haklarına yer verilmiştir. Öntasarının 45. ve 46. maddelerinde bağımsız sendika, toplu sözleşme ve grev hakkı tanınmıştır.²³⁷ Çalışmalar sonunda bu maddelere lokavt hakkı da girmiş ve anayasada son şeklini almıştır.

15 Temmuz 1963'te çıkarılan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, 1961 Anayasası'nın getirdiği hakları yasalaştırmış ve yürürlüğe koymuştur. Sendikaların toplu sözleşme yapmaya başlaması, işçiler arasında sendikaya olan ilgiyi artırmış, sendikaların üye sayısı on katı artarak 295.000'den 2.088.000'na ulaşmıştır. 1965'te memurlara da sendika hakkının tanınmasıyla birlikte sendikalaşma kamuda da hızla artmıştır.

²³⁵ Mesut Gülmez, "1961-1963 Öncesi Türk Toplu İş İlişkilerine Genel Bir Bakış ve Değerlendirme" **İnsan Hakları Yıllığı**, V/1 (1984), 101-102.

²³⁶ Can Şafak, "Türkiye'de Grup Pazarlığı", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, IV/ 19, (2008), s.40.

²³⁷ Mesut Gülmez, "1961 Anayasası'nda Sendikal Hakların Oluşumu", **Amme İdaresi Dergisi**, XVIII/3 (1985), s.81-82.

Sendikalar içerisinde Türk-İş en eski ve güçlüsü olarak dikkat çekmektedir. Türk-İş, partiler üstü bir politika gütmekte ve Türk-İş'in siyasallaşmaya karşı bir tavır aldığı görülmektedir. Ancak sendika içerisinde bu görüşü paylaşmayan üyeler 1967'de DİSK'i kurdular. DİSK, kısa sürede üye sayısını artırarak, siyasi hayatta aktif rol oynayan önemli bir sendika konumuna geldi. DİSK ve memur sendikaları içerisinde en aktif olarak görünen Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), sol hareket ve eylemlere destek vererek siyasal mücadelede etkin oldular.²³⁸

DİSK'in gücünün görüldüğü en önemli gelişme ise 15-16 Haziran 1970'de yaşanan genel grev dalgasıdır. Daha önce görülmemiş boyutta gerçekleştirilen grev ve gösteriler, Türk-İş'e bağlı işçilerin de katılımıyla, ülke çapına yayıldı. Bu durum ülkede işçi sınıfının varlığını ve gücünü ortaya koymaktadır. 1963'ten buyana planlı ekonomi ile büyüyen, 1965'ten sonra, AP ile gelen istikrar sonucu, sanayisi gelişen Türkiye'de hızla köyden kentlere doğru bir göç dalgası başlamış ve bunun sonunda da, özellikle büyük şehirlerde işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Türk-İş ve DİSK tarafından örgütlenen bu sınıf 1970'te gücünü ortaya koymuştur.²³⁹

Güçlenen işçi sınıfı dışında, gençliğin de ülke siyasetine önemli bir etkisi olmuştur. Özellikle 1968'den sonra, üniversite öğrencileri arasında sol ve sağ görüşlerin hızla yayıldığı görülmektedir. Yukarıdaki bölümlerde de bahsedildiği gibi, antiemperyalist hareketler 1968'den sonra dünyada hızla yayılma göstererek, emperyalizmi temsil eden ABD düşman ilan edilmiştir. Özellikle Latin Amerika'da başlayan Komünist hareketler, kır gerillaları şeklinde gerçekleştirilen silahlı mücadeleler, Küba gibi bazı ülkelerde başarıya ulaşmıştır. Fidel Castro, Che Guevera gibi devrimci liderler, gençler arasında, dünya çapında bir üne kavuşmuştur. Bundan tüm dünya gibi, Türkiye gençliği de etkilenmiş ve üniversitelerde sol örgütlenmeler hızla yayılmıştır. Türk solunda görülen yaygın görüş, ülkede sosyalist esaslara uygun bir yönetimin ancak silahlı devrim yoluyla gerçekleştirilebileceğidir. TİP ve onu temsil eden Mehmet Ali Aybar dışında sol, demokratik usullere inanmamaktadır. Mehmet

²³⁸ Dursun, a.g.e.,s.26-27.

²³⁹ Belge, a.g.e.,s.36-37.

Ali Aybar'ın TİP'ten istifasıyla birlikte TİP de bu görüşe yakınlaşmıştır. Bu yüzden güçlenen sol gücünü sokaklarda gösterme yolunu seçecektir.²⁴⁰

Üniversite gençleri arasında yayılan sol hareketler, zaman içerisinde, devrimin nasıl yapılacağı ve izlenecek yöntemler konusunda, görüş ayrılıkları oluşması nedeniyle bölünmüştür. TİP ve gençlik kolları olan Fikir Kulüpleri Federasyonu(FKF) 1969'daki 4. Kurultayında Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (DEV-GENÇ) adını alarak ön plana çıkmıştır. TKP, Yön Hareketi ve MDD dışında Mahir Çayan'ın liderliğini yaptığı Türkiye Halk Kurtuluş Partisi/Cephesi (THKP-C), Doğu Perinçek liderliğinde Aydınlık Hareketi, Deniz Gezmiş'in liderliğini yaptığı Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) gibi pek çok sol akım bu dönemde dikkat çekmektedir.²⁴¹

İşçilerde olduğu gibi öğrenciler de bu dönemde yaptıkları eylemlerle dikkat çekmektedirler. Öğrenciler Türkiye'de büyük bir değişim istemektedirler. Solcu öğrencilere göre, seçimler yoluyla toprak ağaları, burjuva, şeyhler düzenlerini devam ettirilmekte, halk cahil ve yoksul bırakılmaktadır. AP ve diğer partiler bu düzeni temsil etmekte ve korumaktadırlar. Bu yüzden silahlı mücadele yapmak gerekmektedir. Halkın kurtuluşu için bu tutucu güçlerle savaş kaçınılmazdır. Genellikle orta tabakanın çocukları olan ve kırsaldan gelen üniversite gençleri ülkelerini ve köylerini bağnazlıktan ve geri kalmışlıktan kurtarmak istemektedirler. Bunun tek yolu ise devrimi gerçekleştirmektir.²⁴²

Bu amaçla çeşitli eylemler üst üste yaşanmaya başlamıştır. Ankara ve İstanbul'daki Üniversitelerde işgal ve boykotlar hızla büyüyerek ülke genelindeki fakültelere yayılmıştır. 15 Temmuz 1968'de ABD Altıncı Filo'sunun İstanbul'a gelmesi sol örgütlerin harekete geçmesine neden olmuş, 17 Temmuz'da protesto gösterileriyle birlikte denizciler üniversite öğrencileri tarafından dövülerek denize atılmıştır. Polisin müdahalesiyle başlayan olaylar Taksim'de sol ve sağ grupların çatışmasına dönüşmüş, yüzlerce yaralı ve bir kişinin ölmesi ile sonuçlanmıştır.²⁴³ Sonraki günlerde de olaylar ve protestolar devam etmiştir. İzmir ve Trabzon'da

²⁴⁰ Necmi Erdoğan, "Demokratik Sol'dan Devrimci Yol'a 1970'lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar", (Ed. Murat Gültekinil), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8, Sol**, 2. Baskı, İstanbul 2008, s.264-266.

²⁴¹ Atılğan, a.g.e.,s.695-697.

²⁴² Erten, a.g.e.,s.844-845.

²⁴³ Milliyet, 18 Temmuz 1968.

öğrenciler olayları protesto ederek polisle çatışmış, tutuklanan arkadaşlarının serbest bırakılmasını istemişlerdir. 25 Temmuz'da ise İstanbul Cağaloğlu Meydanı'nda, öğrenci yurduna polisin yaptığı baskın sırasında yaralanan Vedat Demircioğlu'nun ölümü protesto edilmiş, çıkan olaylarda 20 öğrenci ve 8 polis yaralanmıştır. Ankara'da da protestolar yaşanmış ve Fen Fakültesi'nin kapatılmasına neden olmuştur.²⁴⁴

Solun hızla yükseldiği bu dönemde sağdan da tepkiler gelmeye başlamıştır. 24 Temmuz'da Konya'da solcu öğrencilerin protestosu sırasında sağ görüşlü grupların müdahalesiyle iki grup arasında çatışmalar yaşanmış, ülke tehlikeli bir sürece girmeye başlamıştır. 3 Ağustos'ta İstanbul Beyazıt Meydanı'nda komünizmi tel'in mitingi düzenlenerek sol olaylar karşısında hükümetin tutumu eleştirilmiş ve komünizme karşı mücadele edileceği vurgulanmıştır.²⁴⁵

6 Ocak 1969'da sol örgütlenmelerin merkezi durumuna gelmiş olan ODTÜ'de, bir ziyaret için gelen, ABD Ankara Büyükelçisi Commer'in arabası yakılmıştır. Commer'in Vietnam'da görev yapmış olması bu eylemin ana nedeni olarak görülmektedir.²⁴⁶ Öğrenci eylemlerinin arttığı bir dönemde yapılan bu ziyarette dikkat çekici görünmektedir. Bu ziyaret adeta olaylara davetiye çıkarmıştır.

16 Şubat 1969'da korkulan olmuş, Taksim Meydanı'nda 6.filyu protesto eden sol görüşlü öğrencilerle Dolmabahçe ve Beşiktaş'taki camilerden çıkan sağcılar arasında taşlar, demir çubuklar ve silahların kullanıldığı büyük bir kavga meydana gelmiştir. Yaşanan olaylarda 2 kişi ölmüş 114 kişide yaralanmıştır.²⁴⁷

3 Mayıs 1969'da bu kez Ankara'da Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in Maltepe Camii'nde kılınan cenaze namazında olaylar çıkmıştır. Öktem'in dinsiz olduğu ve cenaze namazının kılınamayacağını söyleyen sağcı bir grup namazın kılınmamasını istemiştir. Caminin imamı namazı kıldırmamış, cenazeye gelen biri tarafından namaz güçlükle kılınmıştır. Namaz çıkışında ise iki grup arasında arbede çıkmış, İsmet İnönü arada kalmış ve bir Tuğgeneral silahını çekerek kalabalığı dağıtmayı başarmıştır.²⁴⁸

²⁴⁴ Milliyet, 26 Temmuz 1968.

²⁴⁵ Milliyet, 25 Temmuz 1968.

²⁴⁶ Milliyet, 7 Ocak 1969.

²⁴⁷ Akşam, 17 Şubat 1969; Milliyet, 17 Şubat 1969.

²⁴⁸ Milliyet, 4 Mayıs 1969.

1970 içersinde de öğrenci ve işçi olayları devam etmiştir. Bunlardan en büyüğü hiç şüphesiz 15 Haziran'da DİSK'in gerçekleştirdiği işçi eylemidir. Meclis'te kabul edilen yeni sendikalar kanunu ile DİSK'in etkinliği azaltılmak istenmiştir. Bunu protesto etmek için harekete geçen DİSK'e bağlı işçiler büyük bir grev ve protesto dalgası başlatmışlardır. Ankara'da başlayan gösteriler İzmit ve İstanbul'a da yayılmış ve Türkiye tarihinin en büyük işçi eylemlerine sahne olmuştur. İstanbul'daki olaylar ise daha şiddetli olmuş ve 1'i polis 4 kişinin ölümü 100 yakın yaralı ve 150 kişinin gözaltına alınmasıyla sonuçlanmıştır. Olaylar sırasında İçişleri Bakanı Haldun Menteseoğlu İstanbul'a gelmiş vali, emniyet müdürü, 1.Ordu komutanı ve işçi temsilcileriyle görüşmüş ve kentte sıkıyönetim ilan edilmiştir. Olaylardan sonra asker devreye girmiş ve İstanbul sokaklarında tanklar yeniden boy göstermeye başlamıştır.²⁴⁹ 1970 yılının Aralık ayı yine sokaklarda gösterilerin yaşandığı, sağ ve sol görüşlü öğrenciler arasında çatışmaların yaşandığı, ölüm ve yaralanmalarla biten olayların görüldüğü bir ay olmuştur. 10 Aralık'ta 7 Fakülte tatil edilirken 11 Aralık'ta sol görüşlü bir öğrenci olan Hüseyin Arslantaş'ın cenazesinde intikam yeminleri edilmekte ve polisle çatışmalar yaşanmaktadır.²⁵⁰

Deniz Gezmiş ve Harun Karadeniz gibi öğrenci liderlerinin bu dönemde ön plana çıktığı görülmektedir. Öğrencilerin şehirlerdeki etkinliği kırsalda da devam etmiştir. Ayrıca 1970'ten sonra sol örgütler tarafından bankalar soyulmaya başlamıştır. Soygunlarda şüpheli olarak aranan İrfan Uçar, ODTÜ'de öğrenciler tarafından korunmuş ve polise teslim edilmemiştir. Bunun sonrasında devam eden olaylar nedeniyle ODTÜ süresiz kapatılmıştır. Banka soygunlarını adam kaçırmalar takip etmiştir. ABD'li Çavuş Finley kaçırılmış ve bir gün sonra serbest bırakılmıştır. Ancak daha çok ses getiren eylem 5 Mart 1971'de gerçekleştirilmiştir. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu(THKO) üyesi gençler dört ABD'li uzmanı kaçırılmış ve 6 milyon TL fidye ve her gün bildirilerinin radyodan yayınlanmasını istemişlerdir. Dört ABD vatandaşı, 9 Mart 1971'de serbest bırakılmış ve olayların faili olarak Deniz Gezmiş aranmaya başlanmıştır.²⁵¹ Ancak yaşanan olaylar ülkeyi hızla askeri müdahaleye götürmektedir. Ülke gençliği sokağa inmiş, üniversitelerde ders yapılamaz hale

²⁴⁹ Mehmet Ali Birand, Can Dünder, Bülent Çaplı, **12 Mart, İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İstanbul 2008, s.175-176.

²⁵⁰ Milliyet, 11 Aralık 1970.

²⁵¹;Hürriyet, 16 Şubat 1971; Tercüman, 21 Ocak 1971; 9 Mart 1971.

gelmiştir. Toplumda giderek artan bir huzursuzluk, siyasi iktidara karşı bir güvensizlik ve tedirginlik görülmeye başlanmıştır.

Başbakan Demirel ise yaşanan karşısında önce Cumhurbaşkanı Sunay ile görüşmüş ve sonrasında Bakanlar Kurulu toplantısına katılmıştır. Toplantıda olaylar ve alınacak tedbirler görüşülmüştür. Demirel, Bakanlar Kurulu toplantısından sonra yaptığı açıklamada gerekli tedbirlerin alınacağını ve sıkıyönetime gerek duyulmadığını dile getirmiştir.²⁵²

Solda bu faaliyetler görülürken, diğer yandan farklı düşüncelere sahip bir gençlik hızla örgütlenmektedir. Alpaslan Türkeş'in liderliğinde örgütlenmeye başlayan ve Adana Kongresi'nden sonra "Türk-İslam Sentezi" fikrini kabul eden MHP gençlik teşkilatlarına büyük önem vermiştir. Ülkenin hızla Komünizme gittiğini düşünen milliyetçi çevreler buna karşı tedbir almaya başlamıştır. Üniversitelerde başlayan örgütlenmeler "Ülkücü Gençlik", "Ülkücü Hareket" adı altında Ülkü Ocakları teşkilatlarının kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Yaz kamplarında siyasi ve sportif eğitimler alan gençler sola karşı bir güç olarak yükselmiştir. Ayrıca işçi çevresinde de MHP ve sağ partilerin örgütlendiği bilinen bir gerçektir.²⁵³

1960'ların sonunda ve 1970'ler boyunca Türkiye'de solda ve sağda yer alan gruplar önce fikirsel olarak mücadele etmiş sonra sokak kavgaları içerisine girmişlerdir. AP buna karşı gerekli tedbirleri almakta yetersiz kalmıştır. Olaylar karşısında yumuşak bir tavır içerisine giren AP, sağ grupları destekler bir tutum izlemektedir. Olaylar büyüdüktan sonra gözaltılar yapılmakta, bu durum olayların yatışmasını engellemekte ve daha da büyümesine neden olmaktadır. Bir süre sonra ise bu grupların silahlı mücadele içerisine oldukları görülmektedir.²⁵⁴ Şüphesiz ki 1960'lı yılların Türkiye'si bir uyanış yaşamaktadır. Türkiye ekonomik olarak büyümekte, işçi hakları, toplu sözleşmeler Avrupa standardına yaklaşmakta, üniversite gençliği ülkenin geleceği için okumakta, araştırmakta ve tartışmaktadır. Ancak bu durum kısa sürmüş, ülke sağ-sol çatışması içerisine çekilmeye başlamıştır. Öğrenci ve işçi protestolarının yaşanmadığı olaysız bir gün geçmemektedir. Bu durum siyasal iktidarı zora sokmaktadır. Demirel, parti içerisinde yaşadığı sorunların

²⁵² Milliyet, 6 Mart 1971.

²⁵³ Kemal Can, "Ülkücü Hareketin İdeolojisi", (Ed. Tanıl Bora), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.4, Milliyetçilik**, 3. Baskı, İstanbul 2008, s.675-678.

²⁵⁴ T.Demirel, Adalet, s.557.

yanında ülkedeki sorunların çözümünde de yetersiz görünmektedir. Bu durum orduyu harekete geçirecektir.

3.2.3. Muhtıra

AP, 1969 seçimlerinden puan kaybederek çıksa da iktidarda kalmayı başarmıştır. Ancak parti içerisindeki huzursuzluk meclise yansımış ve bütçe oylamalarıyla hükümet düşmüştür. Buna rağmen Demirel, yeni hükümeti kurmayı başararak meclisten güvenoyu alabilmiştir. Diğer yandan ise ülkede sağ ve sol öğrenci grupları arasında kavgalar, işçi eylemleri, sokağı her geçen gün daha da sıcak hale getirmektedir. Gerek AP içerisinde yaşanan bölünme ve güç kaybı, gerekse ülke genelinde yaşanan olaylar ordu içerisinde rahatsızlıklara neden olmakta ve darbe yapılacağı dedikoduları dolaşmaya başlamaktadır.

Demirel, ülkede yaşanan gelişmeler karşısında sert tedbirler almaya başlamıştır. Özellikle 15-16 Haziran işçi eylemleri hükümet üzerinde bir korku ve endişe yaratmıştır. İşçi sınıfının bu kadar örgütlü ve güçlü bir şekilde sokağa inmesini ülke dinamikleri açısından tehlikeli gören Demirel, bunu bir ihtilal provası olarak değerlendirmiş ve büyük şehirlerde sıkıyönetim uygulanmasına karar vermiştir. Ancak sıkıyönetim uygulamaları da olayların durulmasını sağlayamamıştır. Sokağa dökülen gençlerin sloganı dikkat çekicidir. Gençler, “Ordu-Gençlik Elele, Milli Cephede” sloganı atarak askeri ve özellikle genç subayları da yanlarında görmek istediklerini dile getirmişlerdir. Aslında gençleri sokağa döken çevrelerin isteği bir askeri yönetimdir. Bu yüzden şiddet olaylarının artması bir tesadüf olamaz. Sol gruplar içerisinde askeri bir yönetimi istemeyen yok gibidir. Ancak gelecek olan askeri yönetim bekledikleri gibi olmayacaktır.²⁵⁵

Ordu içerisinde her dönemde siyasi iktidara karşı cuntalar olduğu bilinen bir gerçektir. Bu cuntalar dönemin şartlarına göre harekete geçmektedir. Ancak 12 Marta gelirken farklı bir cunta yönetime el koymayı planlamaktadır. Bu cunta yukarıdaki bölümlerde de değinildiği gibi asker ve sivillerden oluşmakta, darbe

²⁵⁵ Kayalı, a.g.e.,s. 174-181.

sonrası yapılacaklar siviller tarafından planlanmaktadır. 27 Mayıs'tan farklı olan bu yapı Türkiye'de rejim değişikliği dâhil köklü reformlar yapmayı planlamaktadır.

Sol cunta, sivillerle temaslarını artırarak desteği genişletmeye başlamıştır. ODTÜ, DEV-GENÇ, TÖS, TDO gibi kuruluşlarla temas kuran cunta, Türk Devrim Ocakları, Ahmet Gülerüz Ketenci, Av. Hüseyin Onur, Gazeteci Ali Sirmen, Doğan Erdoğan, Av. Ferruh Özdil ve Av. Orhan Pekey Ulusal Devrim Partisi üyesi olmuşlardır. Bu üyelere birisi de Mahir Kaynak'tır. Ancak Mahir Kaynak MİT ajanıdır. Görüşmeleri teybe alarak kaydeden Kaynak, topladığı tüm bilgileri MİT'te iletmektedir. Bu yüzden bu cunta ve faaliyetleri MİT tarafından yakından izlenmektedir. Bu nedenle cunta başarısız olacaktır.²⁵⁶

MGK'de ise ülkede yaşanan olaylar sıklıkla gündeme gelmekte dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, bu toplantılarda öne çıkmaktadır. Muhsin Batur, hükümeti ve Demirel'i açıkça eleştirmekte, tutumlarında değişiklik olmadığı takdirde darbenin kaçınılmaz olduğunu söylemektedir. Batur'un cuntacılarla temasları ve yapılan hazırlıkların içerisinde olduğu bilinmektedir. Batur, Hava Kuvvetleri Komutanı olduktan sonra komutanlıktaki 21 general ile ülkenin durumunu değerlendirmek için 20-21 Ocak 1970'te toplantı yapmıştır. Generaller bu toplantıda, seçmenlerin kalitesizliği nedeniyle seçilenlerin de kalitesiz olduğunu, hükümetten iyi bir yönetimin beklenemeyeceğini, bu durumun düzeltilmesi için orduya iş düştüğünü, Af Kanunu'nun rahatsızlık yarattığını, solun tehlikeli olmadığını ve anayasanın tam olarak uygulanmadığını dile getirmişlerdir. Ordu içerisindeki havacı genellerin görüşleri, sol cuntacıların görüşüne yakınlık göstermektedir. Asker bir müdahale istemektedir. Bu durum siyasi iktidarın asker karşısındaki duruşunu gösteren önemli saptamadır. Demirel, iktidarı boyunca askerle hep iyi geçinmeyi ilke edinmiş ve askerlerin isteklerini fazlasıyla yerine getirmiş bir siyasetçidir. Ancak bu tutum bile askerlerin siyasete ve siyasetçiye müdahale etmesini engellememiştir.²⁵⁷

MGK'de sadece hükümeti eleştiren Muhsin Batur değildir. Ordu yüksek komuta kademesi de Demirel'in iktidarı yitirdiğine, partisinde ve ülkede kontrolü sağlayamadığına, kamu düzeninin de yaşanan bozulmayı düzeltemeyeceğine, siyasi

²⁵⁶ Akyaz, a.g.e.,s.292-294.

²⁵⁷ Dursun, a.g.e.,s.43-45.

şiddetteki artışın devam edeceğine inanmaktaydılar. Bu nedenle Demirel'e verilen destek her geçen gün azalmakta ve uyarılar artmaktaydı.

Üst düzey komutanların dışında radikal subaylar ise devrimci Marksist sol hareketlerin zorla halledilemeyeceğini düşünmekte ancak toplumsal ve ekonomik reformlarla sorunların çözülebileceğine inanmaktaydılar. Daha radikal düşünceye sahip subaylar ise demokratik parlamenter sistemle kalkınma ve ilerlemenin mümkün olmadığına inanmakta eşitlikçi, daha bağımsız ve modern Türkiye'nin ancak otoriter bir rejimle kurulacağını düşünmekteydiler. Bu nedenle 1970'lerin sonlarına gelindiğinde iktidarın ordu içerisinde destek alabileceği bir güç kalmamış görünmektedir.

Bu dönemde yapılan MGK toplantılarına katılan MİT Müsteşarı Fuat Doğu, ülkede ve ordu içerisindeki gelişmelerle ilgili bilgiler vermiştir. Fuat Doğu, Madanoğlu Cuntası hakkında bilgilendirmelerde bulunmuş, bu cuntanın üyeleri ve faaliyetlerini aktarmıştır. Cuntanın Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur ve Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ile de temas geçtiğini dile getirmiştir. Batur'un bu rapor karşısındaki tavrı dikkat çekicidir. Temasın varlığını kabul eden Batur, şartların darbe yapmaya müsait olmaması nedeniyle şartları reddettiğini söylemiştir. MGK'de bir kuvvet komutanı şartlar müsait olursa darbe yapacağını ifade etmektedir.²⁵⁸

Batur, 25 Ocak 1970'te yapılan MGK toplantısında "Birinci Batur Muhtırası" adı verilen bir muhtırayı sunarak hükümete yapılmasını istediği şeylerin listesini vermiş, 21 Kasım 1970'te ise benzer bir muhtırayı "İkinci Batur Muhtırası" olarak Cumhurbaşkanı Sunay'a sunmuştur.²⁵⁹ Bu muhtıralarda bir an evvel ekonomik ve toplumsal reformların yapılması gerektiği dile getirilmektedir. Bu da Muhsin Batur'un siyasetin ne kadar içerisinde olduğunu göstermektedir. Ancak Cumhurbaşkanı Sunay "bekle ve gör" tutumu içerisindeydi. Demirel ise gelişmelerle ilgili pratik çözümler sunamamaktadır. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın Anayasa değişikliği ve yasaklayıcı tedbirlerle sorunun çözüleceğine inandığı

²⁵⁸ Akyaz, a.g.e.,s.301-305.

²⁵⁹ Cumhuriyet, 12 Aralık 1970.

görülmektedir. Batur ve Gürler'in daha farklı bir oluşum içerisine girdiği görülecektir.²⁶⁰

Tağmaç, ülkede yaşanan olayların ordu içerisinde yarattığı rahatsızlığı bir nebze olsun azaltmak ve subayın nabzını ölçmek amacıyla iki bine yakın subaya konferans düzenlemiştir. Konferansa, Ankara'da bulunan şube başkanları, karargâhtaki subaylar ve generaller katılmıştır. Tağmaç, aşırı akımlardan uzak durulmasını, demokrasinin korunması gerektiğini ve gereken ne ise yapılacağını ifade ederek sabırlı olunmasını istemiştir.²⁶¹

Ordu içerisinde ise bu dönemde yeni bir cunta yapılanmasının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu cunta 27 Mayıs'tan farklı olarak darbe sonunda yapılacaklarla ilgili hazırlıklar yapmaktadır. Doğan Avcıoğlu'nun fikirlerini yansıtan bir planlama karşımıza çıkmaktadır. Korgeneral Atif Erçikan ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı Plan Prensipler Başkanlığı görevinde bulunan Tümgeneral Celil Gürkan'ın da dâhil olduğu bu cunta Batur'la da temas kurmuş ve bir rapor sunmuştur. Buna göre, toprak ve tarım devrimi, vergi reformu, eğitim reformu, silahlı kuvvetler reformu, dış ticaretin, yer altı kaynaklarının ve büyük müesseselerin devletleştirilmesi, dış siyasetin bağımsızlık esaslarına dayalı olarak yeniden düzenlenmesi, radikal bir ekonomik program yer almaktadır. Ayrıca Devlet Başkanı olarak Selim Bey (Gürler), Başbakan Yavuz Bey (Batur), Başbakan Yardımcısı Nuri Bey (Celil Gürkan), Genelkurmay Başkanı Erci Bey (Atif Erçikan) öngörülmektedir. Dikkat çeken bir husus ise "Devrim Konseyi" adı verilen bir kurul ile "Türk Devrim Partisi" isimli bir partinin kurulacak olmasıdır.²⁶²

Celil Gürkan anılarında bu örgütlenmenin Muhsin Batur direktifi ve bilgisi dâhilinde yapıldığını dile getirmektedir. Batur, havacı subaylara böyle bir planlama yaptırmıştır. Gürkan, planlamanın her üç komutanlığın karargâhlarında yapıldığını ifade ederek sivillerle de görüş alışverişi yapıldığını söylemektedir. Gürkan çalışmalar hakkında Gürler'e, Hava Kuvvetleri Genel Sekreteri Tuğg. Aydın Kırıçoğlu ise Batur'a bilgi vermektedir. Yapılan hazırlıklar sonunda 9 Mart 1971'de Hava Kuvvetleri Karargâhı'nda bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda müdahale

²⁶⁰ Akyaz, a.g.e.,s.308.

²⁶¹ Hürriyet, 4 Mart 1971.

²⁶² Akyaz, a.g.e.,s.312-313.

kararının çıkması beklenmektedir. Toplantıya Batur ve Gürler'in dışında, karacılardan Korg. Atıf Erıkan, Korg. İhsan ver, Tmg. Celil Gürkan, Tmg. şükrü Köseoğlu, havacılardan Korg. Ahmet Dural, Tmg. Hulusi Kaymaklı ve Tuđđ. Ömer okgr katılmışlardır.²⁶³

Toplantıda Gürler'in kararsız kaldığı görülmektedir. Gürler, böyle bir müdahalenin ordu içerisinde çatışmaya sebep olabileceğinden endişe etmekte, kararın ertesini gün yapılacak Genişletilmiş Komuta Konseyi'nde alınmasını istemektedir. Gürler yapılacak bir askeri müdahalede liderlik rolünü üstlenmekte isteksiz davranmaktadır. Ayrıca Gürler, müdahale sonrası Devlet Başkanı olmayı istememekte, Genelkurmay Başkanlığını talep etmektedir. Gürler, müdahale sonrası pasif bir konuma gelmeyi kabullenmemektedir. Bu da müdahalenin yönünü ve boyutunun değişmesine neden olacaktır.²⁶⁴

10 Mart 1971'de yapılan Genişletilmiş Yüksek Komuta Konseyi'ne Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç başkanlık etmiştir. Toplantıya karacılardan 19, havacılardan 5 general ve denizcilerden 3 amiral katılmıştır. Toplantıya katılanların önemli bir kısmı, ülkede yaşanan terör ve asayişsizliği gerekçe göstererek, meclisin feshini, iktidarın uzaklaştırılmasını, itibarlı bir kişi etrafında hükümet kurulmasını, bir kurucu meclis kurularak anayasanın değiştirilmesini ve alttan bir müdahale gelmeden emir-komuta zinciri içerisinde bir müdahale yapılmasını istemiştir. Ancak bu görüşe katılmayanlar ise müdahale için erken olduğunu, en kısa zamanda seçime gidilerek milli bir koalisyon ile kuvvetli bir hükümet kurulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet komutanları generaller arasındaki görüş farklılığından dolayı sadece bir muhtıra verilerek hükümetin değiştirilmesinin daha hayırlı olacağına karar vermesiyle toplantı sona ermiştir. Gürler ve Batur tarafından hazırlanan müdahale planı bir anda tasfiye edilmiş, emir-komuta zinciri içerisinde sınırlı bir müdahale kararı alınmıştır. 11 Martta ise Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları verilecek muhtıranın içeriğini hazırlamak için bir araya gelmişler ve muhtıra metni oluşturmuşlardır.²⁶⁵

²⁶³ Celil Gürkan, **12 Mart'a Beş Kala**, İstanbul 1986, s.215-219.

²⁶⁴ a.g.e.,s.251.

²⁶⁵ Akyaz, a.g.e.,s.322.

12 Mart 1971 saat 13.00'de radyodan okunan ve Cumhurbaşkanı ile meclise gönderilen, üç maddelik muhtıra ile demokratik süreç noktalanmış oldu. Muhtıradaki;

1) Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2) Türk Milleti'nin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizde değerlendirerek mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3) Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır.²⁶⁶

Demirel, muhtırayı makamında ve beraberinde Devlet Bakanı Hasan Dinçer, Adalet Bakanı Yusuf Ziya Önder, Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu ve Devlet Bakanı Turhan Bilgin'le dinlemiştir. Bakanlar Kurulu'nu toplantıya çağıran Demirel, Muhtıranın tam metnini de Anadolu Ajansı'ndan almıştır. Demirel, AP Senato Grup Başkanı Ahmet Nusret Tuna ve AP Millet Meclisi Grup Başkanvekili İbrahim Ay'ı makamına çağırarak, Senato Başkanı Tekin Arıburun da toplantıya katılmıştır. Toplantıda, hemen istifa edilmesini savunanların yanı sıra, istifa etmeden meclise giderek güvenoyu istenmesini öne sürenler de olmuştur. Ancak ülkenin yeni bir krize ve askeri bir yönetime girmesi istenmediği için istifa yolu tercih edilmiştir. Her şeye rağmen meclisin açık kalması, demokrasi açısından bir şans olarak görülmüştür.

Demirel, bu süreçte Sunay'la görüşmek istemiş, uzun uğraşlar sonunda ulaştığında, yapılacak bir şeyin kalmadığı, cevabını almıştır. İktidarı boyunca askerle iyi geçinme gayretinde olan, ordunun her türlü ihtiyacını karşılayan, isteklerini

²⁶⁶ Cumhuriyet, 13 Mart 1971.

dikkate alan Demirel, beklenmedik şekilde askeri bir müdahaleyle iktidardan uzaklaştırılmıştır. Aslında müdahale geliyor demektir ama Demirel ihtimal vermemektedir. Sunay'ın da etkinliği sınırlı kalmış ve ordunun görevini yaptığını söyleyerek komutanlara desteğini vermiştir.²⁶⁷

Abdi İpekçi, Milliyet gazetesindeki köşe yazısında, muhtıranın demokratik bir usul olmadığını ancak alttan gelen baskı karşısında komutanların böyle bir yola başvurduklarını belirtmiştir. Bu nedenle muhtıranın demokrasiyi korumak amacıyla yapıldığını savunmuştur. Abdi İpekçi'nin tespiti gerçeğe yakın görünmektedir. Özellikle Genelkurmay Başkanı Tağmaç'ın bu yolu seçtiği söylenebilir.²⁶⁸

Muhtıra, özellikle sol çevrelerde memnuniyetle karşılanmıştır. Muhtıranın altında Faruk Gürler ve Muhsin Batur'un imzalarının olması özellikle solda beklentileri artırmış ve devrimci bir müdahale yapıldığı hissi uyanmıştır. Uzun zamandır beklenen sol bir darbenin gerçekleştiği düşüncesi, muhtıranın ilk günlerinde, yaygın bir kanaat olarak karşımıza çıkmaktadır. Sol aydınlar gazete ve dergilerinde muhtırayı destekler yayın yapmışlar ve sağ bir iktidarın çekilmesinden duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir. Ancak muhtıra sonrası yaşanan olaylar devrimci sol kesimin beklentisinin dışında gelişmeleri beraberinde getirecektir.²⁶⁹

Muhtırada, AP açıkça eleştirilmemekte, suçlu olarak parlamento gösterilmektedir. Bu nedenle parlamentodaki diğer partilerde suçlanmaktadır. Ancak buna rağmen CHP, Bülent Ecevit hariç, muhtıraya karşı bir tavır geliştirememiştir. Muhtıra, radyoda okunduktan sonra Mecliste ve Senatoda da okunmuştur. Cumhuriyet Senatosu Başkanı Tekin Arıburun, muhtırayı eleştirirken CHP'lilerin muhalefetiyle karşılaşmıştır.

Bülent Ecevit, muhtırayı Yunanistan'da ki Albaylar Cuntası'na benzetmiş ve muhtıranın "Ortanın Solu" hareketine karşı yapıldığını ileri sürmüştür. Ayrıca yeni kurulacak olan partiler üstü hükümete, CHP'den destek verilmesi nedeniyle, Genel Sekreterlik görevinden istifa etmiştir. Demokrasiyle bağdaşmayan bir askeri müdahaleye karşı maalesef ülkenin aydınları ve siyasetçileri beklenen tepkiyi

²⁶⁷ Milliyet, 13 Mart 1971; 16 Mart 1971.

²⁶⁸ Milliyet, 13 Mart 1971.

²⁶⁹ Dursun, a.g.e.,s.64.

göstermemiştir. Bu müdahale sola yöneldiğinde ise artık çok geç kalınmış olacaktır.²⁷⁰

Muhtıradan beş gün sonra ise ordudaki askeri cuntaya yönelik bir tasfiye gerçekleşecektir. Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un bir zamanlar destek verdiği, 9 Martta neredeyse müdahale kararı alacak olan cunta, aynı komutanlar ve Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç imzasıyla emekli edilerek ordudan uzaklaştırılmışlardır. İşin daha ilginç yanı ise bu kararnamenin Demirel tarafından imzalanmasıdır. Henüz yeni hükümet kurulmadığı için Demirel hala görevdedir. Emekliye ayrılanlar arasında, Generallerden Celil Gürkan, Şükrü Köseoğlu, Ömer Çokgör, M.Ali Akan, Amiral Vedii Bilget ve 35 Albay bulunmaktadır. Ayrıca aynı kararnameyle pek çok subayın görev yerleri de değiştirilmiştir. Böylece cuntanın hiçbir etkinliği kalmamıştır.²⁷¹

Muhtıra gereği partiler üstü bir hükümet kurma çalışmalarına başlanmış, bunun için Nihat Erim görevlendirilmiştir. Büyük umutlarla, Nihat Erim Başbakanlığı'nda yeni hükümet kurularak 27 Martta göreve başlamış ve AP dönemi sona ermiştir.²⁷² "Beyin Takımı" veya "Tekokratlar Hükümeti" adı verilen hükümet maalesef birbiriyle uyumsuz bir kabine görüntüsünün dışına çıkamamış, ülkenin sorunlarını çözmekte beklenen başarıyı gösterememiştir. Ancak bu hükümet, sokak eylemlerini ve çatışmaları sonlandırmak amacıyla harekete geçmiş, ülkenin pek çok yerinde sıkıyönetim ilan ederek askerinin sokağa inmesini sağlamıştır. Böylece 12 Mart, ülkenin zihninde, baskıların, tutuklamaların yaşandığı bir dönem olarak kalmıştır. 12 Mart dönemi, muhtırayı en çok alkışlayan sola yönelmiş ve solun simgesi haline gelen Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan idamlarıyla sona ermiştir.²⁷³

1973'te yapılan genel seçimlerle ülke yeniden demokratik düzene geçmiş fakat hiçbir sorunun çözülemediği görülmüştür. 12 Mart, yükselen solun bir süreliğine de olsa önünü kesmiş, belki de ülkenin sol bir cunta tarafından yönetilmesini engellemiştir. Türkiye'de ki sorunlar ve çözümsüzlükleri, kısır siyasi çekişmeler hem devam etmiş bu da 12 Eylül müdahalesini getirmiştir.

²⁷⁰ Milliyet, 14 Mart 1971; 22 Mart 1971.

²⁷¹ Milliyet, 17 Mart 1971.

²⁷² Milliyet, 27 Mart 1971.

²⁷³ Hürriyet, 6 Mayıs 1972.

Sonuç

27 Mayıs 1960 sabahı Türkiye yeni bir dönem içersine girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde bir ilk yaşanmış ve ordu yönetime el koymuştur. İktidara gelen Milli Birlik Komitesi pek çok icraatta bulunmuş fakat en önemlisi 1924'ten bu yana yürürlükte olan Anayasa'yı değiştirmek olmuştur. Bu konuda askeri müdahaleye destek veren hukuk profesörlerinin önemli katkıları olduğu bilinen bir gerçektir. Amaç Demokrat Parti iktidarında yaşanan anti demokratik uygulamaların benzer bir şekilde tekrarlamasını engellemektir. Bu nedenle iktidarları frenleyecek ve denetleyecek Anayasa Mahkemesi, Senato gibi yeni kurumlar bu Anayasa'da yer almıştır.

Yeni Anayasayla birlikte ülkede bir özgürlük ortamı oluşmaya başlamış, işçi haklarının artması sendika, grev gibi kavramların sıklıkla kullanılmasına neden olmuştur. İşçi örgütlerinin artması, TİP'in ilk kez meclise girmesi hep bu dönemde olmuştur. Sol hareketlerde Türkiye'de bu dönemde hız kazanmıştır. Üniversitelerde hızla yayılan sol görüşler zamanla Türkiye'yi yeni bir müdahaleye götürmüştür.

Türkiye'de, 27 Mayıs ile 12 Mart müdahaleleri arasında yaşanan ara dönem, dikkat çekicidir. Bu süreçte kurulan siyasi partiler sürekli orduyu hoşnut etmeye çalışmıştır. Atılan her adımda ordunun tepkisi ölçülmüştür. Bunun yanı sıra asker içersinde müthiş bir cuntacılık faaliyetlerinin olduğu görülmüştür. Türkiye için büyük bir tehlike olan bu durum, sürekli müdahaleleri gündeme getirmiş, asker esas görevini unutmuştur. Komuta kademesinin tutumu sayesinde 1960'ların ikinci yarısında bu faaliyetler azalmış ancak 1970'lere gelindiğinde yeniden başlamıştır.

Bu ara dönemin şüphesiz ki en önemli aktörü ise Süleyman Demirel ve Adalet Partisi'dir. 1965 ve 1969 seçimlerini kazanarak ülkeyi tek başına yöneten AP, bu dönemin en güçlü siyasi partisi olmuştur. Demokrat Parti'nin devamı olan AP, politikalarında bazı farklarda da olsa, merkez sağ çizgisini koruyan bir konumda yer almıştır. AP ile birlikte gelen huzur, istikrar ve güven ortamı Türkiye için bir kazanç olmuştur. Uygulanan liberal ekonomik politikalar ve 1963'ten sonra başlayan planlı ekonomi sayesinde Türkiye, dünyadaki pek çok ülkeyi kışkıandıracak bir büyüme hızı yakalamıştır. Bu sayede ülkede belli bir sermaye birikimi oluşmaya başlamış, refah ülkenin her köşesine yayılmıştır. Kişi başına düşen gelir artmış, taşrada ekonomik

büyümeden nasibini alarak büyük şehirlerin dışında da önemli ekonomik büyüme sağlanmıştır.

Ancak, bu süreç maalesef 1969 seçimlerinden itibaren bozulmaya başlamıştır. AP içerisinde yaşanan çekişmeler sonunda bölünmeler yaşanmış, sağda yeni siyasi partiler ortaya çıkmıştır. Adalet Partisi'nin bölünmesinde en önemli neden ise bir fikir partisinden çok bir sağ koalisyonu andırması olmuştur. Adalet Partisi içerisinde yer alan gruplar kendi görüşlerini partiye dikte ettirmeye çalışmış fakat Süleyman Demirel'in bu gruplara karşı tutumu nedeniyle başarılı olamayarak partiden kopmalar yaşanmıştır. Bu durum partinin ve dolayısıyla da hükümetin gücünün azalmasına neden olmuştur. 1970'den sonra Adalet Partisi eski gücünden uzak bir görüntü çizmeye başlamıştır.

Parti içerisinde bu bölünmeler yaşanırken ülke genelinde de yükselen solla birlikte işçi ve öğrenci olayları yaşanmaya başlamıştır. Sokaklar savaş alanına dönmüş ve kamuoyunda hükümetin bu olaylara karşı yetersiz kaldığı düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır. Ülkede güvensizlik ortamı oluşmuş ve ülke hızla istikrarsızlaşarak 12 Mart sürecine girmiştir.

12 Mart sonrası ise Türkiye'de istikrarsızlık ve siyasi çekişmeler artarak devam etmiştir. Ekonomik krizler birbirini izlediği bu dönemde, kurulan güçsüz hükümetlerle sorunlar çözülemeyerek artmıştır. Bunun yanı sıra sağ-sol çatışmaları gitgide artmış ve ülke adeta bir iç savaş ortamına girmiştir. Şehirlerde insanlar sokağa çıkamaz olmuş mahalleler bölünmüştür.

12 Mart Muhtırası Türkiye'ye de kaybolan huzur ve güveni getiremediği gibi daha artırmış ve ülke istikrarsızlık içine düşmüştür. O zaman AP ve Demirel neden iktidardan uzaklaştırıldılar? Başarısızlarsa neden halka sorulmadı? Demokrasilerde en iyi çözüm seçimler değil midir? Bir askeri müdahale sorunları çözer mi ya da yeni sorunlara mı neden olur? Buna benzer pek çok soru daha yöneltilebilir. Bu sorulara verilebilecek cevaplar günümüzde de sıklıkla aranmaktadır. 12 Mart dönemiyle ilgili pek çok görüş dile getirilmektedir. Ancak şu bir gerçektir ki, Türkiye'de hiçbir askeri yönetim sivil bir yönetimden daha iyi olamamıştır. Ayrıca istikrar ve güven ortamlarının sağlandığı ve güçlü sivil iktidarların olduğu dönemlerde Türkiye, her alanda büyümüş ve güçlenmiştir. İstikrarsızlık veya koalisyonlar ülkeye hiçbir zaman

fayda sağlamamıştır. Halkta istikrara değer vermiş ve seçimini buna göre yapmıştır. AP'nin 1965 ve 1969'da aldığı oy oranı bunun en güzel örneğidir.

Adalet Partisi 1965 ve 1969'da aldığı halk desteğine bir daha ulaşamamıştır. Bunda Adalet Partisi içerisinde yaşanan bölünmelerin rolü büyük olmuştur. Fakat diğer yandan Adalet Partisi'nin uyguladığı ekonomik politikalardan ciddi rahatsızlık duyan bir kesiminde varlığı bilinmektedir. Başlangıçta kırsalda ve küçük şehirlerde güçlü bir parti görüntüsü veren AP 1973'ten sonra büyükşehirlerde güçlü hale gelmiştir.

Türkiye'de yaklaşık yirmi yıl boyunca adından söz ettiren ve uzun süre iktidarda kalan Adalet Partisi merkez sağın temsilcisi olmayı başarmıştır. 12 Eylül askeri müdahalesinden sonra kapanan parti, merkez sağda yeni partilerin ortaya çıkması ve uzun süre kapalı kalması nedeniyle, yeniden açılma bile siyaset sahnesinde etkili olamamış ve 19 Aralık 1992'de Doğru Yol Partisi'ne katılarak siyaset sahnesinden ayrılmıştır.

KAYNAKÇA

Gazeteler:

Adalet.
Akşam.
Cumhuriyet.
Hürriyet.
Milliyet.
Son Havadis.
Tercüman.
Yeni İstanbul.

Kitaplar:

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye(1945-1980)**, Hil Yayınları, İstanbul 1994.

AKIN, Rıdvan, **TBMM Devleti(1920-1923)**, 2.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

AKŞİN, Sina, “Siyasal Tarih(1950–1960)”, (Ed.Sina Akşin), **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908–1980**, Cem Yayınları, İstanbul 2000, 215–224.

APUHAN, Recep Şükrü, **27 Mayıs’tan Yassıada Mahkemelerine Menderes, Resmi Tarihi Değiştirecek Gerçekler**, 4.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam, 1950-1964**, C.III, 6.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İhtilalın Mantığı**, 7.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

BAL, İdris, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Amerika Birleşik Devletleri’ne Yönelik Dış Politikası ve İlişkiler”, (Ed. Mustafa Bıyıklı), **Türk Dış Politikası, Cumhuriyet Dönemi, C.1**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2008, s.363-418.

BAŞGİL, Ali Fuat, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, 4.Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul 2008.

- BİRAND, Mehmet Ali, DÜNDAR, Can, ÇAPLI, Bülent, **Demirkırat**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995.
- BİRAND, Mehmet Ali, DÜNDAR, Can, ÇAPLI, Bülent, **12 Mart, İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.
- BORA, Tanıl, “Süleyman Demirel”, (Ed.Murat Yılmaz), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.7, Liberalizm**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.550-577.
- BORATAV, Korkut, “İktisat Tarihi (1908-1980), (Ed.Sina Akşin), **Türkiye Tarihi, C.4, Çağdaş Türkiye**, 6.Baskı, Cem Yayınları, İstanbul 2000.
- CAN, Kemal, “Ülkücü Hareketin İdeolojisi”, (Ed. Tanıl Bora), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.4, Milliyetçilik**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.663-685.
- CEM, İsmail, **Tarih Açısından 12 Mart**, 3.Baskı, Cem Yayınları, İstanbul 1993.
- CİZRE, Ümit, **AP- Ordu İlişkileri, Bir İnkılabın Anatomisi**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- DEMİREL, Tanel, **Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- DEMİREL, Tanel, “Adalet Partisi”, (Ed.Murat Yılmaz), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.7, Liberalizm**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.548-583.
- DOSDOĞRU, M.Hulusi, **6/7 Eylül Olayları**, Bağlam Yayınları, İstanbul 1993.
- DURAN, Hasan, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Dış Politika Anlayışı ve İlkeleri”, (Ed. Mustafa Bıyıklı), **Türk Dış Politikası, Cumhuriyet Dönemi, C.1**, Gökkuşbuca Yayınları, İstanbul 2008, s.35-51.
- DURUN, Davut, **12 Mart Darbesi**, Şehir Yayınları, İstanbul 2003.
- ERKANLI, Orhan, **Anılar, Sorunlar, Sorumlular**, Baha Matbaası, İstanbul 1972.
- EKİNCİ, Necdet, **Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkiler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997.
- EKŞİ, Rasim, **Yassıada Çığlığı, 27 Mayıs Darbesi ve İdam Edilen Hasan Polatkan’ın Savunması**, Kızılelma Yayınları, İstanbul 2005.
- ERDOĞAN, Necmi, “Demokratik Sol’dan Devrimci Yol’a 1970’lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar”, (Ed. Murat Gültekingil), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.8, Sol**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.262-274.

- EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, 4.Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul 2003.
- GÜLEN, Nejat, **Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıda**, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2005.
- GÜRKAN, Celil, **12 Mart'a Beş Kala**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1986.
- GÜVEN, Dilek, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6/7 Eylül Olayları**, 4.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- GÖZEN, Ramazan, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti-AB İlişkileri ve Politikaları: Asimetrik Konumlar ve Algılamalar Süreci (1950'lerden Günümüze)", (Ed. Mustafa Bıyıklı), **Türk Dış Politikası, Cumhuriyet Dönemi, C.2**, Gökkuşbuca Yayınları, İstanbul 2008, 205-225.
- İPEKÇİ, Abdi, ÇOŞAR, Ömer Sami, **İhtilalin İç Yüzü**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1965.
- KARPAT, Kemal H., **Osmanlıdan Günümüze Asker ve Siyaset**, çev.Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- KARPAT, Kemal H., **Osmanlıdan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, çev.Güneş Ayas, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- KAYABALI, İsmail, ARSLANOĞLU, Cemender, **Ortadoğu'da Savaş ve Strateji**, Set Ofset Yayınları, Ankara 1990.
- KAYALI, Kurtuluş, **Ordu ve Siyaset, 27 Mayıs-12 Mart**, 3.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- MAZICI, Nurşen, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, Gür Yayınları, İstanbul 1989.
- ÖRGÜLÜ, Erdoğan, **Üç İhtilalin Hikâyesi**, Ayyıldız Yayınları, Ankara 1966.
- ÖZDAĞ, Ümit, **Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayınları, İstanbul 1997.
- ÖZDEMİR, Hikmet, "Siyasal Tarih (1960-1980)", (Ed.Sina Akşin), **Türkiye Tarihi, C.4, Çağdaş Türkiye**, 6.Baskı, Cem Yayınları, İstanbul 2000.
- SERTKAYA, İbrahim, **Adnan Menderes**, 2. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul 2008.
- SHAW, Stanford J., SHAW, Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, E Yayınları, İstanbul 1983.

- SÖNMEZOĞLU, Faruk, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Kıbrıs Politikası (1945’den Günümüze), (Ed. Mustafa Bıyıklı), **Türk Dış Politikası, Cumhuriyet Dönemi, C.2**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2008, 261-311.
- TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1944-1973, Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim, 1960-1961**, 3. Baskı, Bilgi Yayınları, Ankara 1998.
- TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, İnönü’nün Son Başbakanlığı**, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.
- TUNCAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, 1923-1931**, 4.Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.
- TURGUT, Hulusi, **Türkeş’in Anıları, Şahinlerin Dansı**, ABC Yayınları, İstanbul 1995.
- TÜRKEŞ, Alpaslan, **27 Mayıs ve Gerçekler**, Kamer Yayınları, İstanbul 1995.
- TÜRKEŞ, Alpaslan, **27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler**, Hamle Yayınları, İstanbul 1996.
- UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih(1789–1994)**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.
- ULAY, Sıtkı, **Harbiye Silah Başına**, Kitapçılık Yayınları, İstanbul 1968.
- YURDSEVER ATEŞ, Nevin, “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikaları”, (Ed. Mustafa Bıyıklı), **Türk Dış Politikası, Cumhuriyet Dönemi, C.1**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2008, s.53-90.
- ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

Makaleler:

- BAYTAL, Yaşar, “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları(1950-1957)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 40 (Kasım 2007), s.545-567.
- ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin, “Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizgisinin Tarihi” **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XIX/II (2009), s.265-278.
- COŞAR, Nevin, “Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, LX/1 (2005), s.29-58.

- DEMİR, Yeşim, “Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri”, **ÇITAD**, V/XII (Bahar 2006), s.155-171.
- ERGİN, Demirali Yaşar, “Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları Döneminde Türkiye’de Eğitimin Gelişimi” **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, XVI (1982), s.298-321.
- GÜLMEZ, Mesut, “1961-1963 Öncesi Türk Toplu İş İlişkilerine Genel Bir Bakış ve Değerlendirme” **İnsan Hakları Yıllığı**, V/1 (1984), s.98-122.
- GÜLMEZ, Mesut, “1961 Anayasası’nda Sendikal Hakların Oluşumu”, **Amme İdaresi Dergisi**, XVIII/3 (1985), s.79-102.
- KARAKARTAL, Bener, “Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumu”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, XXXVIII/3-4(1984), Prof.Dr. Cavit Orhan Tütengil’in Anısına Armağan, s.161-180.
- KURU, Hanife, “27 Mayıs 1960 İhtilal Dönemi; İktidar-Muhalefet İlişkileri”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, III/VIII (1999), s.243-260.
- SAVCI, Bahri, “1965 Milletvekili Seçimleri Üzerine Bir Analiz”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, XX/IV (1965), s.177-218.
- SERİN, Nejdet, “İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, XXIII/1, (1968), 101-125.
- ŞAFAK, Can, “Türkiye’de Grup Pazarlığı”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, IV/ 19, (2008), s. 39-105.
- YILDIZ, Nuran, “Demokrat Parti İktidarı(1950-1960) ve Basın”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, LI/1 (2001), s.481-505.
- ZARAKOĞLU, Avni, “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1965 ve 1966 Uygulama Programları ve Para ve Kredi Politikası”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, XXII/I (1966), s.861-875.

Resmi Yayınlar:

ADALET PARTİSİ, **Kadın Kolları Yönetmeliği**, Ankara.

ADALET PARTİSİ, **Seçim Beyannamesi**, Doğu Matbaacılık, Ankara 1965.

ADALET PARTİSİ, **Seçim Beyannamesi (1969)**, Doğu Matbaacılık, Ankara 1969.

ADALET PARTİSİ, **Seçim Yönetmeliği, (5 Haziran 1966 Pazar Günü Yapılacak Cumhuriyet Senatosu Üyeleri ve Milletvekilliği Ara Seçimlerinde Uygulanacak Olan Yönetmelik)**, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı, Doğu Matbaacılık, Ankara 1966.

ADALET PARTİSİ, **Tüzüğü, (12-13 Mart 1966)**, Doğu Matbaacılık, Ankara 1966.

ADALET PARTİSİ, **Tüzük ve Program, (27-29 Kasım 1964 İkinci Büyük Kongre)**, Doğu Matbaası, Ankara.

ADALET PARTİSİ, **Tüzük ve Program, (27-28-29 Kasım 1966 Üçüncü Büyük Kongre)**, Ajans Türk Matbaası, Ankara.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)**, Ocak 1963.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)**, Ağustos 1967.

T.B.M.M., **Tutanak Dergisi**, C.5, 5. Birleşim, 28.3.1966.

Elektronik Kaynaklar:

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=4 (Erişim Tarihi: 04.12.2010)

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=5 (Erişim Tarihi: 04.12.2010)

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=6 (Erişim Tarihi: 04.12.2010)

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=15(Erişim Tarihi: 04.12.2010)

<http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pCabinets.aspx> (Erişim Tarihi: 24.12.2011)

<http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pCabinets.aspx> (Erişim Tarihi: 24.12.2011)

<http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pCabinets.aspx> (Erişim Tarihi: 24.12.2011)

<http://www.yerelsecim.com/YerelSecimSonuclari.asp?SY=1963>

(ErişimTarihi:05.01.2013)

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB30.htm> (Erişim Tarihi:05.01.2013)

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP31.htm> (Erişim Tarihi: 05.01.2013)

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Osman TARIM
Doğum Yeri:	Ayaş
Doğum Tarihi:	02/12/1975
Medeni Durumu:	Evli
Öğrenim Durumu	
Derece	Okulun Adı
İlköğretim	Bünyamin İlköğretim Okulu
Ortaöğretim	Ayaş Lisesi
Lise	Ayaş Lisesi
Lisans	Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi
Becerileri:	Bahçe Düzenlemesi
İlgi Alanları:	Kitap Okumak, Yürüyüş, Futbol, Balık, Yüzmek
İş Deneyimi: (Doldurulması isteğe bağlı)	Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen 11 yıl
Aldığı Ödüller: (Doldurulması isteğe bağlı)	Kılıçaslan İlköğretim Okulu tarafından, Teşekkür

Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Tel:	O 536 6338522
Adres	Meydan Mah. Şehit Ethem Sancar Sok. Kapadokya Evleri 13/2 AKSARAY

İmza: